

KONSTANTINS RAUDIVE

LAIKMETA
ATJAUNOTĀJI

1976

GRAMATU DRAUGS

© GRĀMATU DRAUGS 1976

Printed in the United States of America
by Sentry Press, Inc., New York, N. Y. 10013

P i r m a n o d a l a

KĀDĒL MŪSDIENU CHAOSS?

Chaooss ir metamorfozes paveids — pāreja uz kosmu, uz lielo kārtības un saskaņas likumību. Dieva idejā, kosmiskās reliģiozitātes izjūtā, pretrunas izlīdzinās, nāves doma top par attīstības bezgalīgu iespēju mūžības ritumos. Gars, kas cilvēka spoguļojas kā reflektīva apziņa, veido tā individuālo dvēseli, kas piešķir katrai dzīvībai tās vienreizīgo formu, kuras ietvaros tā sevi apjauž un izjūt dievišķos sākumus. Ne katram cilvēciskam radījumam ir lemta šī lielā želastība jau dzīve laikā, jo lielais ļaužu vairums eksistences cīņā un rūpēs, zemāku dzīpu pasaule ieslēgti, nekad sevi gara klatieni neapzinās kā augstāku, dievišķu Istenību, kuras vārda eksistē un kas eksistencei piešķir dievišķas līdzības nozīmi.

Analizējot dažas spilgtākas mūsdienu kultūras parādības, par spīti dažam pozitīvam iedīglim un drosmīgam mēģinājumam izķīlēt no garīgā chaosa, pārliecinājamies, ka Eiropas gars, aiz pārmērīgas racionalitātes, aiz gribas dzīves problēmas risināt no zemes cilvēka viedokļa, ierobežojot cilvēcisku parādību viņa paša lokā, atkarīgu no saimnieciskajiem un materiālistiski-kauzālajiem apstākļiem, izdzēšot cilvēka apziņu dievišķo principu, atvienojot to no viņa metafiziskajiem

sākumiem, neglābjami nonācis pie atrisinājumiem, kas sevi slēpj melnus bezizeja bezdibēus. Pirmkārt stavroginskā Krievija savu piepildījumu atrod bestiālā varas anarchismā; otrkārt, Eiropa, Nicšes pārvarīgajā ietekmē, slāpst racionālā intellektuālisma žņaugos, un šis dvēseliskās pašnāvības mokas pauž relativisms, ateisms, nihilisms; un, beidzot tie, kas nekur neatrod savām nemierīgajām meklētāja dziņām pamatu, apstājušies pie sevis kā pēdējā mērķa, sava Es šaurajā lokā ieslēgušies, ārprātīgā pacietībā sevi atomizējuši un savu dvēseles dzīvi pārvērtuši par bezjēdzīgu rotālu. Šī tieksme mākslā beigusies patoloģiskā nihilismā (Pols Valerī, Marsels Prusts, T. Manns), filozofijā — relativismā (Špenglers), psicholoģijā — fallusa kultā (Freuds), romānā — naturālistiskajā determinismā un aklo dziņu tumsā (H. Lorenss, Dž. Džoiss), zinātnē pa dajai ateismā, pa dajai kosmiskā religīzitātē. Istenībā neviens no šiem Eiropas gara virzieniem nevar mūs nedz stiprināt, nedz aprādit ceļu, kas būtu mūsu dzīvošanas pūļu vērts. Eiropa morāliski guļ drupās, pa to plosās iznīcinošs pretrunu un nevienprātības gars, kas no tukšām frāzēm uzčelis milzīgu Bābeles torni, kas gāžoties zem gruvešiem aprok pašdievināšanās elkus un materialistiskā uzskata ideālus: mēs, palikuši bez iekšējās gaismas, apjukumā un tumsā sasaucamies, dvēseles bezgallgajā izolācijā dzirdama raudāšana, tversmes meklēšana — mēs esam izdzītu, izklītušu un nelaimīgu ļaužu bars, ne tikai mēs, bezdzimtenes klistošās ēnas, bet visi tie, kam zudis Dievs kā viņu dvēseles īstā, neaizstājamā dzimtene.

Kas atrisina mūsdienu reliģiski-filozofiskās problēmas? Neatrisinātie jautājumi mūs smacē kā elpas trūkums. Dzird balsis, ka šai mežonībai galu varētu darīt ātombumba. Varbūt. Bet matērijas atraisītais spēks ir akls: tas iznīcina kā labos, tā ļaunos, tas nepazīst izvēles. Vai cilvēks, kļuvis par apslēpto enerģiju Ipašnieku, ir spēris kaut niecīgāko soli uz priekšu savas cilvēciskās

cieņas vairošanai, dievišķās esmes atzlāšanai savā sirdī? Kur ir tie cilvēki, kur ir tā zeme, kur cilvēks pret augstāko dievišķo principu būtu izjutis bijību un nesatricināmā pārliecībā to piepildījis? Jeb vai šīs ideālās ieceres piepildījumam mūsu planēta nav īstā vieta, tā ir bezcerīgu ciešanu un ļaunuma skatuve, un laimīgs tas, kas nekad nav skatījis šīs pasaules gaismu un nekā nezina par tās tapšanas un zušanas procesu?

Mēs esam nonākuši līdz savas esmes pēdējiem jautājumiem, esam ieskatījušies sava laikmetā kapā, tur, pūstošajā līkļi pazinuši sevi, šaušalās prasām: vai tas ir viss, kas mēs esam varējuši būt, vai tas ir viss, kas mēs esam, vai ar šo stāvokli jāsamierinās kā ar neatsaucamu nenovēršamu likteni? Šis konstatējums, šī atziņa vien liek mums atjēgties, attapties, atgāsties: mēs esam kaut kas vairāk, mēs neesam dzimuši tādēļ vien, lai eksistences cīņa sevi nodzītu, iztērētu un iznīcinātu, mēs nedzīvojam tikai tālab, lai kalpotu pašuzturēšanās dziņām, lai šīm badīgajam dziņu mechanīzmam vergotu bezjēdzīgā padevībā. Mēs esam dzimuši kaut kam labākam, kaut kam tādam, kas mūsu dzīpām liek aplust, eksistences cīņai zaudēt savu brutālo skarbumu, nāves domai tās bezcerīgo neziņu: mēs esam dzimuši, lai attīstot savas gara spējas ieskatītu, ka mūsu dvēsele nav tikai no šīs pasaules, ka mūsos ir apslēptas pārdabīgas spējas — mūsos iemājo gars, tā mājoklis un vienība ir mūsu dvēsele. To atzinuši, mēs izjūtam sevī dziļu atvieglojumu, mēs neesam tikai dabas aklo, neapzinīgo dziļu līdzeklis, bet visu šo līdzekļu augstākais mērķis: Cilvēks Dievā. Dievs — cilvēka. Šai dievišķā-cilvēcīgā sintezei atklājas cilvēciskās parādības jēga zemes dzīvē, atklājas vina no-pietnākais uzdevums — savu dzīvi veidot saskaņā ar tiem principiem, kas atklājas morāliskās normās, kas kopš pirmā cilvēka zemes virsū ierakstīts sirdīs, kas kā neiznīcīga un nepārējoša iespēja savus sākumus glabā kosma Pirmgarā! Ārpus viņa nav nedz mūsu, nedz citu

pasauļu, viņā mēs esam vienoti kā vienreizīgas un nepārejošas būtnes, mēs nesam atbildību par savu esmi kopš tā brīža, kad mūsos atklājies gars: mūsu dvēsele nav neapzinīga radība, bet sevi esoša, sevi apzinoša, no sevis neatkarīga un savas apziņas robežas brīva. Šai apziņas lokā sākas gigantiskais cilvēka darbs, ko tas raudzījis morālfilozofijā pamatojis, nostiprinājis un saistījis cilvēci no gribas un prāta neatkarīgā augstākā principā. Dievs kā redzamās un neredzamās pasaules pirmsubstance tiek pieņemts visu reliģisko sistēmu pamatā. Neatkarīgi no tautu vēsturiskās attīstības, no sociālajiem un klimatiskajiem apstākļiem, no kultūras līmeņa un tās izpauduma veidiem. Dieva nojausma mūsos dota kā potenze un tās atmošanās un atklāšanās arvien bijusi saistīta ar izliu personību parādīšanos: jo kāda personība bijusi dievišķā, jo tās atklāsmes, patiesākas un nemainīgākas. Neviena dzīļa domātaja personība nav noraidījusi tos atzinumus, ko mums atklājis budisms, konfuciānisms, laoisms vai muhamēdānisms: mums, Eiropas iemītniekiem, grieķu un jūdu gara mantiniekiem, reliģiozais ceļš ir visskaidrāk un neapšaubāmāk atklājies Kristus personībā. Kristietība savā vēsturiskajā un pārvēsturiskajā substancē ir Dieva-cilvēka un cilvēka-Dieva vienības augstākā realizācija, vienreizīgākais notikums, kopš cilvēce sevi sākusi apzināties kā Dieva nemirstīgo un neiznīcīgo daļu. Atrast pareizu ceļu uz kristietību nozīmē cilvēci apvienot Dievā, nozīmē to atbrīvot no pretišķībām un personīgas dabas patvaļas un maldiem, iznīcinot izolācijas smagās robežas, kas cilvēku šķir no cilvēka. Cilvēks nav uztverams nedz kā ekonomijas, nedz kā ainavas produkts, bet kā metafiziska parādība: viņš ir neizdomājamu iespējamību vienība, un jo dzīlāk sevi pazīs, jo stiprākas saites atklās ar savu pārlīdzību esmi, jo nesatricināmāku pārliecību iegūs par to, ka cilvēks veidojas stingru dievišķu normu pasaule, ka novirzīšanās no tām nozīmē sevi iznīcināt kā augstākas

organizācijas vienību vaj arī sevi atmest neapzinīgo un aklo dziņu chaosa.

Patiessība un vara.

Eiropas apziņā dievišķas normas ir aptumšojušās dažu nelaimīgu ārēju apstākļu ietekmē: sociālu šķiru cīņu, atsevišķo valstu saimniecisko interešu sadursmēs, kas izpaudušās asiņainos un varmācīgos karos, filozofisku un reliģisku uzskatu naidigumā — un tās tiek aizstātas ar cilvēcīgi maldīgiem un partejiskiem likumiem, kas taisnīgi un labvēlīgi izrādiļušies vienīgi tiem, kam piederējis vara. Bet vara nav patiesības mērakla, tā labākā gadījumā varētu tai kalpot kā līdzeklis. Pasaule parasti notiek tā: kas varu iegūst, tas nerēķinās ar patiestību, tas neattīsta savu garu saskaņā ar labā principu, bet gan rauga nomākt katru iekšējo vai ārējo kustību, kas nav saskaņā ar iegūto varu.

Daba neapzinās likumus, kas to veido. Tā sevi attīsta un pilnveido nesatricināmā pacietībā un neatlaidībā, lielā klusumā un noslēgtībā. Nedz skudra, nedz bite nezina, kādēļ un kālab dzīvo, bet viņa dzīvo kā organizēta un nesatricināma vienība. Pļavā puķe nezina, kas viņai dāvājis formu, krāsu un smaržu, bet viņa dzīvo lielā pacietībā un izturībā. Vienīgi cilvēkam ļauts jautāt pēc savas dabas, ļauts apzināties sevi citu parādību vidū, klot par matērijas pārveidotāju un valdniku. Šai ieskatā vien jau atklājas, ka cilvēkam šeit zemes virsū piešķirta ārkārtīga loma, ka viņš sevi ietver garu kā savas apzinīgās esmes daļu, kas no matērijas važām raisoties var kļūt brīvs un apzināties, ka dvēsele kopš laiku laikiem nepieder šai pasaulei vien, bet savā pirmsabā ir pārlaičīga un mūžīga.

Dvēseles atmošanās cilvēces kermenī ir saistīta ar

smagu neziņas cīņu, ar zemāko dziņu nepārtrauktu pārvarēšanu, ar maldīgu ieskatu un atziņu pāraugšanu.

Mēs savas attīstības vēsturē skaidri varam sazīmēt posmus, kuros dvēseles atmošanās norisējusi dzīlākā saskaņā ar sevi, un posmus, kad tā, nomaldījusies no dievišķām normām, atkrit zemāku dziņu reģionos, savus spēkus chaotizē un sevi izšķiež pretrunīgās un neauglīgās cīnās. Tas notiek vēstures posmos, kad atsevišķus cilvēkus un atsevišķas tautas nevieno liela ticība, kad dvēsele nonākusi aprobežotu un maldīgu ilūziju varā. Eiropas dvēsele, kurai Kristus personības gaismā vajadzēja sevi piepildīt dievišķā vienībā, kad bija iespēja garā pārvarēt matēriju, sasniegta savu augstāko mērķi, tā sāplīgi tika satricināta un atmesta dažādās nesaskanīgās un naidīgi izolētās vienībās, savu esmes jēgu atklājot mānīgās un viendienīgās ilūzijās. Bet ilūziju pasaule nav Istenības pamata, kas spētu cilvēci vienot. Rezultātā — Eiropas dvēsele atomizējas, tās dievišķās potences paliek neatmodinātas, tās enerģija tērējas darbā, kam no dievišķā redzes viedokļa ir nepārtraukta ciešanu un bezjēdzības nozīme. Vai mēs šodien visās dzīves nozarēs nepārdzīvojam kaut ko līdzīgu tam dvēseles stāvoklim, ko grieķi uzskatāmi izteikuši Danaīdu, Tantālu un Sīzifa mokās? Mēs ar dziļu vilšanos varam konstatēt, ka mūsdienu chaoss ir mūsu pašu vidū, mūsu šaubu garā, nespēja ieskatīt augstākā principa klātieni mūsu cilvēciskajā esmē.

O trā nodala

ATJAUNOŠANĀS PAMATNOTEIKUMS: LEVA TOLSTOJA PIEMĒRS

Eiropas kultūras dzīvē chaoss sākas ar Dieva nogalināšanas domu, tā pārvarēšana — ar Dieva atzlānu. Starp Dieva esmes "jā" un "nē" norit devinpadsmītā gadīsimta garīgā divkauja, un tā vēl nav beigusies šodien un varbūt nebeigsies nekad. Ja bezdievība uzvar cilvēka sirdi — apziņa sašaurinās, tā atkrit zvēriskās esmes reģionos; ja cilvēka sirdi uzvar Dievs — apziņa izplešas starp divām bezgalībām — bezgala mazo un bezgala lielo kosmu, cilvēka dvēsele tiecas no laicīgā — mūžīgajā, no cilvēciski-dzīvnieciskā — cilvēciski-dievišķīgajā.

Materiālistiskā un racionālā kultūra 19. gadsimtā garīgo dzīvi iezārkoja šauros teorētiskos jēdzienos, Istenību atstāja tukšu, neapauglotu, nesaprastu. No šiem šaurajiem žņaugiem izraudties, atbrīvoties, nozīmē sevi pārvarēt materiālistisko un racionālo principu, nozīmē to pakārtot mūsu esmes augstākajam principam — Dievam. Jo Dievs kā absolūtā mērakla nav pakļaujams nedz cilvēciskajam prātam, nedz sirdij, nedz derīguma, nedz kādam citam dzīves principam, tas attīstāms kā mūsu uzzināmās un neuzzināmās esmes centrs, kam pakārtots ne tikai cilvēks, bet visa universa liktenis, visa tā, ko mēs nedz ar prātu varam uzzināt, ne sirdī apjaust, visas tās bezgalīgās iespējas, kas atklājas mūsu garam gan fizis-

kajā, gan metafiziskajā pasaule. Dievs tātad nav jēdziens, ko mēs varam atzīt vai noliegt, pieņemt vai atmest — Viņu, kā pārcilvēcisku lielumu tas neskar, vienīgi mūs, kas alkstam savā dzīvē kādu augstāku un vispār nozīmīgu jēgu atklāt, un šī jēga var būt tikai Dieva, no kā gribas mēs te esam un kura gribai sekojot — no šejienes aizejam.

Viens no 19. gadsimta otrās pusēs lielākajiem notikumiem Eiropas gara dzīvē atklājies Levā Tolstoja personībā. Viņš izcīna vienu no izšķirējām cilnām materiālistiski racionālajā Eiropā — viņš to izcīna kā ģeniāls mākslinieks un domātājs, kā nenogurstošs savas idejas ieīstīnātājs. Viņš savā personā apvieno daudzus pretstatus, daudzas sava laika pretrunas, līdz tās, pārdegot un pārtopot, kļūst par gaismu, par izlīdzinājumu starp chaosu un kosmu, starp cilvēku un Dievu, starp nāvi un nemirstību, starp Es un pasauli.

Tolstojs pašreizējā Eiropas dekadencē nozīmē to pašu, ko savā laikā viņš nozīmēja Krievijā — iekšēju atjaunotni un gaismu tumsā. Ir nenoliedzams fakts, ka netīrumu literatūra Tolstoja personību aptumšojusi, viņa istītā seja gandrīz vairs nekur nav saskatāma.

Pamatā, uz kura Tolstojs nostājas, ir sirds un patiesība.

"Es sevi vienmēr apstādināju, kad sāku rakstīt ar galvu, un centos rakstīt tikai ar sirdi".

"Dzīvē un mākslā nepieciešams tikai viens — nemelot".

Sirds ir dzīves centrs, patiesība ir ceļš uz Dievu. Kur sirds beidz runāt, tur aplust Dievs, kur patiesība tiek sakropjota, tur sākas dzīves sairums. Kur sirdi aizstāj ar prātu un Dievu ar cilvēku, tur aplust sirdsapziņa, tur mirst Dieva atziņa. Šo racionālo drāmu varbūt vēl satricošāk pārdzīvojis Kants: ko viņš ar prātu bija noārdījis, to ar sirdi bija spiests no jauna uzceļt. Morāle nevar un nespēj balstīties uz saprāta imperātiem vien: ja tā ir mūsos, tad jābūt kaut kā mārpus mums, kas šo

morāli mūsu sirdīs ierakstījis. Un Kants, nevarēdams nekādi morāli mūsos pamatot, uzstādīja dvēseles nemirstības postulātu, tās pašas dvēseles, kuras esmi "Tīrā prāta kritikā" bija iznīcinājis. Tādā kārtā Kants, pret savu prātu, aiz zvaiigžnotās debess meklēja Dievu un aiz sirdsapziņas balss — nemirstīgu dvēseli. Prātam nav varas pār dzīvi un dzīvei nav nozīmes bez Dieva. Tas ir mūsu Istenās esmes imperātīvs. Un kur tas zaudē savu balstu Dievā, tur nenovēršami sākas cilvēciskās kultūras bojāja, tai nevar vairs palīdzēt nekādas pasaulgās varas, nekādas cilvēka prāta konstruētas sistēmas, nekāda voida pasaules iekārtas. Kāds skaidri apzinājās, ka morāli nevar atrisināt no prāta darinājumiem, ka tā savā būtbā ir autonoma, tā kādai augstākai Istenībai pakārtota. Un šī Istenība nav abstrakta konstrukcija, bet metafiziska patiesība, kas savu esmi izstaro no Dieva, kām pakļauts cilvēks ar visu savu fizisko un garigo likteni. Prāts nav patiesība, bet visai nenozīmīgs un ierobežots līdzeklis. Kas prātam pieķeras kā vienīgam glābiņam, tam Istenībā nekāda glābiņa nav. Prāta konstrukcijas dzīvē vai mākslā beidzas nožēlojamā diletantismā, tukšās frāzēs. Sirds ir mūsu metafiziskās esmes simbols, tā ietver sevi vienā mūsu dzīves saturus: jūtas, domas, nojausmas, apzinīgās un neapzinīgās dzīves elementus, un prāts šai kopumā ir tikai niecīgs un nenozīmīgs fragments. Patiesība ir universāla mērāukla, tā pasauli sevi spoguļo tās būtbā: kur patiesība, tur dota jau augstāka ideja, augstāka saprāta klātīne, to mēs nevarām nedz patvartīgi mainīt, nedz pārveidot, tā savā dabā ir možīga un nemainīga, vienalga, vai mēs to apzināmies vai neapzināmies, atklājam vai neatklājam. Ieskatot patiesību mēs nenovēršami ieskatām tās metafizisko dabu.

Tolstojs nepieņēma akli to, ko viņš nesaprata, un tas arī citādi nevar būt, ja kāds sirdi un patiesību atzinis par savu mērāuklu.

No viņa dienasgrāmatām, kur viņš visatklātāk un

intimāk sarunājas pats ar sevi, izriet vienīgi viņa slāpes Dievū atklāt, pazīt, Dievam ticēt. Atcerēsimies, ka šī Dieva apliecināšana notiek laikmetā, kad Eiropas filozofija un zinātne cita nekā nedarija, kā centās Dieva jēdzienu izdzēst, lai cilvēku pārvērstu par dzīvnieku citu dzīvnieku vidū, par dabas procesu aklu nejaušību (Feuerbachs, Darvins, Markss, Šopenhauers, franču skeptiķi, sākot ar Monteņu un beidzot ar Voltēru, anglosakšu pragmatisms un vācu racionālais kriticisms un beidzot Nicšes orgiastiskais ateisms).

Tolstojs saprata arī baznīcas cilvēcīgo dabu un vajumu, saprata vairāk nekā iedrīkstējās runāt. Šo viņa redzīgo aci — skatīt cilvēka prāta maldus — viņam nepiedeva, ortodokslās krievu baznīcas sargi jutās apdraudēti, un viņi darīja savu darbu — viņi Tolstoju pasludināja par savu ienaidnieku. Bet pašu Tolstoju tas maz uztrauca, viņš sekoja savai sirdsbalsij, viņš sajuta Dieva klātieni visā savā cilvēciskajā eksiste...cē:

"Manis Dievs, es Tev pateicos par Tavu manā pastāvīgi dāvāto aizsardzību. Cik droši Tu mani vedi preti labajam. Kas es būtu par niecīgu radījumu, ja Tu mani pamestu. Nepamet mani, mans Dievs! Pavadi mani manā ceļojumā, ne jau lai manas niecīgās dziņas tiktu apmierinātas, bet lai spētu sasniegt mūžīgo, lielo, manis apzināto mērķi" (Ibd. I, 221—2).

No tāva laikmeta garīgā chaosa, no ateistiskās pliekānības viņš novērsās ar dziļi ticīgu dvēseli, ar pārliecību, ka Dievs pasauli un cilvēku tanī radījis, lai tas atzītu augstāko pāliesību: patiesību par dvēseles nemirstību. 1860. g. 12. novembrī viņš savā dienasgrāmatā atzīmē:

"Taisnīgums ir cilvēka visnepieciešamākā prasība pret cilvēku. Bez viņsaules dzīves taisnīgums nav ie-spējams".

Tolstojam pārmeta fatalismu, agnosticismu un ateismu, pārmeta to, protams, aiz nezināšanas, nīz Isredzības un cīlēkos iedzīmtām negatīvām dzīpām. Atvairīdams šos maldus, kas viņu ielenca no visām pusēm, viņš 1870. g. 24. februārī rakstīja savai sievai:

"Man pārmet fatalismu, bet neviens nevar būt ticīgāks par mani. Fatalisms ir aizrunāšanās, lai darītu jaunu. Bet es ticu Dievam, evaņģelija vārdam, ka neviens māts nezūd bez Dieva ziņas, tālab es saku, ka viss jau iepriekš nolemts" (Ibd. II, 116).

Dieva atzīšana ir smags cīņas ceļš. Bet šai cīņai varbūt slēpjās vienīgā zemes dzīves jēga. Kam tik daudz galvas lauzīšanas par Dievu, kam visas šīs veltīgās mōkas un ciešanas? Šis jautājums liekas bezjēdzīgs vienīgi pusdzīves dzīvotājiem — materiālistiem un pozitivistiem, skeptiķiem un nihilistiem — zemes dzīve bez nākotnes dzīves ir bezjēdzīga. Šai Dieva cīņa slēpjās mūsu individuālās dvēseles liktenis. Ja mēs savu dvēseli neesam glabuši, tad mēs neko neesam glabuši, tad viss, ko mēs te darām, ir veltīgs, viss ir tikai mocības un ciešanas, bezjēdzība un tukšums. Dvēseli iespējams glābt tikai caur Dieva pazišanu un atzīšanu. Pasaule bez Dieva klāties ir visaplāmākā un jaunākā bezjēdzība. Pret šo bezjēdzību Tolstojs cīnījās un šī cīņa pildīja visu viņa esmes jēgu. Kādēļ pasaule Dieva atziņa ir tikai iluzija, vārdi bez darbiem, viedums bez mājvietas? Pasaule sakalta materiālisma važās, tā seko jaunai varai, tā ieslēgtā egoismā, tā piepilda sevi dzīvnieciskās dziņas un apslapē dievišķās rosmes. Tikai tas, kas ieskata materiālās pasaules niecību, kas pārvar dzīvnieku, tas iztrūcinās par savas dvēseles likteni. Nāve to mums atgādina katru dienu un tomēr nekā no tās nemācāmies, mēs dzīvojam, it kā nekad nemirtu.

Tolstojam visu ļaunumu lielākais ļaunums ir nāve.

"Es vejos, vejos zem nāves kalna. Bet es negribu nāves, es gribu un mīlu nemirstību... Kā man glābties?"

Tas ir Tolstoja dzīves, mākslas un filozofijas kardinālais jautājums. Savu ķermenī, savu laicīgo dzīvi viņš izjūt kā smagu, mocošu nastu, brīziem viņš vienīgo izeju saskatīja pašnāvībā, bet viņš dzīvoja ciezdams, jo savā sirdī dzirdēja Dieva balsi, juta, ka viņa griba zemes dzīvē jāpiepilda līdz pēdējam elpas vilcienam. "Tikai tas izglābj savu dvēseli, kas paļaujas uz Viņa neizdibināmo un neizprotamo viedumu". Ja nav dvēseles nemirstības, tad nekaun zemes virsū nav nozīmes: "Visi pasaules labumi, visas dzīves baudas, bagātība, slava, godāšana, vara — ja visu to nolaupa nāve, tad visam nav ne mazākās jēgas".

Sai atziņā sākas Tolstoja ceļš no laicīgā uz mūžīgo, no galīgā uz bezgalīgo, no cilvēka uz Dievu. Šī atziņa viņā neradās pēkšni, bet lēnā iekšējas pieredzes ceļā. Te sākas nevis dzīves noliegšana, bet tās apliecināšana: "Lai ticētu nemirstībai, tad jau zemes virsū jādzīvo nemirstīga dzīve". Tātad dzīve ir Dieva apzināšanās un sagatavošanās Viņā atgriezties. Tolstojs pēc smagas cīņas ar sevi un savu apkārtni ieskatīja, kamēr cilvēks dzīvo mīsesās, laikā un telpā, tīkmēr nespēj savu Dievu sastapt, nevar Viņā sevi pārdzīvot kā neiznīcīgu un mūžīgu daju. Par laiku, kad viņš nebija pasaulē, par laiku, ko viņš pavadijis mātes mīsesās, par laiku, ko viņš dzīvojis bērnības neapzinā, viņš nebeidza jautāt. Visa dzīve viņam likās kā baigs un mocošs murgs. Viņš nesamierinājās ar to, ka dzīvoja, nesamierinājās ar sevi un pasauli, kurā viņš dzīvoja. Viņš gribēja būt vairāk nekā nejauša dzīvības forma, viņš slāpa atminēt Dieva prātu zemes dzīvē. Kam un kādēļ mēs dzīvojam, kāds vispār mērkis mūsu

rāk nekā pakļaušanās dzīnām, vairāk nekā mēs tā spējam saprast un izteikt. Dzīve ir kaut kas ārkārtīgi nopietus un vispār nozīmīgs. "Pirma reizi es izjutu, ka dzīvē nav rotāļietiņa, bet smaga lieta, vai to pašu es neizjutušu mirstot: es sapratīšu, ka nāve jeb nākamā dzīvē nav rotāļietiņa, bet smaga lieta..."

Dzīve ir nopietna lieta vienīgi tam, kas ieskattījis nāves bezdibenī, kas sevi apzinās kā tilta cēlēju no iznīcīgā uz neiznīcīgo dzīvības krastu. Tolstojs ir šī tilta nenogurstošs būvētājs: šai darbā aiziet visa viņa gara gigantiskā energija. Ne tikai Tolstoja, bet visu mūsu svarīgākais un nopietnākais dzīves uzdevums ir — savu dvēseli glābt. Kas neizjūt šausmas nebūtības doma priekšā, tas nekad dzīves vērtību nav nedz pārdzīvojis, nedz savai, nedz cita dzīvei piešķirts nozīmi. Tādiem cilvēkiem dzīve ir rotāla. Tolstojs nebūtības domu uztvēra kā cilvēciskās cieņas pazemojumu, kā cilvēku dzīves nozīmes iznīcinājumu. Dievs, kā cilvēciskās nemirstības noslēpuma glabātājs, nav būtībā cilvēcīgiem vārdiem pieejams, ne izsakāms, jo mūsu cilvēciskie jēdzieni nevar zīmēties uz pārtelpisku un pārlaicīgu bātni, tāpēc Dievs ir neaptverams un neizdomājams:

"Dievs man, kā katram ticigam, vispirms ir visu lietu pirmsākums, visu cēloņu pirmcēlonis, viņš ir būtne ārpus laika un telpas un saprāta pēdējām robežām. Lai kā es šo jēdzienu iztektu, nekad tas nelīdzinās vienībai, un es nevaru pieļaut skaitļa jēdzienu, saistītu ar laiku un telpu".

Ja Dievs ir visas dzīvības avots, tad pati dzīvība ir dievišķa un nemirstīga, jo Dievu mēs varam atzīt vienīgi pašā dzīvībā. Dzīvība ir svēta un tās augstākā izpausme ir cilvēka dvēsele. Cilvēks pazīst sevi savas dzīvnieciskās dabas robežās, bet kas atrodas ārpus tām, viņam nav iespējams uzzināt. Tādēļ ar ārejās pasaules pētīšanu mēs nevaram ielauzties iekšejā pasaulē, kas iet pāri mūsu apzi-

nīgā Es : bežām. Apziņa ir visu mūsu zināšanu avots un tālab nekad nevaram būt droši par pasaules nemaldīgu uztveri, jo jāpieņem, ka pasaule ir citas būtnes ar citiem jutekļiem un tām savu ārt pasaule tēlojas citādāka nekā mums. "Mūsu priekšstāts tikai izsaka mūsu attieksmi pret pasauli, kā laukums, ko uztver mūsu acis nekāda zinā neattēlo lietu faktiskās attieksmes," bet tikai manu attieksmi pret tām".

Zemes dzīvē mums nav iespējams pieklūt reālās pasaules kodolam, tas mums varbūt būs iespējams pēc nāves, jo nāve salauzīs stiklu, caur kuru mēs skatāmies uz pasauli, atverot mums ceļu uz augstāko esmes pakāpi: "Nāve ir pāreja no viena apziņas stāvokļa citā, no viena priekšstata par stāvokli — citā".

Mēs visi esam ieslēgti laicīgā čaulā — mūsu ķermenī, kā krāsainā laternā, ko mēs paši esam izkrāsojuši ar mūsu kaisītībām, ieradumiem, visu, ko redzam, skatām tikai caur šo laternu. Vienīgais, ko varam darīt, ir "neskatīties caur stiklu, bet sevi pašā atklāt gaismu un to darīt gaišaku."

Tātad, lai patiesību atzītu, nav jāskatās uz ārieni parādību pasaulei, bet gan uz iekšieni — mūsu dvēseles gaismā, vienīgi tādā kārtā pieejama reāla pasaule, kas atrodas aiz stikla sienas, kas ir neatkarīga no mūsu priekšstatiem, kas transcendē mūsu subjektīvās formas, jo mūsu pasaules ainava ir tikai viena iespēja no bezgala daudzām iespējamībām. Katrs cilvēks būvē savu pasauli, un to ir tik daudz, cik daudz ir galvu, tadēļ cilvēkam par cilvēku nevar būt īstu zināšanu, katrs no mums esam notiesāti savai vinentībai, un tās pārvarēšana sākas tikai milestībā uz Dievu. Tātad mūsu esmes augstākā iespēja nav saistīta ar ārējo parādību, bet ar iekšējo pārdzīvojumu pasauli, ar mūsu dvēseles gaismu, ko saņemam no Dieva, no mūsu esmes pirmsākuma. Vienīgā īstā realitāte ir Dievs, kas mūs caur savu saprāta gaismu saista lielā iekšējā vienībā. Ārējās pasaules norises mums

tiktāl pieejamas, ciktāl tās atbilst mūsu dabas būtībai. Bet pāri savai dabai mēs dzīves laikā nevaram tikt, un katrs mēģinājums pasauli izdibināt ārpus mūsu Es robežas beidzas ar nulli. Bet tā kā mūsu Es ir kaut kas patiesi reāls, tad arī ārpus Es jābūt augstākai realitātei un šo augstākās realitātes pasauli Tolstojs sauc par Dievu. Un ja noliedzam Dievu, tad noliedzam arī sevi kā dievišķu realitāti un atkritam aklās kaūzalitātes pasaule, kur sākas Fatuma valstība, kur cilvēks ir tikai ēna starp ēnām, ilūzija starp ilūzijām. Cilvēkā ir dievišķā realitāte, un tā ir vienīgā garantija mūsu dvēseles nemirstībai.

"Cilvēka dvēselē ir kaut kas, kas nepadodas nāvei". Cilvēks ir — Dieva gars ķermenī, un šis gars atrodas ārpus laika un telpas. "Dvēselei nevar būt ne sākuma, ne gala, jo tā ir viehmēr esoša".

Mūsu esmes pamatā atrodas pats Dievs, ko mēs nepazīstam un nevaram pazīt, kaut gan skaidri zinām, ka tas eksistē. "Dievs ir. Tas mums nav jāpierāda. Dievu var noliegt tikai nozēlojams vai arī ļoti samaitāts cilvēks".

Teiktais mūs skaidri pārliecina, ka Tolstoja filozofijā Dievs ir augstākā dzīves jēga, viņu nosaukt par ateistu, agnostiķi, panteistu vai nostādīt blakus Nīčiem ir tukši vārdi un nezināšana. Tolstojam Dieva esme ir tikpat skaidra kā paša esme: "Jautāt, vai Dievs ir, nozīmē to pašu kā jautāt, vai es esmu. Tas, no kā es dzīvoju, ir jau taisni Dievs". Apzinoties pasauli, mēs apzināmies Dievu. Ja cilvēkam dāvāta apziņa, tad jābūt kādam, kas viņam to dāvājis, ja cilvēks apziņas pasauli, tad jābūt kādam, kas šo pasauli radījis; ja viņam jauts dzirdēt savas domas, tad jābūt kādam, kas šīs domas domā. Cilvēks šo iekšējo balsi uzskata par savu Es, bet kas cits ir mūsu Es, ja ne augstākā realitāte, jo mūsu Es ir Dieva balss cilvēka. Un jo vairāk šo balsi sevi dzirdēsim, jo dzīļāk apzināsimies Dievu, jo dedzīgāk vinu iemīlēsim. Bet Dievs nav tas, kas mēs esam — Dievs ir visuma būtne. Cilvēkam sevi jāpakļauj Dievam un jāatzīst viņa griba. Tē Tolstoja

reliģiozā atziņa aizsniedz augstāko pakāpi — tē sākas viņa morāles mācība: cilvēks, atsakoties no Dieva, pats grib kļūt par Dievu, bet "dzīvot pašam sev, nozīmē kļūt par dzīvnieku". Tolstoja morāle dibinās Dievā un sava Es upurēšanā. Jo vairāk kāds spēj atteikties no sava dzīvnieciskā Es, jo dzīļķā saskarē viņš nonāk ar Dievu. "Nekas nav stiprāks par pazemību, jo pazemīgais, atteikdamies no sevis, atbrivo vietu Dievam".

Kā dzīvot, lai būtu nemirstības cienīgi?

Mēs esam nonākuši pasaulē, lai veiktu Dieva darbu, un šo darbu veicot mēs nodrošinām savas dvēseles likteni, mēs dzīves pienākumus pildām ar apziņu, ka Dievs to vēlat, ka viņa griba ir augstāka nekā mūsu griba. "Klusumu, brīvību, dzīves mieru un nāvi bezbailīgi iegūst tikai tas, kas sevi neuzskata par ko citu kā par Dieva kalpu". Tolstojs nemitīgi jautājis un meklējis, kā lai mēs dzīvojam, lai būtu savas nemirstības cienīgi, jo viņš iekšēji bija izcīnījies līdz nesatricināmai pārliecībai par aizkapa dzīvi.

Tolstojs katru iztēli par viņpasaules eksistences veidu noraidīja kā neiespējamu, kā cilvēka prātam un izjutām nepieejamu, tādus priekšstatus viņš uzskata par māntīcību. Par tādu viņš uzskata elles, šķistīšanās un paradīzes priekšstatus, par māntīcību viņš uztvēra arī budistisko dzīves atkārtošanās mācību, nemaz nerunājot par dažādām spirituālistu iedomām. Dievs nav gribējis šos noslēpumus atklāt, mums dāvāta dzīvība, kas jāpiepilda mums izprotamās cilvēciskās dabas robežās. Un dzīves iespējas ir bezgalīgas un neierobežotas, vēl tāds cilvēks nav dzīvojis, kas tās savas dzīves laikā būtu varējis izsmelt. Katrs mēginājums noteikt Dieva uzturēšanās vietu vai aizkapa dzīves veidu nozīmē nelie-

tīgu dārgā laika aizsviešanu un Dieva gribas zaimošanu. Dievs ir mūsos un pār mums, Dievs nav iekļaujams mūsu nozēlojamos, niecīgajos priekšstatos. "Saka: Dievs ir mīlestība jeb mīlestība ir Dievs, vai saprāts ir Dievs jeb Dievs ir saprāts. Tas viss ir nepareizi. Mīlestība un saprāts ir tikai Ipašības, kas īdot iespēju atzīt Dieva esmi, atzīt, ka viņš ir. Tikai ar mīlestību un saprātu mēs apjēdzam, ka Dievs ir. Bet kas viņš ir, to mēs nevarām zināt".

Cilvēka dzīve ir kustība un nepārtraukta attīstība no zemākā uz augstāko stāvokli, no chaosa uz harmoniju, no iznīcības uz nemirstību, no materijas uz garu. Šai attīstības kārtībā pēviens mūsu gadsimta Eiropas filozofs nav nostāigājis talākus lokus kā Tolstojs. Viņš mūsu izjūtas paplašinājis, mūsu domas no nenoteiktīem un māngiem priekšstatiem ievirzījis noteiktā gultnē, noteiktās pārdzīvojuma dimensijās. Šī garīgā kustība mums bezgala dārga, tā kāpina garīgos spēkus, vairo prāta gaismu un galvenais — mūs atbrivo no materiālistiskā un pozitivistiskā pasaules uzskata žņaugiem, mums atver materijas cietuma vārtus un norāda uz gara neaptveramo un neierobežoto brīvību. Viņš atbrivo Dieva jēdzienu no cilvēciski naivās uztveres, to paplašinādams līdz visuma nozīmei. Dievu nevar ietulkot cilvēciskās Ipašībās, nevar identificēt ar kauzalitāti vai dabas ārējām izpausmēm: "Ir Būtne, bez kuras nebūtu nedz debess, nedz zemes. Šī Būtne ir mierīga un bezķermeniska; tās Ipašības ir mīlestība un saprāts. Pašai šai Būtnei nav vārda. Tā ir vistālākā un reizē vistuvākā". No šī viedokļa mums kļūst saprotams, kādēļ Tolstojs noraidīja antropomorfisko Dieva priekšstatu, tāpat Dievu kā aklu liktenību.

Viņš māctja pazīt pārpersonīgo Dievu, kas pēc savas gribas vada pasauli un iemājo cilvēkā, tanī veidodams dvēseli, cilvēka nemirstīgo un no materijas neatkarīgo daļu.

Tolstojs pret ateismu.

Tolstoja Dievs nav bezpersonīgs, kā to viņam pārmeta ortodoksālā baznīca. Viņš saprata dzīlāk kā jebkurš tā laika cilvēks, ka garīgā attīstība ir smags un sarežģīts process, ka atbrivošanās no vecajām, ierastajām domāšanas formām ir saistīta ar bezgalīgu patiesības gribu un nežēligu pašuzupurēšanos. Viņš noraidīja Mozus un Muhameda Dieva priekšstatus kā šaurus un modernām cilvēkam nepieņemamus. Šī Dieva iztēle var kalpot vienīgi ateisma vairošanai: Dievu nevar apveltīt ar cilvēciskiem atribūtiem, ar naidu un mīlestību un atriebi un saistīt ar dažādu mocību vietām, kā to cilvēki dara savā neziņas un tumsas pasaule. Ja tāds ir Dievs, tad Dieva nav, jo Dievs nav kādas tautas Ipašums. Viņš ir universa Gars, savā būtībā visaptveroša bezgaliņa, viņš iemājo pats savās domās un gribā: "Dievs ir absolūta un pati sevi pilnīga Es apziņa, augstākā garīgā Būtne, kas visos dzīvo un kustas". Viņš mācīja cilvēkam attieksmi pret Dievu: "Kas es esmu, kālab es esmu, kurp es eju, to visu es nevaru uzzināt. To zina Dievs. Es ticu viņam, ka viss, ko viņš man lēmis, ir labi un tam tā jābūt".

19. gadsimta dabas zinātne, materialistiskā kritiskā filozofija, vadoties no Dieva naivajiem, primitīvajiem priekšstatiem, tikpat naivā un bērnišķīgā kārtā kā Dievu, tā reliģiju noliedza kā "baiļu un nezināšanas rezultātu". Tolstojs ar visu savu personības spēku sacēlās pret šo moderno barbarismu un aizstāvēja reliģijas nepieciešamību. Religija viņam ir "galvenais cēlējspēks, cilvēciski sabiedriskās dzīves sirds, un bez tās, tāpat kā bez sirds, nav iespējama saprātīga dzīve".

Cilvēks klūst tikai tad par cilvēku, kad viņa dvēselē iedegas Dieva gaisma, kad viņš apzinās, ka viņā darbojas ne viņa, bet Dieva spēks. "Dievbijīgais cilvēks, kas pats sevi nobīda pie malas, savienojas ar Dievu". Tolstoja

dienasgrāmatas ir pilnas ar lūgsnām, kurās viņš tiecas savienoties ar Dievu, ar Dievu divatnē sarunāties: "Kopš sīrmās senatnes ir atzīts, ka cilvēkam lūgsna ir nepieciešama". Bet lūgsna nedrīkstētu saistīties ar zemes dzīves interesēm, nedrīkstētu Dievu pārvērst par izmantošanas objektu, bet tai jābūt iekšējas skaidrošanās līdzeklim, lūgsnā cilvēks atraisās no zemes lietām un uzņem sevi dievišķo apziņu, kas to paceļ "no dzīvnieka uz cilvēku un no cilvēka uz Dievu".

Tolstoja lūgsnas īpratne tuvu saskaras ar reliģiskās apziņas lielākajiem virzītājiem — Sv. Francēsku, Sv. Terēzu un tiem, kam mistiskās lūgsnās būtība ir kontemplācija un sevi nogrimšana. Lūgsna ir labākais sargs pret grēku, kas mūs ielenc no visām pusēm, kas mūsos dzīli saknējas. Ar grēku Tolstojs saprot Dieva radītās kārtības aizskaršanu, Dieva nolikto likumu pārkāpšanu: "Es grēkoju, ja saprātu, kas man dāvāts, lai es pats sevi mīlestībā uz visiem cilvēkiem apliecinātu, izlietoju, lai iekarotu laimi sev personīgi".

Kristus mācības atjaunotājs.

Tolstoja lielākā un varbūt izšķirošākā cīņa bija — cīņa par Kristus mācības atjaunošanu zemes virsū. Tā bija viņa smagākā sirdsapziņas cīņa. Viņš nevarēja klusēt, redzēdams, cik jaunprātīgi, cik vieglprātīgi un neatbildīgi Kristus mācība tiek iemīlīta ikdienas dubļos, pārvērsta par siktirdzniecību, par neapzinīgu cilvēku iedziņošanās līdzekli, par dažādu pasaultīgu varu kalponi, par netaisnību un melu aizsedzēju. Šī viņa "sadumpošanās" nav brīža aizraušanās izraisīta, bet izaugusi no savas un citu dzīves vērošanas, no dzījām pārdomām par dzīves jēgu, no baznīcas vēsturiskajām kļūdām un tās pret-kristīgo garu. Kā gan var sludināt Kristus vārdu, kad

pasaule to nēkad nav centusies pārvērst par Istenību? Kā baznīca savu eksistenci var attaisnot, ja tā pieļauj nāves sodu, karus, verdzību un savu tuvāku izmantošanu? To atzīt un tomēr Kristus mācību sludināt nozīmē tās zaimošanu. Jā, kur tad kristīgā morāle ir triumfējusi, kādos zemes grādos, kādās baznīcās? Kristus mācība no pašmērķa pārvērsta par rupju līdzekli, par lakejisku garu. Kā iespējams, ka baznīca sankcionējusi karus — savu tuvāku apkaušanu — kā iespējams, ka baznīca nav cīņījusies pret likumiem, kas mantas un varas kārtīgajiem pieļāvuši tirdzniecību ar cilvēkiem un tūkstoš dažadas mežonības. Baznīca kļuvusi par Kristus kapu un mācītāji par šī nāves kapa sargiem. Lūk, tie ir iemesli, kas Tolstojam lika neskaitāmas reizes pārdomāt evangelijs. Viņš vecuma dienās iemācījās grieķu valodu, lai evangelijs pārbaudītu oriģinālā un to garā dzīlāk iedzīvotos. Un viņš ar satriecošu skaidrību pārliecinājās, ka t.s. "kristīgā pasaule" neko citu nav darījusi, kā cīņījusies pret Kristus garu. Niknā neiecietībā viena konfesija apkarojusi otru, aizmirstot svarīgāko — cilvēkus vienot mīlestībā, palīdzot pārvarēt jaunumu. Baznīcas dogmas maizi pārvērtušas par akmeni, mīlestību par — naidu. Nav paša Kristus, toties godā tiek turētas dogmas — cilvēcīgu galvu darbs — bet Kristus bauši tiek samīti kajām.

Kam Dievs vairāk devis, no tā tās vairāk prasa: Tolstojs juta, ka patiesību noklusējot viņš rīkotos pret Dievu, viņš savā dzīvē laikā neizpildītu viissvarīgāko un neatliekamāko uzdevumu. Patiesība jārunā, jāmāca, vienalga, vajpasaulē ar vai pret viņu. Un kā vienmēr, tā arī šoreiz — pasaule bija pret Tolstoju, tā jutās apdraudēta savā jaunumā, traucēta vecajos ieradumos, tā jutās neērti savos maldos. Tā nespēja iecītīgi viņu uzklasīt, ne viņa patiesību sevi uzņemt.

Tolstojs nenāca ar jaunu mācību, nevēlējās savu tautu mulsināt ar nepārdomātiem vārdiem, viņš

nenicināja to, kam pats nespēja ticēt, godbijīgi viņš runāja par savu "senču ticību", nekarojā arī pret baznīcu kā tādu, bet gan pret maldiem, pret kļūdām, pret uzpūtības un kļūrības garu, pret rakstu mācītāju farizejiskumu un neiecietību — vārdu sakot, pret visu to, pret ko karoja Kristus.

Dieva atzišanā viņš saskatīja pasaules līdzsvaru, Kristus mācības pareizā izpratnē un tās ielstenošanā dzīvē — Dieva valsts piepildīšanos zemes virsū. Šai domā viņš visciešāk saskaras ar Solovjeva pasaules uzskata pamattezi: "Kamēr mūsu pasaule pati sevī nebūs Dieva valstība, tikmēr arī Dievs tanī nevaldīs un šī pasaule joprojām paliks zeme, atšķirta no debesīm, kur nevalda dievišķā griba..."

Šīs neremdināmās mokas ir Tolstoja iekšējais dzinējspēks, viņa morāliskā griba tās dzesēt sevī un citos. Viņš visu savu dzīvi izjut kā nebeidzamu pretrunu starp sevi un Kristus mācību, starp sevi un pasauli. Šīs pretrunas saknes viņš atrada jaunumā. Bet kā jaunumu pārvaret, ap kura asi griezusies un griežas visas cilvēces līdzšinējā vēsture? Viņš atbildi meklē Kristus mācībā un arī atrod: "Jūs esat dzirdējuši, ka ir sacīts: aci pret aci un zobu pret zobu. Bet es jums saku, ka jums nebūs pretēji stāvēt jaunumam, bet kas tevi vaigā sit labajā pusē, tam sniedz arī otru".

Tas ir vissmagākais bauslis, ko Kristus prasīja no saviem sekotājiem. Bet taisni šī baušļa smagumā sākas un beidzas kristīgā morāle: ja tu jauno neesi uzvarējis ar labo, tad tu pasaules jaunumu esi vairojis, nevis mazinājis. Šeit Kristus cilvēkam dāvā jaunu morāli: jauno iespējams uzvarēt vienīgi ar labo, un kad šī uzvara būs notikusi cilvēku sirdīs, zemes virsū iestāsies Dieva valstība, cilvēks cilvēkam kļūs par brāli, naida un atriebes vietā stāsies mīlestība, kara vietā — miers, moku vietā — svētcere un melu vietā — patiesība.

Šī augstā ideāla piepildījums prasa absolūtu sevis

upurēšanu, pilnīgu egoisma, augstprātības, iedomības un mantkārības pārvarēšanu, pilnīgu izkušanu šis lielās idejas ugunis, savienošanos ar Dievu un tā gribu.

Pārejā no cilvēka uz Dievu notiek liela iekšēja atbrivošanās no ārējās pasaules lietām, no zemākam dzīnām, no visa tā, kas dzīvniekam-cilvēkam galvenais un vienīgais dzīves mērķis. Ľauno pārvarēt ar labo nozīmē sevi pārvarēt dzīvnieku, nozīmē savienoties ar gaismas pirmavotu — Dievu.

Šī iekšējā savienošanās var notikt tikai tad, kad Kristus bauslis "nepretošanās jaunumam" būs visu sirdīs kļuvis par vieglu, vienkāršu un pašsaprotamu lietu. Tas ir Kristus mācības kodols un to nepiepildit Istenībā nozīmē darboties pret Kristu, nozīmē to apiet kā kādu idealistisku un utopisku jūsmotāju.

Kas tad īsti ir "nepretošanās jaunumām"? Vai tas arī nozīmē nespēku, gli ulību un mazvērtību? Katrā ziņā par šo bauslību, par šo kristības cietoksnī ir krustojušies dažadi uzskati un dažadas teorijas: jaunumam aktīvi nepretoties praksē bieži nozīmē, ka jaunums uzvar, labais izzūd; šā baušļa ieštenošanai dzīvē vajadzīga augsta morāliska sankcija, vajadzīgas palīgnormas, bez kurām šis bauslis praktiski zaudē nozīmi. Agresijas jūtas cilvēku triekušas pret cilvēku; slepkavības un kauna darbi, varmācības un noziegumi pildījuši un pilda cilvēces vēsturi. "Nepretošanās jaunumam" — kā šis bauslis iespējams, ja trūkst reālas varas pār ļauno, ja tas nav pakļaujams labā principam, ja pasaule noslēpst zem jaunuma pārspēka un labais ir kā dārgs dzēriens bez trauka — tas veltīgi izlīst zemē. Ja ļaundaris kādam sit pāvaigu, tad gluži veltīga augstsirdība tam pagriezt otru vaigu, ar to jaunums tikai divkāršojas. Sv. Frančesks aktīvi cīnījās pret ļauno, viņš saviem brāļiem mācīja, ka mēs tik ilgi neesam cienīgi pret Dievu acis pacelt, kamēr sevi un citos jaunums nav iznīcināts: labā vārdā lietojama sankcija pret ļauno.

Kur tad īsti slēpjās "nepretošanās jaunumam" spēks? Šai problēmai ir arī cits aspeks, un kultūras vēsturē šī doma Istenībā nav jauna, tā atrodama ķniešu filozofa Lao-Tses morālē, 600 gadu pirms Kristus dzimšanas. Tur šī ideja noenkuota dziļā spekulācijā:

"Visi grib būt pirmie, tikai augstākais cilvēks paliek pēdējais. Visi meklē tikai to, kas kalpo vienai dienai, tikai viņš paliek savā vientulībā. Jāpazīst lielā Vienība — jāpazīst vīrišķība un jāaizstāv sievišķība, jāķūst par pasaules gulni, jāapzinās savā ticību, jāatvieglo nelaimīgo, liktenis un jātop par ieleju". Lao-Tses morāle jaunumu atbruņo: viņš sludina vājuma spēku, mierīguma uzvaru, viedās atturības derīgumu. Ūdens ir vājā spēka simbols, tas izdobī klintis, sadrupina akmeņus: "Kas lielām upēm un jūrām piešķtris to valdonību pār simts maziem strautiņiem? Tās apgulušas zemākā vietā; tādā kārtā tās gūst savu valdonību... Ielejas gars nekad nemirst. Tas ir mūsos, kamēr mēs dzīvojam, un lai cik daudz barības mēs no tā uzņemtu, tas nekad neizsīkst".

"Nepretošanās jaunumam", runājot Lao-Tse garā, nozīmētu ieleju, pazemību, kas jaunumu spēj sadrupināt, to pārvēršot par mieru un lēnprātību. Kristus bauslis savā būtībā sedzas ar Lao-Tses pamatkoncepciju: labajam nav jābaidās no jaunā, jo patiesi labais ir neiznīctīgs spēks, tas jauno sevi izkausē, tā zūd jaunuma ārdošais spēks. Arī Tolstojam šī doma tādā pašā garā veidojusies: "Ar jaunu nevar atvairīt jaunu".

Tolstoja Kristus mācība tātad ir dzīlāka un universālāka nekā to savā laikā vulgāri uztvēra, "nepretošanās jaunumam" dēvējot par anarchismu un nihilismu. Tas nozīmētu, ka arī kristīgā morāle savā dzīlāka būtībā ir anarchistiska un nihilistiska: tiesāt citu, nozīmē, ka arī tu tiksi tiesāts, citam piespriet nāvi, nozīmē, ka arī cits tev to piespriedīs; kas Tolstoju nolādēja, tas savukārt tiks nolādēts. Asmens vēršas pret asmeni un vara pret varu.

un pasaule nekad nevar būt nedz miera, nedz lēnprātības, nedz piedošanas, nedz tuvākmīlestības. "Jaunuma pārvēšanā" ir paslēpts vairums morālists spēks. Šī spēka kustināts, Tolstojs darīja to, kas viņam kā Istat kristietim bija jādara: jācīnās pret pasaules jaunumu, netaisnībām, varmācībām; un pret šīm īvarām arī šodien cīnās un cīnīsies katrs Ists kristietis, kamēr pasaule vēl valdīs varas darbi, nāves sodi, cietumi, vergu nometnes. No šī ārprāta mūs var atpestīt vienkāršais, visiem saprotamais un Istenībā piepildāmais Kristus bauslis: nedariet viens otram jaunu un jaunums izbeigties!

Tolstoja mācība dzīvei piešķir metafizisku jēgu un virzienu, un kur šī patiesība, tur apziņa, ka ir viens Dievs un tā priekšā visi cilvēki vienādi. Tolstojs uzrāda kristietības vēsturiskajā attīstībā daudz maldu, un iekams šie maldi nebūs ieskatīti, kristīgās konfesijas nebeigs kaulēties par krustā sistā drānām. Viņš aizvien par kristietību runājis kā par "nepieciešamu un dārgu reliģiju", viņš to nepārvērš tikai ētikā — ka mums jādzīvo, bet māca, ka mums tādēļ tā jādzīvo, ka to prasa mūsu nemirstīgā dvēsele: Dievs visiem mums dāvājis savu garu un katrs mēs esam Dieva bērns.

Viņam Kristus mācība ir pārpasaulīga, kristietības saturs ir visnotāl metafizisks un cilvēka uzdevums šo saturu pārvērst par savas dzīves Istenību: "Visa cilvēka eksistence šai pasaule no dzimšanas līdz nāvei nav nekas cits kā pārdzimšana garīgā būtnē, un šī nepārtraukta pārdzimšana ir tas, ko kristīgā mācība sauc par patiesu dzīvi".

Tolstoja Kristus mācība nav sastingsusi, tā ir kustīga un dzīva kā pati cilvēka dvēsele. Viņš pāri ārējai čaulai redz lietu būtību, pāri dogmām, pāri cilvēciskajam partejiskumam stāvēdams, viņš māca atzīt Kristus dzīvo organismu, kas vienmēr aug un veidojas cilvēka garā. Viņa radikālā baznīcas kritika nenozīmē tās noliegšanu, viņam tā nav akmens nams, bet Kristus dzīvā gara vie-

nība: "Ja, Kristus dzīvo savā jaunajā apziņā visu dzīvo, mirušo un nākamo baznīcas locekļu dzīvi".

Baznīca Tolstojam ir pārpasaulīgs organisms, kurā notiek cilvēka un Kristus apvienošanās Dievā. Kristus ir pāreja uz Dievu, bet pats Kristus nav Dievs, bet gan Dieva Dēls, kurā bija atklājies Dieva prāts un griba. Kristus viņam ir vispilnīgākais dievcilvēks, kas dzīvē piepildījis Dieva prātu un gribu.

Tolstoja "antikristiānisms" varēja spokoties vienīgi šauros dogmatiskos aizspriedumos, bet nevis pašas Kristus mācības būtībā: Tolstojs varbūt ir pēdējais lielais kristietis un mūsu zvēriskajā mežonību un materiālisma laikmetā varbūt vienīgais, kas zināja, ka Kristus gars cilvēkos mirst un — ar Kristu pats cilvēks, un tā vieta zemes virsū parādās asinīainā bestija, bezdvēselīgais robots: mēs šīs asinīainās bestijas zobus labi pazīstam, esam to piedzīvojuši Istenībā un no šī pārdzīvojuma izaugusi nesatricināma pārliecība — cilvēks bez reliģijas, cilvēks bez Dieva un Kristus ir visnelaimīgākā būtne zemes virsū, zemāka par zvēru un nožēlojamāku par niecīgāko insektu. Bezjēdzīgās iznīcināšanās ciņa, atriebības un naida jūtas, moku kambari, koncentrācijas nometnes, beztiesīgu vergu miljoni — vai tas viss neliecina, ka 19 kristietības gadsimti bijuši veltīgi, ka tie nespējuši veikt svārīgāko darbu — cilvēku pāraudzināt Kristus garā, cilvēka modināt bijību pret dievišķam normām, mīlestību stiprināt darbos, pazemītā, iecietībā, apziņā, ko Tolstojs tik vienreizīgi teicis: "Lai ticētu nemirstībai, jādzīvo nemirstīga dzīve jau šeit".

Dievs cilvēkam dāvājis saprātu, varenu ieroci, ar tā palīdzību tam dzīvē jātiekt galā, un jo pareizāk viņš to izmantos, jo vairāk viņam pašam tas nāks par labu. Dzīve ir nopietna un atbildīga lieta, kur tā novirzās no saprāta normām, sākas sajūkums, noziegumi, patvalja un amorālisms. Dzīve ir smaga un atbildīga lieta, tā prasa iekšējo modrību un stingru morālistisku atbildību:

Tolstojs cīnījās par saprāta prioritāti dzīves normu uzturēšanā, cīnījās pret māntīcības elementiem reliģijā, tie, pēc viņa domām, tikai kaitēja. Bet par visu vairāk viņš cīnījās par Kristus mācības atdzimšanu dzīvē, par tās Istenību: tā bija viņam visdārgākā un nepieciešamākā mācība, bet tā dzīvē vienmēr palikusi kā ideāla vēlešanās, kā morāliskas pilnveidošanās ilūzija. Tā tikusi spredīkota 1900 gadus, bet Istenībā bijusi un ir tikai "pseudokristīgā mācība".

Cilvēks tikai reliģijā apzinās savu nemirstību, un tie, kas apgalvo, ka matērija ir viss, apliecinā savu ignoranci. Nāvi nevar uzskatīt par mūsu beigām, bet par dvēseles dzīves sākumu Dievā: cilvēks kā matērijas vienība ir mirstīgs, nemirstīgs ir Dievs, no kura cilvēks nāk un kurā tas atgriežas. Tolstojs noraida ne tikai materiālistisko pasaules uzskatu, bet arī materiālistiski iekrāsotās reliģijas. Šopenhaueram viņš pievienoja, kad tas ebreju reliģiju nosauc par "viszemāko" reliģiju, jo tai trūkstot "jebkuras idejas" par dvēseles nemirstību. Viņiem Dievs ir tikai dzīvo Dievs, cilvēks vienmēr mirstīgs, tikai Dievs mūžīgi dzīvo. "Dzīvība viņiem ir tikai tā dzīvība, kas no paaudzes uz paaudzi tālak dzīvo".

Nožēlojama ir arī tā nemirstība, ko mūsdienās grib glabt "fallusa kultā", kā to redzam Lorensa, Džoisa, Freuda u.c. līdzīgās parādībās, kas Istenībā kvalificējamas kā atkrišana dzīvnieku un stādu pasaule. Cilvēkam liegt dvēseles nemirstību, izdzēst viņā nemirstības ilgas, nozīmē cilvēku atmest agresiju, tumšu dziļu chaosā. Mūsdienu materiālisms šo uzdevumu papilnam arī veicis, Dievs ir nogalināts, dvēsele izdzēdēta, cilvēks pārvērstīs par "darba un noderīguma" mašīnu. Pasaule bez Dieva un dvēseles nemirstības pārvēršas par slēpkavību bedri, vis-svaigākais paraugs šai virzienā Gulaga pasaule, ko tik vienreizīgi notēlojis savā ziņojumā Aleksandrs Solženitins.

Zviedru zemē no savas vientulības alas atskatīda-

mies uz pārdzīvoto kara gadu bestialitātēm, uz brutālo cilvēku iznīcināšanu, uz vārda ļaunprātīgu izmantošanu, uz cilvēka attieksmu labilitāti, uz zvērisku naidu cilvēku un tautu starpā, es skaidrāk nekā jebkurā savas dzīves periodā apzinos, ka cilvēks bez reliģijas un Dieva ir atmests pirmvientulībā, izolācijā un barbarismā. Šausmīgāks par maizes īudu ir garīgais bāds, baigāka par bezdzīmtenes izolāciju ir garīgā bezdzīmtenes izjūta: nav vairs kopēja pamata, uz kura sastapties un saprasties, nav vairs morāliskās cieņas, ne cilvēciskās vērtības, kas cilvēkus saistītu pašīgā, uzticīgā un nesatricināmā vienībā. Mēs baidāmies un strīdamies, mēs cīnāmies un ciešam, bet mēs nedzivojam, mēs nepriecājamies par dzīvību, kas mūms dāvāta. Bez Dieva mēs esam palikuši pārāk vientulī, mūsu attieksmēs izzudusi sirdsskaidrā vientiesība, sajūta, ka mēs visi esam Dieva bērni un kā tādi viens par otru atbildīgi, viens otram nepieciešami un dārgi. Mēs dzīvojam publiski un mūsu attieksmes ir lietu attieksmes — mēs esam vērtīgi, ja esam derīgi, bet mūsu personīgais liktenis zaudējis savu universālo nozīmi. Šai garīgās izolācijas laikmetā sāpīgi apzināmies, ko esam zaudējuši, zaudējot garīgo cilvēku, izdzēšot reliģisko apziņu, pazaudējot ceļu uz mūsu sākuma sākumu — Dievu.

Tolstojs, cīnīdamies ar sava laika materiālismu un ateismu, mācīja, ka dzīve ir Ists Sīzīfa darbs, ja tā no pašmērķa pārvēršas par līdzekli, ja tā ir mantas krāšana un baijošanās par šīs pasaules labumiem. Cilvēkam būtu jācenšas pēc viena mērķa — pēc pareizas attieksmes pret dabu: "Dzīvot zem atklātas debess, saulē un brīvā gaisa, kopībā ar zemi, stādiem un dzīvniekiem". Bet varbūt vis-lielākā nelaimē ir tā, ka mūsdienu cilvēks zaudējis ne tikai pareizu attieksmi pret dabu, bet arī pret savu vis-svarīgāko organu — dvēseli: tā, izslēgta no citu dvēselu dzīves, kļūst par cietumnieci. Mēs dzīvojam d v ē s e l t - g ā c i e t u m a laikā, un šī cietuma vārtus var atvērt

tikai dzīļa un Ista ticība brīvībai. Bet ārpus Dieva nav brīvības. Daba mums nevar dāvāt dvēseli, daba ir akla, dvēsele redzīga. Mūsdienu martirijs meklējams nepareizā attieksmē pret dvēseles mācību.

Tolstoja mācība par pareizu attieksmi pret dabu viņa sekotājos tika nepareizi izprasta, jo šai atzinā pats Tolstojs nebija skaidrībā ar sevi — daba bez garīgās suverenitātes nozīmē "vienkāršošanās" briesmas, kas viegli var no mūsdienu racionālās civilizācijas pārslidēt neprātīgā primitīvismā. Tādi primitīvisma piemēri saskatāmi mūsdienu jauniešu kustībās kā Eiropā, tā Amerikā. Pareizu attieksmi saglabāt pret dabu, nozīmē vispirms pareizu attieksmi pret dvēseli kā mūsu esmes centru. Tolstojiešiem šī dabas mācība parādījās dieinas gaisinā kā meistara nožēlojama un diletantiska karikatūra. Pats Tolstojs ar dzīves Istenību sadūrās kā tūkstoši pirms viņa sadūrūšies: iekams cilvēks nav pārtapis, nekādas mācības viņam nepalīdzēs. Daba pārtop cilvēka, tādēļ cilvēkam jaizkopj sevi kā dabas pārtapšanas centru, saskaņā ar augstākām normām, un tās pieder ne dabas, bet gara kategorijai. Un kas ieskatījis gara suverenitāti pār dabu, tam Istenībā ir vienaldzīgi, kādos svārkos mēs gērbjamies, kur dzīvojam un kādus uzdevumus dzīvē pildām — svarīgāks saturs par trauku: morāles saturs Kristus mācībā neizslēz aistētisko, abi šie momenti viens otru kāpina un papildina. Forma un saturs eksistē viens otrs: viss dabā tiecas pēc formas un ar to līdzību pauž mums savu saturu, katra ideja meklē izteiksmi, un tikai to atradusi tā mūsos top par Istenību.

Tolstojs savu ētisko prasību dēļ zaudēja pareizo attieksmi pret aistētisko. Šī disharmonija, liekas, viņa radušies iekšējā cīņā: viņa aistētiskais moments bija reizēm stiprāks nekā ētiskais, un no šīs pretrunas vairīdamies, viņš aistētisko dzīju sevi gribēja galīgi iznīdēt, noliegt, izraidīt trimdā. Un šī vienpusība viņam atriebās — savos sekotājos viņš redzēja savu parodiju un juta, ka kaut kas

nav kārtībā starp viņu un pasauli, starp ideju un Istenību. Viņš šo pretrunu pārdzīvo kā pastāvīgu mocību, viņš sajūt vajadzību pēc vinentības un meditācijas, pēc pēdējās iekšējās skaidrības. Tās ir viņa dzījakās un neapslējamākās ilgas: viņš grib visu savu dzīvi pārdomāt, atcerēties, lai tad ar pareiziem norēķiniem un skaidru atbildi nostātos Dieva priekšā.

Ilgas pēc esmes skaidrības.

Pēc šaubu un pārdomu diennaktim Tolstojs izšķīrās atstāt māju, sievu, ģimeni un doties pasaulei, lai vinentībā un klusumā iegūtu lielo iekšējo skaidrību, pēdējo atbildi savam Dievam.

Viņa dzīve bija bagāta ārējiem un iekšējiem notikumiem, viņš cīnījās par sirds un patiesības uzvaru, viņš apliecināja Dieva esmi, viņš ticēja dvēseles nemirstībai, viņš mācījas pazīt Isto evaņģelija garu, viņš kvēli vēlējās redzēt brīvu baznīcu, kurā valdītu patiesības un mīlestības darbi.

Tolstoja pretrunas ir periferiskas, dialektiskas dabas, viņa personībā tās guva izlīdzinājumu un sintezi. Viņš savos mākslas darbos, savās konfesijās un filozofiskos rakstos ir nesaudzīgs patiesības apliecinātājs, vienalga, par sevi vai citiem runājot: viņš ieskatīja savas cilvēcīgās esmes niecīgumu tik satrīcošā skaidrībā, ka iedvesa šausmas ne tikai savā laika, bet, liekas, iedvesis visu laiku sabiedrībā. Viņš sevis upurēšana iet tālāk nekā kristīgie bauši to prasa: Kristus mācīja savu tuvāku milēt kā sevi pašu. Sai radikālajā prasībā saskatāma viņa vienpusība, bet arī viņa Istā seja, viņa morāliskais spēks. Te atklājas tas dievišķais ārprāts, kas pasaulei līcies smiekliņs, veltīgs un nevajadzīgs.

Ja mēs sintetiski skatām Tolstoja dzīvi, tad tā par spīti dažiem radikāliem izteiksmes līdzekļiem un pretrunām izstaro lielu morālisku spēku, ticību dzīves jēgai un iekšējai saskaņai.

"Es ticu," viņš raksta sava mūža beigās, "ka manas dzīves vienīgā nozīme ir tā, ka es dzīvoju tai gaismā, kas ir mani un ko neturu zem pūra, bet paceļu augstu ļaužu priekšā un nolieku to tā, lai visi varētu redzēt. Un šī ticība man piešķir jaunu spēku piepildīt Kristus māčību un iznīcina visus tos šķēršļus, kuri agrāk mani bija kavējuši".

Tolstoja pēdējā ceļojuma mērķis — Dievs.

1910. g. 28. oktobrī viņš sajuta nenovēršamo dzīpu — piecelties un aiziet, aiziet no visa, kas viņa garu tik ilgi saistījis ar zemes lietām. Viņš dodas ceļā bez jebkāda redzama ārēja mērķa, kas caurmēra cilvēka acīs ir un paliek tikai ārprāts: viņa mērķis ir, ārpus laika un telpas, ārpus katras saistības ar šo pasauli.

Tā ir bēgšana no laicīgās mūžīgā dzīvē un šīs bēgšanas mērķis — Dievs. Viņš savas dzīves pēdējā brīdi grib "pacelties tik augstu, lai varētu pats sevi saskatīt. Tas ir viss". Viņš brīvojas no pēdējām dzīves važam, no šaurā apziņas loka, kurā viņš jūtas kā cietumnieks. Viņš nebaidās vairs šķirties no sava ķermenē, viņš pārkāpj laika un telpas robežas. "Ķermenis? Kādeļ ķermenis? Kādeļ izplatījums, laiks, kauzalitāte?"

Viņa dzīves pēdēja ceļojuma vienīgais temats ir Dievs. Nāve ir augstākais punkts, un tam kā savam pēdējam dzīves mērķim viņš tuvojas ar to iekšējo skaidrību un drošību, kādu var pārdzīvot vienīgi tie, kas savu garu sajūt nobriedušu Dievam.

Dieva priekšā pasaulgā dzīve zaudē nozīmi, paliek vienīgi dvēsele un tās liktenis viņpus laika un telpas. Viņš

visu savu dzīvi gatavojes vienam vienīgam ceļojumam — ceļojumam no šīs zemes uz viņpasauli:

"Gatavodamies nākamajai dzīvei, es pilnīgāk kalpoju cilvēces labā nekā tad, kad tieši to biju izraudzījis par savu mērķi. Gluži tāpat, cenšoties pēc vispārlības labuma, es pareizāk sasniedzu savu personīgo labumu. Tie cōties, kā tagad, pēc šķīstības, dievišķā būtības mani, pēc tās dzīves, kurai šī dzīve ir tikai sagatavotās, es reizē ar to drošāk, pareizāk sasniedzu vispārlības labumu un savu personīgo labumu, "nesteidzoties, nešauboties un līksni".

Tie ir motivi, kas Tolstoju pamudina atstāt māju un tuviniekus, nevis ģimenes nesaskaņas, mājas dzīves stkie pienākumi. Viņa dzīve viņam bija kļuvusi par šauru un nomācīgu, viņš ilgojās pēdējās lielās brīvības, ko viņš kā ceļnieks arī sasniedz — Astapovā, mazā, visas pasaules aizmirstā dzelzceļa piestātnē. Pirms nāves viņš iekšķīgi izlīgst ar visu pasauli, viņš jūt neatvairāmas ilgas — būt saskaņā ar savu Dievu. 1. novembrī Astapovā, nāves gultā cīnīdamies ar augstu temperatūru, viņš liek savai meitai Aleksandrai Ļvovnai piezīmju grāmatīnā ierakstīt:

"Dievs ir neaprobežots Visums, cilvēks ir tikai Dieva aprobežota parādība". Pēc klusēšanas brīža un pārdomām viņš savu domu papildina un izsaka tādā skaidrībā, kāda lemta cilvēkam tikai vienreiz zemes dzīvē — nāves brīdi:

"Vai arī vēl labāk tā: Dievs ir neaprobežotais Visums, par kura daļu cilvēks sevi atzīst. Patiesi ir tikai Dievs, cilvēks ir viņa parādība materiāls, telpa un laikā. Jo vairāk Dieva parādība cilvēka (dzīvība) savienojas ar citu būtnu parādībām (dzīvībām), jo vairāk viņš eksistē. Šī viņa dzīves savienošanās ar citu būtnu dzīvi piepildīs mīlestību.

Dievs nav mīlestība, bet jo vairāk cilvēks mīl, jo vairāk viņš apliecinā Dievu, jo vairāk patiesi eksistē.

Dievu mēs varam tikai atzīt, apzinoties viņa parādību mūsos.

Visi šis apziņas un dzīves vadības sečinājumi, pamatoti Dievā, vienmēr pilnīgi apmierina cilvēku, gan pašā Dieva pazišanā, gan savas rīcības pamatošanā šai apziņā".

Tas ir Tolstoja garīgais testaments, visas viņa dzīves kodols, kas viņa veidojies no lielām pretišķībām un pretrunām, viņa sirds un prāta sinteze.

Šīs atziņas elementi atrodami jau viņa agrākajos darbos, vienā no viņa pirmajiem darbiem "Muižnieka rīta" lasām: "Mīlestība un pašaizliedze ir vienīgā patiesā, no visām nejaušībām pasargātā laime".

Un vienā no dienasgrāmatas lappusēm viņš raksta: "Ir tikai viens uzdevums, un tas ir — vairot mīlestību".

Nāves tuvumā visi pretstati izlīdzinās, viena mirklī redzam un pārdzīvojam to, ko dzīvē esam ilgojušies redzēt un pārdzīvot. Nāve ir pēdējā robeža starp cilvēku un Dievu. Aiz nāves sākas jauna esmes dimensija, jauna pasaule. Dzīves laikā mums jāpazīst sevi, jāatkļau savas dzīves jēga, garīgi jānobriest mīlestībā un domās par Dievu.

Tolstojs Astapovā mirā kā viens no lielākajiem mūsdienu dievcilvēkiem, kā viens no tiem, kas jau dzīves laikā bija pazinis Dieva prātu un viņa atgriezās kā savas cilvēciskās dzīves piepildītājs. Kas dzīvē viņam bija neskaidrs, nesaprotams, tas noskaidrojās nāves brīdi, ko viņš visu dzīvi bija meklējis, to, ceļmalas būdā gulēdams, bija atradis. Viņa domas skaidras, pārcilvēcīgi skaidras, bet viņam neizdevās tās pateikt, viņš vārdos vairs nevarēja izteikties, un varbūt mēs viņu arī nesaprastu. Viņš ar visu spēku raujas prom no šīs dzīves, nekādas saites to vairs nespēj aizturēt. To jūt visi, kas pie viņa nāves gultas atrodas, visi jūt, ka dzīve mums netiek par velti dāvāta, tā mums par spīti visiem šķēršļiem jādzīvo, kalpojot tam, kas mūs sūtījis, un tiem, kam viņš licis ar mums kopā dzīvot. Agonijas brīdi viņš skaidri un noteikti savai meitai saka:

"Tikai vienu ieteicu atcerēties, ka pasaule bez Ļeva Tolstoja ir daudz laužu, bet jūs skatāties tikai uz vienu Ļevu".

Un viņa pēdējie vārdi:

"Patiessība... Es milu daudz... kā viņi". Tie bija tekti 6. novembrī, desmitos vakarā.

Kādu saturu šis teikums ietver, kādu mirēja atziņu un gribu, mēs nevaram uzminēt, bet viens ir skaidrs, tie zīmējas uz patiesību un mīlestību, uz to iekšējo saturu, kas bija pildījis visu viņa nemirstīgo un mūžīgo dvēseli.

T r e š ā n o d a l a

D. S. MEREŽKOVSKIS — RELIGIOZAIS CILVĒKS

Gara atklāsme.

Kā zibens, nākdams no tumsas, uz mirkli apgaismo ainavu, tā materiāla ieslēgtais gars izlaužas, lai lsāku vai garāku brīdi apgaismotu cilvēces likteņus. Gara atklašanās notiek zibeņveidīgi — katrs izcisls gara cilvēks vēsturiskās attīstības procesā ir tāds zibens, kas, no bezgalīgās tumsas nākdams un tanī atgriezdamies, mirkli aplaiksni cilvēciskās materijas tumsā. Izbrīns un bijtba mūs pilda, kad sevi pārdzīvojam šīs gaismas brīnumu, kad pēkšņi ieraugām sevi un apkārtni, kurā mums lemts dzīvot.

Laikos, kad religiozā apziņa izdziest, cilvēks un tautas nogrimst materijas tumsā, apziņas dzīve pildās ar šaubām un katra meklēšana beidzas tukšumā un bezcertīgā rezignācijā.

Cilvēciskā eksistence ir šaura telpa un samierināties, ar to nozīmē sevi pārvērst par tās cietumnieku, savu prātu par šī cietuma nežēlīgu un nesaudzīgu sargu. Dažiem cietuma režīms ir viss, un tie pāt neilgojas pazīti dzīvi aiz cietuma mūriem.

Liela gara cilvēki ar eksistenci vien nekad nav varējuši samierināties, tiem dzīve tikai tad ir dzīve, ja tanī var brīvi justies. Gars, kas materijas labirintā apgaismo

ceļu, mums var dāvāt isto brīvību, mūsu domām piešķirt mērķi, mūsu jūtām — intensitāti, mūsu dzīvei — jēgu. Lāk, brīnums piepildījies: eksistences cietuma māri brūk, aiz tās šķituma sākas patiesas dzīves piepildījums. Ceļš, kas ved no eksistences cietuma uz dzīves brīvību, ir viissmagākais un sarežģītākais, to atrast lemts tikai tiem, kas Dievam tic kā savas dzīves augstākam mērķim. Bet mūsdienu sabiedrībā sastapt tāda veida cilvēkus ir gandrīz pārdabīga parādība. Šodien visa uzmanība veltīta zemes lietām, kas iet pāri tām, liekas anachronisms, kā kaut kas smiekligs un neiespējams. Katrā ziņā zinātne šodien vairāk fascinē un pārliecina nekā reliģija, jo zinātne orientē par zemes lietām, tā ir saprotamāka un pāri visam — devīgāka, turpretī reliģija vērš skatu uz pārpasaulīgām parādībām un no tās mērķiem izslēdz visu; kam sakars ar derīgumu vai materiālo labklājību. Tādēļ reliģiozie cilvēki mūsdienās ir retums, tie maz vai nemaz neuzpeld cilvēciskās apziņas uzmanības centrā. Bet jo retāki tie kļūst, jo augstāku kvalitāti tie uzrāda, jo vienreizīgāku dvēseli tie sevi attista un nobriedina.

Viens no tādiem reliģioziem cilvēkiem ir D i m i t r ijs Merežkovskis, kam dzīve bija ceļojums caur cilvēku uz Dievu. Visa viņa dzīve bija cīņa pret Sātanu, pret jaunuma materializāciju cilvēkā, viņa apziņa bija atvērta dievcilvēcības idejai, no tās viņš dzīvoja. Ko Solovjevs, Dostoevskis un Tolstojs bija sākuši, to viņš pabeidza kā viens no nesatricināmākiem dievcilvēcības ideālistiem, kas savā apziņā ietilpināja ne tikai to, ko Krievijas kultūra pirms savas garīgās boja ejas bija radījusi, bet lielā mērā arī to, ko visa kristīgā kultūra bija dāvājusi pasaulei. Viņa apziņa piederēja visiem laikiem un tā, kā dievišķa prizma, sevi atspoguļoja vispasaules dvēseli.

Krievu divas dvēseles — reliģiozā un antireliģiozā

Merežkovska reliģiozā apziņa veidojusies tai reliģiozajā un politiskajā Krievijas cīnā, kas 1917. g. oktobra revolūcija eksplodēja chaosā, kur izšķīrās Kristus vai Antikristus valstība.

Krievijas reliģiozā apziņa pilna dinamiska pirmspēka, tās Dieva meklēšana atgādina reliģozu ārprātu, tā sevi ietilpinājusi nesalīdzināmus pretstatus, kas nevienā pasaules kultūrā nav kāpinājusies līdz tādai bezmērībai un absurditātei: visradikālākā reliģiozitāte, visabsolutākā kristītības ideja novesta līdz tās galējai robežai, kur tā nemanāmi, bet nenovēršami pārsītd pretējā polā — antireliģiozitātē un daimonoloģijā, visrupjākā ateismā un Dieva zaimošanā. Lai saprastu šo galējību sadursmi, kas uzsprāga 1917. g. revolūcijā, tad jāzina, ka krievu dvēsele veidojusies Kristus un Antikrista idejā, abi šie virzieni pielādēti ar dinamisku pirmspēku, kuru neizdevās savaldīt ne baznīcas, ne valsts patvoldotīgajai varai. Abi šie virzieni ir revolūcionāri savā būtībā, abi ir iracionālas dabas, abi tie ir grūti iekļaujami Eiropas atskurbušajā racionālismā, grūti ierindojamī eiropiskās domāšanas kategorijā. Eiropai visi priekšstati par Krieviju beidzas apziņas periferijā, proti, krievu reliģiozie paudumi kvalificējami vai nu kā patologiskas dabas erupcija, tātad izskaidrojami no kliniskā viedokļa, vai arī kā literāras un filozofiskas dabas meklējumi bez dzīļakas īstentības nozīmes.

Bet lieta ir daudz smagāka un sarežģītāka, un kas nav savās asinis un garā šo patiestību pārdzīvojis, tam tā vienmēr paliks pusvārdos izteikts šķitums.

Puškina personība, kurā ieausti eiropiskā romantisma un racionālisma elementi, savā būtībā tomēr ir tik krieviski nacionāla, ka tā eiropietim saprotama tikai pa pusei un tā šī ģenīala dzejnieku iedirbe Eiropā ir tikai

sekundāra, tās apziņā viņš nekad nav kļuvis par Istenību, kamēr tai pašā laikā Gēte nostiprinājies par tās garīgo simbolu. Gogolim, kas savās "Murušajās dvēseles" smējies apokaliptiskus smieklus, Eiropas apziņā piešķirta niecīga vieta, kaut gan viņā atklājusies krievu dvēseles nožēlojamības metafizika tādā kailumā, ka pats autors izbijies, aiz sava pleca sajuzdams it kā Antikrista ēnu, un no šīs ēnas bēgdams, meklēja glābiņu reliģijā, noliegdams savu mākslu kā velna spoguli, un savai dvēselei meklēdamas glābiņu, uzturējās Romā, kur sāledzināja "Murušo dvēseju" otro daļu, un Dieva priekšā drebēdams izlīga ar pasauli, ko savā satiriskajā romānā bija izsmējis.

Dostojevskis sāka kā dumpnieks-revolucionārs, kā sociāls rakstnieks, beidza kā teokraťiskās apziņas augstākais uzliesmojums, kā Dieva drebošā liesma daimonu chaos: viņš nāves priekšvakarā savā dienasgrāmatā kā murgos raksta: "Pasaules gals nāk... Antikrists nāk..."

Solovjeva geniāla morālfilozofija Eiropas apziņai uzstādlījusi tik pravietiskus jautājums, kādus visā kristietības pasaule nav iespējams atrast. Viņa dievcilvēctības ideja ir tīlī, kas mests pāri bezdibenim, kas dzīvnieku-cilvēku šķir no dievcilvēka.

Tolstojs tika uztverts kā religiozi-humanitāra parādība, kā aizkavējies Russo epigons, kā ekscentriski krievi grāfs, kas uzvilcis zemnieka kreklu un zābakus pārmainījis pret vīzēm. Bet Tolstojs sevi slēpa vistitānkāko krievu dvēseles stichiju, kurā saduras divas galējības — religiozais un sociālais revolucionārists, viņš ir cīņas lauks, kurā izšķiras visas, planētas liktenis.

Bet aiz šo milžu pleciem bija paslēpusies visdivaināko parādību un notikumu pasaule, kas nav izsmējama ne ar ģeografiskām, ne saimnieciskām, ne politiskām vai kultūrālām studijām. Krievu dvēsele kā magnēts pievilkusi jutīgakās Eiropas dvēseles, tās jutušas kaut ko baigu un tumšu, kaut ko līdzīgu pasaules

radīšanās chaosam, kur pirmelementi trakās pašiznīcināšanās sadursmēs veido cilvēcisko kosmu, balstoties uz saviem Ipatnējiem likumiem, uz rakstura dinamiku un uz fantastiskām realizācijas spējām; gandrīz visas Eiropas gara utopijas tiek eksperimentētas Istenībā: nihilisms, sociālisms, ateisms, kristietības idejas, viss aizsniedz tādus galējības ašumus, bieži liekas, ka tālak vairs nav kur iet, sākas vai nu ārprāta, vai kādas pārpasaultīgas esmes mums svešā un nepazīstamā Istenībā.

Uz grimstošā kuģa.

Merežkovskis savā grāmatā "Slimā Krievija", vienā no interesantākiem dokumentiem par Krievijas bojāju, rakstīja: "Svētais Kristaps nepazina jaunekli Kristu, ko nesa uz saviem pleciem, vai arī Krievija, aklaus milzis, nerēdz, ko tā nes, — tā tikai zaudē spēkus zem baigā smaguma, tā nomākta tūliņ nokritīs. Nerēdz Krievija, kas tai sēd uz pleciem — jauneklis Kristus vai kucēns Antikrists". Religiozā Krievija nepazina Kristu, tā noslāpa, nosmaka zvēra Antikrista garā.

Ālejins uzvarēja Tolstoju, matērija — garu, tumsa — gaismu. Merežkovskis no sava vientuļa sargposteņa redzēja, ka starp diviem ārprātiem, starp divām galējībām tiek saplosīts Krievijas dzīvais ķermenis, vēl dzīvs tas tika guldiņs kapā. "Kliedzu, klauvēju un neviens mani nedzird, uzbērtā zeme mani jau noslāpējusi. Vairs nevaru kliegt, nav balss. Zeme mutē". Viņš redz to, ko vajadzēja redzēt pat akliem: Antikrists bija atnācis, Krievijai cilpu uzlicis, kapu izracījis, viss jau bija sagatavots bērēm, bet to nerēdzēja tikai tīe, kam šīs kaps bija lemts... Grima Krievija, un, uz šī grimstošā vraka sēdēdams, Merežkovskis rakstīja:

"Ak vai! Es visu to rakstu, kā uz grimstošā kuģa

raksta vēstuli, lai ieliktu aizkorkētā pudelē un iemestu jūrā: varbūt aizpeldēs līdz krastam un kāds izlasis, kad rakstītājs vairs nebūs dzīvo vidū. Atzīstos, nekad un nekur līdz tādai pakāpei kā tagad Krievijā nebija apgāzta un izlodziņa patiesība par revolūciju. Kas bija iespējams, ir izdarīls, lai pierādītu, ka reliģija ir reakcija un revolūcija — antireligijs”.

Antikrista valstība.

No reliģiskā un politiskā chaosa dzima Antikrista valstība. Tās nākšanu Merežkovskis piedzīvoja un kād pārliecinājās, ka Krievijā nekas nebija glabjams, viņš 1907. gadā Eiropu brīdināja no Krievijas: “Mēs — jūsu briesmas, jūsu vāts, sātana vai Dieva dzelonis jūsu miesās. Jūs vēl dabūsit ciest no mums, bet, pēdēja norēķinā, vispāribas labā, jo mēs cits citam nepieciešami, kā labā roka nepieciešama kreisajai”.

Eiropa tikpat maz dzirdēja, tikpat maz saprata Merežkovski kā Krievija. Visur valdiņa viendienas mušas, kas, sildoties pēdējos rudens saules staros, mielojās pie Eiropas sapuvušā ķermenē, tās pazina tikai mirkļa saldkaisli, mirkļa priekus un bēdas, mirkļa labklājību un mirkļa ērtības. — Kas mums Krievija — paslimos, atkal atspirgs, atkal viss ies vecās sliedēs! — Bet tā tas nebija, pasaule, reiz izsista no sliedēm, zaudēja savu līdzsvaru un nenovēršami iegāzās bezdibenī. “Krievu revolūcija ir vispasaules revolūcija. Kad jūs, eiropieši, to sapratīsiet, tad metīsities dzēst ugunsgrēku. Bet sargājieties: ne jūs mūs apdzēsīsiet, bet mēs jūs aizdedzināsim”. Eiropa nemaz nepālejās dzēst Krievijas revolūciju, tikai noskatījās un nogaidīja: gan jau visu pārvarēs un mēs nosēdīsimies pie gatava galda, gan jau mēs pratīsim labākos kumosus pievākt, gan zināsim isto brīdi. Vakareiropa samierinājās ar gaidītājas lomu.

Merežkovskis vēl ticēja pasaules saprātam, viņš ticēja, ka pasaules sirdsapziņā varbūt vēl Dievs nebija mīris, ka kristīgā kultūra vēl dzīvo. Šai ticībā viņš 1921. gadā publicē savu “Antikrista valstību”, atklādams visas tās briesmas, ko slēpa Krievijas oktobra revolūcija. Viņš raksta:

“Pašreiz Krievija ir pilnīgi nogrimusi ciešanu nerēdzamajos staros. Bet kas ir nerēdzams, uz paša ādas nepārdzīvots, tas ir neesošs, tukša abstrakcija. Krievijas revolūcija bija un palika tikai “interesants eksperiments” Eiropas racionālistu un “ideālistu” acīs, netrūka pat kristīgo vidū jaužu, kas Lēpinu sajauca ar Kristus apustuli — lāk, viņš taču piepilda brīvības, vienlīdzības, brālības ideālus! Merežkovskis, pacietību zaudējis, sauca: “Jūs esat nolādēti, jūs esat akli kļuvuši! Ja zemes virsū ir jauna, velna absolūtā inkarnācija, tad tas ir boļševisms.” Un tālāk: “Miera vietā boļševisms piedāvā karu, maizes vietā — badu, brīvības vieta verdzību. Pirmo reizi zemes virsū parādījusies tik neierobežota, absolūta, necilvēctga, velnišķīga verdzība”.

Eiropa revolūcijas velnos gribēja redzēt “apspiesto masu” kustību, pašos velnos sveica “brīvības, vienlīdzības, brālības” apustujus. To dārtja un vēl šodien dara tie, kam vismazāk to vajadzētu darit — kristīgā pasaule, kas palikuši bez Kristus, bez Dieva, pasaule, kas netic, ko Merežkovskis tai teica 1907. gadā un netic, ko viņš tai rakstīja 1921. gada.

Viss, ko Merežkovskis teicis, ir teikts kurlām ausīm, un kam visvairāk bija jādzird, tas vismazāk dzirdēja. Aklu un kurlu jaužu bars vada pasaules likteņus, sapinušies savās pretrunās, iemīlejušies savā viendienas mušas stāvoklī, mirklīgas varas apskurbuši.

“Atkal un atkal eiropieši, kā bērni, skatoties nāvē, domā: visi mirs, tikai es nemiršu”.

Nedzirdēja ne buržuazija, ne proletariāts: cietsirdīgā stulbumā noraudzījās, kā iznīcina trīsdesmit miljonus

cilvēku, un tādā pašā vienaldzīgā cietsirdībā noraugās vēl šodien: "tirgojas, priečajas un aizmirst Merežkovska vārdus: "Mēs esam pirmie, bet ne pēdējie..." Merežkovskis Eiropas bojāeju režīzēja ateismā: "Tas ir ateisms, kurā ap enojas bolševisma draugi un ienaidnieki." Eiropai kristietība ir mīts, bet "kristietības beigas ir Eiropas beigas." Merežkovskis vēl ticēja, ka Eiropa laikā atjēgsies, ka tā laikā sapratis, ka uz zemestrīces piemeklētas pasaules nevar celt ilgstošus mājokļus. "Tad mēs nebūtu uzņēmušies cilvēciski visgrūtāko likteni, ko vien var uzzemties — trim dinieka likteni".

Bet šis "visgrūtākais liktenis" bija tik veltīgs, cik vien veltīgs šai pasaulei var būt "tuksneša saucēja liktenis". Buržuazijas uzturētie un apbrīnotie Eiropas rakstnieki un politiķi, ateisti un šķietamie kristieši steidzās izmantot "daimonu" rīkotās orgījas, piedalījās viņu rīkotos rautos, labīlais Eiropas humānisms — bez Dieva un Kristus — kapitulēja visu laiku vissmagākās necilvēcības un verdzības priekšā. Un mēs, kas pirmajiem trīsdesmit miljoniem esam pievienojuši jaunus trīsdesmit miljonus, mēs, kas no asins, ciešanu un moku plūdiem esam paglābušies, ar smago trimdinieka nūju esam devušies pasaulei, kas esam apzīmēti ar DP kauna zīmi, mēs tikpat veltīgi klauvējam un saucam, tikpat veltīgi ēdam "rūgto trimdas maizi", tikpat veltīgi savu likteni nesam, kā to bija darījis Merežkovskis. Šī veltiguma apziņa mūs smacē. Mēs esam kļuvuši visnevēlamākā, vistraucējošākā un lielākā pasaules labklājības filantropijas nasta. Ak, kā lai mūs pacieš? Mums ierāda kādu pažobeli, kad mēs esam kā smags akmens vēl labklājībā dzīvojošās pasaules kaklā, kad mēs netieši atgādinām to, kā priekšā labprāt pievērtu acis, labprāt nerēdzētu bezdibeni, gar kuru iet kompromisos un melos, ilūzijās un pretrunās grimusi pasaule! Nav jau nekāds brīnums, ka verdzības laikmetā mums jāuzņemas

vissmagākais vergu liktenis — nabadzība, vientulība un beztiesiskums. Mēs pārliecināmies, ka "pasaules sirdsapziņas" vietā uz mums blenž tukšā un aukstā vienaldzība. Merežkovskis vēl ticēja, mēs vairs ticēt nespējam.

Bēgla situācija

No bolševistiskās terora un nāves valstības izlauzies ārā, Merežkovskis sāka nogrīmt ne tikai pārdzīvotā, bet arī nākošā laika kontemplācijā: Krievijas tragedija bija tikai niecīga daļa no visas kristīgās pasaules tragedijas, no vispārējās Eiropas kultūras dekadences. Viņš ārējiem notikumiem meklē metafizisku izskaidrojumu un pamatojumu. Savas dzīves visbaigākos gadus bija pārdzīvojis Antikrista valstībā — izcietis badu, izgājis visus pazemojuma lokus, pārdzīvojis ceļā brīžus, kad sirds nāves bailēs apstājusies pukstēt, kad pamestība uzbrukusi kā kāds pazemes nezvērs un izsūkusi visas dzīvās asinis, kad sajuties kā mironis zārkā, kas vēl visu jut, redz, dzird, bet bezspēcīgi noraugās, kā zemes smagā nasta uz viņu sāk gulties... Merežkovskis izkļuvis ārā no nāves bedres, pateicoties kādam godīgam latviešu važonim. "Krievu važonis mūs piekrāpa, kamēr latviešu, daudz godīgāks, bija ieradies". Merežkovskis zināja, ko nozīmē dzīvība, bet pāri visam, ko nozīmē brīvība un dzimtene, ko nozīmē pilsoņu karš, kurā cilvēks pārvēršas daimonā. Viņš pārdzīvojis Istenībā, ka "zvērs-cars ir šausmīgs, bet vēl šausmīgāka ir zvērs-tauta", viņš Istenībā pieredzējis, kā "Smerdjakovs (lakejs un sava tēva slepkava Dostojevska romānā "Brāļi Karamazovi") sevi iecēla Dieva kārtā" un dzīvo cilvēka ķermenī iznīcināja, dvēseli nogalināja, cilvēku pārvērta par kaujamu lopu un no tā miesām izgatavoja barību.

Bēglis ir immateriāls gars starp materiāliem cilvēkiem, viņš redz un jūt to, ko ķermeniskais cilvēks — ar savu tautu un zemi saistītais — nevar ne saprast, ne aptvert, ne izjust. Tā ir cita esmes dimensija, ko padarīt taustāmu, redzamu, saprotamu nav mūsu spēkos — mēs tikai klauvējam un saucam.

Pasaule sevi tik ilgi neglābs, kamēr tā paliks tikai materiālistu pasaule — vajadzīgs gars, kas materiju apgaro un kustina, kas tai piešķir mērķi un nozīmi. Nacionālais kanibālisms ir tikai cits vārds tam pašam materiālismam, kas valda "zemes paradīz" — boļševismā. Ja tautas savās attieksmēs grib realizēt Istās "brīvības, vienlīdzības, brālības" ideālus, tad tām jāmeklē glābiņš augstākā plāksnē, atjaunotā reliģijas pārdzīvojumā, atjaunotā Dieva un Kristus idejā.

Te sākas Merežkovska mūža lielākais darbs, kas piepildījis visas viņa smagās trimdinieka dienas. Viņš to veica smagā vientulībā, bieži nabadzībā un aukstumā, kā mūsdienu vislielākais dievcilvēka idejas pauðējs, "Pasaule ir aizmirusi Dievu — lūk, visa iemēsīs. Bet dažkārt liekas, ka Dievs pats būtu aizmirsis pasauli".

Merežkovska galvenā tema Gara reliģija. Tā izaugusi no divām krievu dvēseles galējībām — no reliģiskā un politiskā nihilisma, no šiem diviem nesavienojamiem pretstatiem. Reliģiozā dziņa krievu dvēseli aizrāva no pasaules, un šī atraušanās saistīta ar necilvēcīgu cietsirdību pret cilvēku: reliģiozie mistikai nogalināja sevi un citus Kristus vārdā, politiskie mistikai nogalināja citus un sevi Antikrista vārdā. Šai tezes un antitezēs sadursmē atklājās bezdibens — starp dvēseli un miesu, starp debesi un zemi, starp dievcilvēku un zvērcilvēku.

Reliģijas būtiskie jautājumi

Merežkovskis atzīst, ka cilvēka esmes pamatā ir reliģija, tā viņu atšķir no visiem pārējiem radījumiem; cilvēks ir reliģiozais dzīvnieks. Katru dzīvību pieveic nāve. Lai dzīvei piešķirtu jēgu, mums mīlestībā jāapliecina personības mūžīgā esme; bet nāve, iznīcinot personību, iznīcina arī mīlestību, vienīgo cilvēkain iespējamo dzīves jēgu. Mīlestība ir dzīves būtība. Bet prāts nonāk konflikta ar jوتām, ko jutas apliecina, to prāts noliedz: lūk, mūsu esmes mūžīga tragika, mūsu ticības un neticības avots.

Reliģija ir vienīgais celš, kas mūs spēj atbrīvot no šīs tragikas.

Sodien cilvēce sevi iznīcina šai tragikai, jo tai zuduši pareizie priekšstati par reliģiju, to rauga aizstāt ar reliģiozi iekrāsotiem surogātiem:

1) Māksla kā reliģija.

Mākslas reliģijas pēdējā robeža — tragiskā pasaules kontemplācija. Varot i personība tragēdijā, aizsniedzot augstāko gribas izpausmi, aiziet bojā cilnā ar bezpersonīgo likteņa vai kaisības spēku. Māksla, kļūstot par reliģiju, rauga tragisko dzīves jēgu atrisināt paša dzīvē — aistētiskajā radīšanā. Bet radīšana ir tikai tad dzīva, kad tā saglabā reliģiozu jēgu, kas daudz dzīļaka nekā aistētiskā. Aistētiskā reliģija raksturo dekadentus, reliģiozas apziņas miroņus.

2) Zinātnē kā reliģija.

Zinātniskā kontemplācija savās pēdējās robežas nonāk turpat kur aistētiskā. Pasaules evolūcijas procesā tiek atzīta matērijas mūžība, kustības mūžība un katras atsevišķas dzīves mirklīgums. "Viss nemirstīgs, bet visu

nemirstība ir nāve visiem. Daba rada, lai iznīcinātu radīto, kā nepiesātināms Kronoss aprij savus bērnus".

Zinātnē neatrisina, bet tikai padzījina mīlestības un nāves pretrunu, tā tikai apliecina pasaules jaunuma bezizeju un neuzvaramību. Evolūcijas procesā personīgais tiek upurēts bezpersonīgajam, dzīvais — mirušajiem, mīlestība — nāvei. Zinātniskā kontemplācija mūs noved pie izmīsuma robežām. Ja cilvēks tikai parādība, burbulis, kas šodien uzpeld nezināmās stichijas virspusē, lai rīt pārsprāgtu, tad jau labāk nekā nezināt, nesajēgt, lai samierinātos ar tādu bezjēdzību un šausmām.

3) Gimene, dzīuma dzīņa kā reliģija

"Es nomiršu, bet dzīvos mani bērni" etc. Te problēma pārnesta no šīs dienas uz nākošo dienu. Ja nāve iznīcina manas dzīves jēgu, kādēļ tad tā lai neiznīcinātu manu pēcnācēju? Dzīuma reliģija nav prāta produkts, bet dzīvniecisks instinkts. Dzīves jēgu meklēt bērnoš nosīmē to meklēt bezjēdzībā. Ja mēs milam un milamo nevaram glābt, tad tas nosīmē, ka mēs milam to, kā nav, ka milam nīcību, nebūtību. Dzīuma reliģijā apslēpta nebūtības reliģija tāpat kā mākslas un zinātnes reliģijā.

4) Sabiedrība, cilvēce kā reliģija

Modernajai cilvēctei šīs šķietamais reliģijas paveids ir visvilinošākais. Jā nāve iznīcina katru personīgo dzīves jēgu, tad tai it kā nebūtu varas pār sabiedrību, cilvēci: cilvēks mīstīgs, cilvēce — nemīstīga, cilvēks relatīvs, cilvēce — absolūta, cilvēks — līdzeklis, cilvēce — mērkis.

Tā nav jauna reliģiozā apziņa, bet pirmatnējs dzīvniecisks instinkts: tas ir tas pats instinkts cilvēkos, kas bitēm liek pulcēties stropā, skudrām — pūzni.

Sai nemirstībai ir tikai relativa nosīme, jo mūsu zemes lodes nenovēršamais gals ir arī cilvēces gals. Nāve kā atsevišķam cilvēkam, tā visai cilvēctei ir visreālāka realitāte. Ja atsevišķs cilvēks ir nulle, tad visa cilvēce — nulju summa — arī ir nulle.

Istās reliģijas uzdevums — cilvēci

atbrīvot no nulles apziņas, atpestīt no laicības bezjēdzīgajām ciešanām. Cilvēces saknes, meklējamas reliģijā. Bet šodienējā Eiropas kultūrā šīs saknes aizkaltušas: masās vēl turas kaut kāda reliģiskā nojausma, bet masu galotnes — inteliģence izkalst, atkrit nihilismā un irreligiozitātē, tukšumā un pesimismā.

Merežkovska cīņa par reliģiju ir augstākās dzīves jēgas meklēšana; ja reiz pasaule iestātos paradīze, bet vienīgi Nāve palīktu neuzvarēta, tad cilvēks tomēr nespētu samierināties ar šo paradīzi. "Lai cik lielā mērā cilvēks pārvaretu dabas spēkus, pietiek vienīgi nāves, lai iznīcītu visu esmes realitāti: ja nāve ir, tad nekā nav, atskaitot nāvi; ja nāve ir, tad viss — nekas".

Relīģija tātad ir nāves uzvarētāja, ja šī momenta reliģijā trūkst, tad tā vispār nav reliģija, viss ir tikai ilūzija un niecība, sāpes un izmīsums, bezcerība un aklu dzīnu chaoss. Ja viens no cilvēkiem nāvi būtu uzvarējis, tad nāve uz visiem laikiem būtu uzvarēta, ne tikai tam, kas to uzvarējis, bet visiem, kas vēl pakļauti empiriskai nāvei: vienam šī uzvara būtu Istenība, pārējiem — īespēja. Ja cilvēki zinātu, ka viens no viņiem ir miris un augšāmcēlies, tad visa cilvēciskā dzīve līdz pēdējai iespējai pilnīgi un pavisam pārveidotos.

Merežkovskis domā, ka tāds cilvēks dzīvojis mūsu vidū: viņš miris kā cilvēks un augšāmcēlies kā Kristus. Kristietības pamatos ir guldīta šī zināšana, bet šī zināšana mūsdienu cilvēces apziņā tik tālu aptumšojusies, tiktāl izmīdīta ikdienas zināšanu dubļos, ka šī reāla augšāmcēšanās kļuvusi par mitu, par pašaku, ko apstrīd ne tikai nihilisti un ateisti, bet pati kristīgā baznīca, šo zināšanu sargātāja un atjaunotāja, glabātāja un pauđēja. Kristietība bez Kristus, Kristus bez kristietības.

"Ja' Kristus nav augšāmcēlies, tad viņš pelntjis krusta nāvi, jo viņš piekrāpis cilvēci, apgalvodams, ka Dievs ir debesu Tēvs: Dievs, pielaizdams tādas

personības iznīcināšanu, ar kuru salīdzinot pasaule nekā nav vērts — nav Tēvs, bet bende, ne Dievs, bet velns un visa pasaule ir šī velna izsmiekls par cilvēku, visa daba — ārprāts, nolādētība un chaos”.

Ja Kristus personībā nav atrisināta visbaigākā mīlestības un nāves antinomija, tad cilvēci nav ko cerēt, nav kam ticēt, nav ko milēt, tad nāves likums nav pārvarams un visa esošā vienīgā realitāte ir nebūtības realitāte: viss ir nulle.

Merežkovskis atzīst, ka prāts ir pakļauts mūžīgai evolūcijai un tā izziņas robežas reti kad sniedzas pāri tagadnes robežām, tas iztiekt no dotā un esošā materiāla, tas nekad nevar pārredzēt tālāko matērijas evolūciju, tās pārorganisko stāvokli, to stāvokli, ko reliģija sauc par miesas augšāmcelšanos.

Cilvēka dzimšanas aktā ir apslēpts rāds pats pārdabīgs brīnumums kā cilvēka augšāmcelšanās brīnumā, resp. a i z n ā v e s e s m ē . Augšāmcelšanās ir matērijas pāreja no organiskā stāvokļa uz pārorganisko, no nepastāvīgā līdzsvara uz dzīvā uzvaru pār mirušo, personīgā uzvaru pār bezpersonīgo — uz pastāvīgu līdzsvaru. Kristus ir mūsu organiskās esmes pēdējās un pārorganiskās esmes — pirmās robežas. Pāreja no organiskās uz pārorganisko pasaules visā realitātē atklājusies Kristus personībā un šo realitāti mēs nespējam tādēļ aptvert, ka mūsu prāts atrodas organiskās matērijas gūstā. Religiozā griba un apziņa prasa un apliecinā viscilvēces personības absolūtās uzvaras nepieciešamību pār nāvi kā vienīgais un iespējamais dzīvības un nāves antinomijas atrisinājums, jo, vai nu pasaules procesa pēdējais mērķis ir nebūtība, vai arī Kristus Istenībā augšāmcelies. Pirmā gadījumā — visa pasaule ir ārprāts, lästs un chaos, un cilvēks — šī ārprāta upuris; otrā gadījumā — Kristus augšāmcelšanās ir pasaules jēga, atpestījums un harmonija, un cilvēks — pasaules augstakā jēga.

Augšāmcelšanās problēma šodien, protams, tikpat maz izšķirta kā tai laikā, kad jūdu farizeji un rakstu mācītāji apgalvoja, ka Jēzus mācekļi izzaguši sava mācītāja mirstīgās atliekas, lai pasauli krāptu ar Augšāmcelšanās brīnumu.

“Še blenž tā sakot “tukšuma šausmas”, visas mūsu vēsturiskās pieredzes vakuumi”, saka Merežkovskis. — Vai patiesība, ka Kristus augšāmcelies, vai “petite supercherie” (maza krāpšana), kā domā Renāns, vai arī “krāpšana pasaules vēstures mērogā” (Welthistorischer Humbug), kā spriež D. F. Strauss. Tolstojs šo mistēriju nespēja saprast, bet to arī neapkarojā, respektēdams savu senču ticību. Merežkovskis šīs problēmas dēļ iekšķīgi aizgāja no Tolstoja, un šo savu viedokli nemainīja līdz sava mūža beigām (1941. g.*). Šī sadursme starp Tolstoju un Merežkovski pelnī Ipašu ievērtību tādēļ, ka saduras divas dažādas kristietības pasaules — vieni kopā ar Tolstoju apgalvo, ka dzīvot ‘kristīgā garā’ svarīgāk nekā lauzīt galvu par Augšāmcelšanās problēmu, otri kopā ar Merežkovski atbild, ja Augšāmcelšanās kristietībā iznīcināta, tad nav vērts nedz māct, nedz dzīvot kristīgā garā. Ja Kristus nav augšāmcelies, domā Merežkovskis, tad visai kristietībai ir uzelts nāves akmens, tad tai laupīts metafiziskais pamats. Kristus mācekļu nesatricināmo ticību nevar izskaidrot ne ar mazu, ne lielu krāpšanu: kristietība jau savā sākumā būtu nedzīva. Uz tāda sapuvuša pamata nebūtu bijis iespējams uzcelt kristīgo baznīcu, tā būtu sabrukusi pati no sevis kā namis, kas celts uz smilšu pamata. Ticība bez Istenības ir bezspēcīga.

“Ticība Augšāmcelšanai ir visas kristīgās cilvēces kustinātājs spēks” — tas ir Merežkovska credo.

Agšāmcelšanās notikums izkārt no dabas kārtības, no
IZKRĪT

* Sk. Zentas Maurīnas eseju krāj. "Spīts".

katra caurmēra prāta saprašanas, vārdu sakot, no mūsu esmes trīsdimensionāla loka, kas transcendē pasauli ceturtā dimensijā, kas mums ir un paliek "brīnumis", kaut gan šis "brīnumis" bijis vēsturisks, rokām taustāms. Mēs, mūsdienu kristieši, esam rada neticīgajai Tomam, spējam ticēt tikai tam, ko ar acīm redzam, rokām taustām. "Tāpēc, ka tu mani esi redzējis, Tom, tu tici. Svētīgi tie, kas neredz un tomēr tic" (Jāņa, 20., 29.).

Augšāmcelšanās ir ceturtā metamorfoza, Kristus ir trīsdimensionālā pasaules beigas un pirmais ceturtās dimensijas cilvēks. Ir nepareizi, ja mēs vēlētos, lai akmens saprastu putnu, zivs cilvēku un cilvēks — Kristu. Mūsu pieredzē nāve vienmēr ir nāve, un kas iet pāri nāvei, tas mums ir brīnumis, mums trūkst attiecīgā organa, lai mēs spētu sevi uzņemt pārorganiskas dabas pārādības. Nāves brīdi robežas krīt un mēs izejam citā Istenībā un sevi uzņemam citas patiesības, kas, varbūt, savukārt mūs nostādīs lielāku brīnumu priekšā nekā mūsu esmes dimensija augšāmcelšanās. Tolstoja kristītība tādēļ nav mazāka kā Merežkovska, abos gadījumos mēs atrodamies ceļā uz augstāku garīguma pakāpi. Svarīgi, ka mēs atrodamies kustībā uz jaunu vērtību centru, uz Gara reliģiju.

Dieva valstība, manuprāt, ne pastāv mācībā par pasaules galu, bet tīcībā mūžīgajam un bezgalīgajam Dievam. Kristus eschatoloģijā ir slēpta griba pēc mūžīgā, mirt nozīmē augšāmcelties, t.i. dzīvībai piešķirt mūžības nozīmi. Ja Kristu tā saprotam, tad viņu sevī un pasaule apliecinām kā mūžīgās dzīvības centru, kā patiesu Kungu pār dzīvību un nāvi. Pašreizējā cilvēces attīstība vēl daudz no dzīvnieka, un kas Kristu noliedz, tas noliedz augstākās attīstības gribu! Kristus personībā brīnišķā kārtā piepildījusies ceturtā metamorfoza — fiziskās nāves pārvarešana. Kamēr Kristus mācība paliks tikai nedzīva dogma, sastindzis likuma burts, tik ilgi pasaule Kristu nesagaidīs, tik ilgi tai paliks apslēpta tā dievišķā jēga par mūžīgo dzīvību, kas nav tikai no ūsiem, bet arī no citas pasaules.

Ceturta nodaļa

ANRI BERGSONS—METAFIZIKAS ATJAUNOTĀJS

Franču dekadence barojusies no divām saknēm — ateisma un libertināža. No libertināža izaugusi franču destruktīvā māksla — simbolisms, konstruktīvisms, kubisms, solipsisms, un no ateisma — skepticisms, naturālisms, materialisms, morāliskais nihilisms un beidzot eksistenciālisms. Libertināžs un ateisms ir agrāko gadsimtu smags mantojums, kas guļ franču chaosa cilvēka pamatā. Bet ir trešā sakne, un no tās izaudzis franču metafiziskais un reliģiozais gars, kas savu mūžīgo simbolu atradis Paskālā un Šī gara strāvojumi nebeidz savu kustību arī nākošo gadsimtu attīstībā, to pauduši dziļas reliģiozitātes apgaroti dzejenieki, filozofi un zinātnieki. 18. gadsimtā ir skanējusi Lamnē (Lammens) dedzīgā balss, 19. g.s. otrā pusē Belģijā Meterlinks (Maeterlinck) zināja, ka Dievs iemājo dvēseles un dzīvības noslēpumā, viņš apzinājās, ka aiz materiālās parādību pasaules meklējama gara parādību pasaule, aiz zemes dzīves viņš nojauta citu esmi, kas cilvēka atklājas kā aizplūvurots sapnis, kā neskaidra gribas funkcija, kā metafiziska vīzija, kā iekšējā pārdzīvojuma manifestācija. Dvēsele, materijas smagajās drānās tērpusies, bez apstājas atrodas kustībā uz savu augstāko piepildījumu — uz garīgo brīvību, uz sevis apzināšanos savā pirmsakumā — Dievā.

Meteriāls 20. g.s. pirmajā pusē ir tā jaunā gara sākums, kas savu pamatojumu un piepildījumu gūst **A n r i B e r g s o n ā** (1859—1941).

Katra dzīja un iedzībīga filozofija vai māksla ir subjektīva, tās pamatā ir dzīvais cilvēks. Jo lielāka kāda personība, jo īpatnēka un nesaprotamāka savam laikam: ne valoda viņu šķir no sava laika, bet viņa vienreizīgais, nesamaināmais personības kodols.

Metafizika un eksperimentālās zinātnes.

Bergsons dzīvoja laikā, kad Eiropā valdīja St. Milla empirisms un Spensera (Spencer) un Darvina evolūcijisms. Cilvēks bija pārvērts par mechanisku ideju automatu. Asociācijas likums bija kļuvis par domāšanas pamatu, tāpat kā gravitācijas likums fizikā. Brīvība bija ilūzija, visu noteica naturālistiskais determinisms. Piem., Dieva ideja nebija nekas vairāk kā sociālās dzīves produkts. Spensers noraidīja brīnumus, radīšanu un ticību, reducējot cilvēcisko dzīvi materiālajā nepieciešamībā. Cilvēks bija pārvērts par dabiskā determinisma aklu rīku. Ar to bija iznīcināta cilvēka personīgā brīvība un atbildība.

Sai pašā laikā valdīja vācu filozofija ar tieksmi cilvēku nostādīt Dieva vietā: zinātne iznīcināja reliģiju, pati kļūdama par reliģiju. Atcerēsimies, piemēra dēļ, kaut vai Hekela (Haeckel) zinātnes entuziasmu, Renānu, kas mācīja, ka cilvēks ir rases, vides un momenta rezultāts, kā tikumi un netikumi ir tādi paši "produkti kā sukurs un vitriols". Daba un vēsture ir universālās nepieciešamības attīstība.

Šo noskanu zīmīgi izteica Renāns: "Aizmirstības bezgalīgā upe mūs aizskalo bezvārdu bezdibenī. Ak, bezdiben, tu esi vienīgais dievs... Viss te ir tikai simbols un

sapnis. Dievi paitē kā cilvēki, un nebūtu labi, ja tie izrādītos mūžīgi" (*La priere sur l'Acropole*).

19. g.s. otrā pusē filozofijā un literātūrā valdīja empiriskais pozitīvisms un bioloģiskais sociālisms bez metafizikas, bez personīgā, dzīvā Dieva kā universa būtības, kā universa centrālās idejas. Šai laikā, protams, dzīvoja arī daži zinātnieki, filozofi un dzejnieki, kas sajuta, ka atdievišķotā debess kļūst tukša un cilvēciskā dzīve pārvēršas par patvalīgu un ķekatainu murgu. Franču lielais matemātikis Kurno (Cournot) savās meditācijās atzina, ka lietu un prāta parādības ir kaut kas *trans racionāls*, ka pasaules noslēpumi nav intelektuāli izskaidrojami. (Skat. Kurno lielisko darbu "Materialisme, rationalisme", 1875, I).

Tālāk par Kurno savās meditācijās iet Bergsons, izmaldījies pa pozitīviskā materialisma džungliem, viņš savu skatu vērš pāri pasaulei un rezultātā rietumos atjauno metafiziku, tāpat kā austrumos Solovjovs, to atzīdams par visu zinātņu prima et ultima ratio.

Kas iznīcina Dievā personību, tas to iznīcina arī cilvēkā, jo Dievs ir personības garants cilvēkā un cilvēks Dievā. Konta (Conta) antropocentriskais pozitīvisms ir bezpersonīgs, humānisma reliģija izrādās bez Ista pamata. Bergsons meklē atbalstu Platona, kam Dievs bija visa esošā princips, beigas un vide. Viņš savām domām atrod atbalsi arī sava laika franču domātājos. Viņš ir vienis pratis ar Biranu (Maine de Biran): personības restaurācija cilvēkā un Dievā nepieciešama, absolūtais ir zinātnes un filozofijas vienīgais un pēdējais mērķis.

"Centrs vairs nav Es, bet Dievs" (Bergson, *La Philosophie*, 1915, 160.). Cilvēka gars ir starpnieks starp Dievu un dabu, Dievs tam piešķir augstāko vietu dzīvnieciskās dzīves valstībā: tā ir upura un mīlestības dzīve, dzīve vienībā ar Dievu. Viņa metafizikas domu biedri ir Ravesons (Ravaïsson) un Burtū (Bourtoux).

Ravesons atzīst, ka nekas nerodas no nekā, ka nekas

neeksistē bez jēgas, t.i., bez principa un mērķa; viņš netiecas augstāko attīstību izskaidrot ar zemāko, dzīvību ar nāvi, esmi ar nebūtību; viņš māca pazīt saprātu caur paša saprāta dabu, isi sakot, cilvēkam iespējams savā personībā atklāt absolūto.

Tālak un dzīlāk par Ravesona spirituālismu ir gājis Burtū, kas savas nāves priekšvakarā rezumēja savu filozofiju atzinā:

"Visa filozofija, kas nebeidzas reliģijā, ir abstrakta un formāla, vienkāršas ilgas vai ārprātīga prasība. Dievā un vienīgi Viņā kustība un dzīvība meklējama savā realitātē un pilnībā" (Revue de metaphysique et de morale, 1921). Viņš noraida materiālistu determinismu kā prāta primitīvu konstrukciju un brīvību atzīst kā mūsu apziņas faktu.

Burtū vēstulē Francim Šarmēsam (Francis Charmes) raksta, ja mūsu civilizācija neatgriezīsies pie Dieva, tā aptumšosies, jo cilvēki nevalda pār sevi: tie nav spējīgi pūlēties un upurēties, ja tie negrib klūt par labās, taisnās, ideālās, vārdu sakot, par Dieva lietas strādniekiem.

Bergsona metode.

Sai un līdzīgā filozofiskā atmosfārā briedusi un gatavojusies Bergsona personība. Viņš pamazām sevi pārvar angļu pozitīvisko evolucionismu, kas jaunībā viņu bija ietekmējis, tāpat neseko vāci ideālistiskai filozofijai, bet sevi uzņem Paskāla, Birāna, Ravesona u.c. franču filozofu sirds un reliģijas filozofijas tradīciju, to turpinot papildina un izpleš līdz jauniem domu horizontiem un padzījina līdz metafizisku nojautu dzelmēm.

Bergsona pirmais jaunais solis ir tas, ka viņš rauga atrast līdzsvaru starp metafiziku un eksperimentālām zinātnēm, viņš attīsta intuīcijas domu, kas palīdz izprast

gara realitāti, kas pasauli uzskata tādu, kāda tā ir Istenībā. Viņa filozofijas mērķis tātad ir atklāt kā iekšējas, tā ārējas realitātes patiesību. Viņš cenšas risināt savas problēmas no zinātnes un metafizikas aspekta. Tas ir ceļš, ko mēs filozofijā varētu saukt par drošāko patiesības meklēšanas metodi. To izkopjot, mēs patiesību nemeklējam tikai ar intellektu, bet arī ar sirdi: intellekts un sirds ir gara sinteze. Bet arī ar to vēl nepietiek: vajadzīga milestība, tūra emocija un gribas dzinējspēks. Šai iekšējā pasaulē sākas Bergsona lielais darbs — mūsdienu chaosa pārvarešana.

Te sākas mana tēma par Bergsonu un varbūt visu to, kas sevi grib pārvareti chaosu un kaut mirkli pāri tam skatoties, apzināties savu dvēseli un noskārst tās sakaru ar savu patieso un absolūto īstību — Dievu.

Bergsona filozofijas metode ir ilgstības intuīcija (L'intuition de la duree), tā nav jēdzieniska, bet kvalitatīva, radoša noģīda, kas balstās realitātē. "Absolūtais ir dots tikai intuīcijā, kamēr viss pārējais atklājas analīzē", saka Bergsons. Par intuīciju sauc to intellektuālās simpatijas veidu, ar kuras palīdzību mēs pārceļamies priekšmeta iekšienē, lai satvertu to, kas tanī ir vienreizīgs un neuzsakāms. Turpretī analīze ir paņēmiens, kas priekšmetu attiecinā uz jau pazīstamiem elementiem".

Reālā pazīšana ir aprobežota, bet nevis relatīva. Tie, kas studē dzīvi no ārpuses, jau pazīstamās funkcijās, tiem par dzīvi ir tikai relatīvas zināšanas. Bet tie, kas dzīvi tver no iekšienes, to pazīst pašā dzīvē: pazīt kādu parādību absolūti nozīmē to pazīt no iekšienes, tās pašas dabā. Absolūtais ir pilnīgs sevi. Pazīt kādu lietu vai cilvēku intuitīvi, nozīmē to pazīt intimi, absolūti.

Bergsona intuīcijas metode tātad ir garīga, to var saprast garā un nevis telpā. Itras zināšanas dibinās radniecīgās jūtās, līdzīgi simpatija vai draudzībā. Zinātne, kas māca pazīt lietas pašas par sevi, ir metafizika. Mēs sevi varam pazīt tikai ar intuīciju un nevis ar analīzi.

Cilvēkam piešķirta spēja sevi bezgalīgi pārspēt. Gara spēkā atrodas visa tā noslēpums, kas kustas, kas ilgst, kas ir.

"Filozofijas būtība ir vienkāršība" (Revue de metaphysique, 1911). Bergsona prasība filozofijā ir tā pati, kas Tolstoja mākslā: visa Ista māksla ir vienkārša. Bet šī vienkāršība savā dzījākā būtībā ir dievišķs noslēpums, lai to sevi atklātu, bieži nozīmē visu dzīvi domāt, visu dzīvi darboties, visu dzīvi mācīties un visu dzīvi ziedot šīs dievišķas vienkāršības iegūšanai.

Bet būtu maldīgs uzskats pieņemt, ka Bergsona intuitīvā metode simplificētu vai vērstos pret zinātni, gluži otrādi — intuicijas un zinātnes sintezē viņš saskata Istās kultūras nostiprinājumu. Zinātnē veic savu darbu kvantitātē, ekstensijā, telpā; intuitīvā filozofija — kvalitātē, spraigumā, ilgstībā: pirmā gadījumā apziņa izplūst ārpusē, iztērējas un beidzot pazūd, otrā gadījumā — tā atgriežas sevi, sakoncentrējas un padzīlinās.

Tas pats sakāms par mūsu intellekta ieroci — prātu: ja pats sevi smeļas spēku, lai pats sevi pārvarētu.

Metafizikas iekšēja jēga tiktāl aptumšojušies, ka mūsdienās to sākuši kvalificēt pat kā māntīcību. Bet šī ignorance liekas izskaidrojama ar faktu, ka savā dzījākā būtībā antifilozofiski ļaudis sāk "filozofēt" uz savu roku, pārkāsojot pasauli pēc savām vēlmēm, tādā kārtā to pārvēršot par nepārredzamu chaosu. Bergsonam, vienam no nedaudziem mūsdieni domātajiem, pierder lielais nopelns, ka viņš materiālistiskās filozofijas chaosu pārvarējis, metafiziku paceldams tās sākotnējos augstumos.

Metafizika, pēc Bergsona domām, nav jūtu lieta, tā nav ne subjektīva, ne relatīva, kā viss tas, kam sakars ar tiro afektivitāti: tā ir visreālākā, vissolidākā un pozitīvākā zinātnē no visām zinātnēm, jo tā ir reāla zinātnē.

Intuicijas atklāsme.

Bergsona metafizikas izejas punkts ir Paskāla universāla atzināja: "Mēs patiesību pazīstam ne tikai ar prātu, bet to pazīstam vēl arī ar sirdi." Paskāliskās "sirds" vietā Bergsons lieto "intuiciju", prāts pierāda, sirds zina; intuicija ir metafiziskā sirds: tā zina. Doma jāpierāda ar faktiem, jāpamato ar logiskiem atzinumiem un tikai pēc ilga analitiska darba tā pieļauj pieņemt precīzus slēdzienus.

Pirma realitāte, ko intuicija mums atklāj, ir Es. No Es jāziet, lai nonāktu pie ķermēna, dzīves, matīrijas, un beidzot, lai izskaidrotu universu. Mūsu Es nav mērāms, bet tikai kā ilgstība izjūtams. Mēs neesam nepieciešamība kā fiziskas lietas, bet esam brīvi. Katrs akts, kas nes mūsu personības zīmogu, ir patiesi brīvs. Tā ir rupja psicholoģija, kas mums apgalvo, ka dvēseli nosaka simpatija, novēršanās, naids vai kādi citi spēki, kas to nomāc. Dvēsēle no šīm jūtu ietekmēm ir brīva, tā nosaka pati sevi.

Morāliskās brīvības princips pēc ilgu gadu maldiem atkal tiek restaurēts. Ja cilvēks šo iekšējo brīvību nepazīst, tad tādēļ, ka "mēs vairāk dzīvojam arējai nekā iekšējai pasaulei; mēs bieži runājam to, ko nedomājam; mēs tiekam vairāk nodarbināti nekā paši darbojamies. Brīvi darboties nozīmē iēnēmt savu pozīciju, nozīmē pārvietoties tārajā ilgstībā" (Essai sur le données immédiates de la conscience, 176).

Es — ilgstība ir otrā realitāte, ko mēs sevi ar intuiciju atklājam. Laiks nav kā telpa, kas reducējams pēc savā mēra: "novecošanās un ilgstība pieder kvalitātes kārtībai. Nekāds analizes mēģinājums to neatrisinās tārī kvalitātē". Pēc Bergsona domām, Einsteins reālo laiku sajauč ar fiktīvo laiku, t.i., mērtjamo lietu — ar mēru. Mums nav nekādu līdzekļu uzzināt, vai universā ir dažādi laiki, tālab mums jāturas pie vispārējā ieskata, kamēr nav pretēja pierādījuma. Reālais laiks, universālais

laiks, ir lietu laiks. Ir tikai mūsu personīgā ilgstība mūsu domu konstitutīvajā ilgstībā, kas ir atmiņa, un iekšējā atmiņa ir pakļauta maiņai, tagadne bez pārtraukuma pāriet pagātnē. Šī ilgstība ir graduāla un veido universa totalitāti, tādā kārtā radot universa ilgstības ideju.

Psicholoģiskā ilgstība.

Bergsons patieso ilgstību redz *psichologiska - ja ilgstībā*, bet viņš visu ilgstību neredzē tikai apziņas ilgstībā: ir arī universa laiks, kas nav vienkārši simbolisks un iluzionārs, jo tas tiecas sevi reducē iekšķīgo ilgstību. Laiks, pārejot no rupjās materijas dzīvās un apzinīgās būtnēs, pārvēršas no neorganizētās organizētā materijā, no determinismā — indeterminismā, no redzamā — neredzamā aktā. Te meklējama arī pasaules brīvība, jo psicholoģiskā kauzalitāte noliedz radīšanas aktu par sevi. Patiesā ilgstība ir neaprēķināma, jo tā ir radoša. Tas, ko mūsu *Es* pauž, nav vārdi, bet žesti, stāvoklis, mūsu apzinīgais akts: un tās savā būtbā ir neredzams, tā ir doma, ko mēs satveram, tīkldz mēs gribam iejet savā *Es*, un cits mūs nesapratis, ja viņš pats sevi to pašu domu neatradis. Isi, tā ir brīvība, kas mūs no ārejas būtnes pārvērš iekšēja būtnē. Un tikai iekšēja būtnē savā tirajā ilgstībā ir patiesi brīva būtnē. Mūsu griba ir akta valdniece, jo mūsos notiek tas, ko gribam.

Bergsons cilvēku atbrivo no aklās kauzalitātes, no determinisma, jo mūsu *Es* dzīvo ilgstībā, bet nevis telpā; tam nav ķermenē.

Te, lūk, rodas jautājums: kāpēc mums ir ķermenis? Un kā apziņa tam piemērojas? Atbilde uz šo jautājumu lauj mums dzīlāk ienirt mūsos pašos, un ja neapgaismo mūsu noslēpumū, tad vismaz mēs piekļūstam mūsu esmes tuvumā un eksakti redzam, kur tā mājo. Bergsons tādā kārtā mēģina iznīcināt *Es* simbolu un rauga *Es* tvert tā paša ilgstību.

Kas ir mūsu iekšējā ilgstība?

Tā ir mūsu daudzējādība (multiplicité) bez līdzības (resemblance) ar skaitli; organiska attīstība, kam tomēr nav pieaugošas kvalitātes. Isi sakot, iekšējās ilgstības momenti nav āreji viens pret otru. Mūsu intimie apstākļi ir mūsos "kā dzīvas būtnes, bez mitas topošas", tie attīstās, organizējas, tie nostiprinās dzīvajā *Es* un ilgstībā viņi paši, reflektējot un paužot konkrēto individualitāti. Katrā mūsu stāvoklī un mūsu aktā apziņa mums stāda priekšā mūsu *Es*; katrā no viņiem tas tver pats sevi, kā neredzama garīga būtnē, pakārtota laikā un nevis telpā, un nedalāma kā reālais laiks, kur tā pakārtojas. Jo mūsu iekšējā ilgstība no pirmā līdz pēdējam mūsu apzinīgās dzīves brīdim ir nedalāma attīstība.

Es ilgstība ir *tie nākamā*, nedalāms gabals, nešķirama no apziņas, jo pasaule ir tikai viena, vienkārša un nedalāma apziņa. Apziņa un ilgstība ir tik cieši savienotas, ka viena bez otras nav uztveramas: ilgstība, kurā mēs dzīvojam, pakļauta ilgstības realitātei.

Pēc ilgiem chaosa gadsimtiem Bergsons izlabo spirituālistu un materialistu vienpusīgo perspektīvi, varētu teikt, ka viņš samierina sapnotāju Don Kichotu ar "business-man" — Sančo Pansu. Bet vēl vairāk: viņš savieno dvēseli ar miesu, ko kristīgā pasaule bija sašķēlusi divās naidīgās pretvarās. Bergsons atšķir dvēsli no ķermeņa, bet viņš tos neizšķir, viņš sagatavo ceļu uz ciešu vienību. Ceļš, kas ved uz šo vienību ir — intuicija.

Tā ir Bergsona filozofijas nopietnākā un ģeniālākā problema, problema par mūsu esmes likteni.

Lūk, cilvēka mūžīgais jautājums:

"No kurienes nākam? Ko Isteni te darām? Kurpējam?" (Energie spirituelle).

No Dieva mēs nākam. Dievā mēs darbojamies. Pie Dieva mēs atgriežamies.

Nemirstība nav ilūzija, bet eksperimentāli pierādama patiestība.

"Gara dzīve nevar būt ķermenēa dzīves efekts, bet viss notiek gluži otrādi — itin vienkārši, gars izmanto ķermenī, un tālab mums nav vairs nekāda pamata pieņemt, ka ķermenis un gars būtu nedalāmi vienoti viens ar otru... Dvēseles nemirstība klūst ticama, pierādīt to nepieciešami vairāk tam, kas to noliedz, nekā tam, kas to apliecinā" (Energie Spirituelle, 62-63).

Domas ir neatkarīgas no smadzenēm, tās var eksistēt bez smadzenēm; atmiņa pārdzīvo smadzenes, smadzenes ir tikai atmiņu transmisibls līdzeklis. Atmiņu ir iespējams pārraidīt bez materiālas starpniecības, tīrā dvēseles ceļā, piem., telepatija šo faktu eksperimentāli apliecinājusi. Bergsons tātad nodrošinājis racionālo ticību dvēseles nemirstībai. To arī zinājusi Sv. Terēza, teikdama: "Nav nepieciešīmi pacelties līdz debesīm: iegriezīsimies mūsos; tā pietiek". Sevi pazīstot, mēs pārliecīnāmies par savas dvēseles nemirstību.*)

Ja dvēseles nemirstība pierādīta, tad visu laiku smagākais un strīdigākais jautājums atrisināts. Bergsons savā grāmatā "Matière et mémoire" ar neapstrīdamiem faktiem pierādījis, ka pagātne mūsos saglabājas divējādā veidā; garā, neatkarīgās atmiņās, t.i. Es ilgstībā un kustībā, ko telpā nosaka darbība un ko ķermenis reģistrē. Kustību var pārtraukt smadzeņu bojājums, bet atmiņas turpretī netiek skartas. Slimība iznīcina atmiņas tikai šķietami tās vairs nevar aktualizēties vai darboties realitātē, Istenībā, kā to noteikti pierāda pieredze.

Domām vajadzīgas smadzenes, lai tās tiktu izraisītas, un nevis lai tās eksistētu: tas ir ķermenis, kas

*) Par šo jautājumu salīdzināt manas eksperimentalās grāmatas: "Unhoerbares wird hoerbar", 1968, "Ueberleben wir den Tod?", 1974, "Breakthrough", An Amazing Experiment in Electronic Communication with Dead, 1971.

aizmirst un atceras, jo aizmiršana un atcerēšanās ir rotaļa; tā ir dvēsele, kas uzglabā un kas pazīst, jo uzglabāšana un pazīšana ir doma.

Par evolūcijas mechanismu.

Nākošā Bergsona filozofijas tema, kas liek viņu atzīt par chaosa pārvarētāju, ir viņa domas par evolūciju.

Evolūcija nav fakts, bet hipoteze, kas izskaidro tikai vienu daļu Istenības. Dzīvā pasaule neuzrāda pārredzamu evolūciju, bet gan drīzāk vienreizību, ļoti noteiktu un bez turpinājuma. Daba uzrāda zināmus fiksētus līdzsvara tipus, kas katrs pauž zināmu ideju, zināmu ieražu, kas atbilst noteikai sugai vai atšķirīgām un stingri nošķirtām grupām.

Mēs pasauli skatām tās formu bezgalīgā dažādībā, kas zīmējas uz šo formu izcelšanos, mēs par to nekā nezinām.

Formas, kurās dzīvība iemiesojusies, vairāk vai mazāk ir stabīlas, bet pati dzīvība būtībā ir nepārtraukta kontinuitāte: tā būtiski ir ilgstsībā.

Evolūcija ir mechanistiska kārtība, vai plašākā nozīmē, prāta kārtība. Atkārtošanās un nāve ir radītājs impulss, un tas nav akls, tas drīzāk ir gribas nekā mechanistiskais akts. Mums jāatrod atbilde uz jautājumu, kas liek kustēties radošajam aktam? Mēs dzīves kustības redzam tikai ārēji, bet nekad nejautājam, kas ir šīs kustības faktors.

"Šīs kustības nosaukums", saka Bergsons, "kas dara iekšķigu un kas pacel, kas virzās uz iekšieni un augšup, nav nedz matērija, nedz cilvēks: tas ir Dievs". Viņš ir visas kustības sākums, visas radības princips. Lūk, kur tiecas, ko nozīmē lielā kustība, kas pilda universu un mūs pacel pāri mums pašiem.

Bergsonam tāda kārtā izdevies pārvarēt mechanistisko filozofiju. Izejot no Dieva kā mūsu zemes augstākā

principa, viņš brīvo gribu pieņem par mūsu dvēseles pamatu. Cilvēces vēsture nav akls nepieciešamības, bet radošas gribas rezultāts. Brīvās gribas noslēpums ir tās radošie spēki:

"Apzinīgas būtnes dzīvē ir: mainīties; mainīties, lai nobriestu; nobriest, lai pats sevi pastāvīgi radītu". Bergsons vēsturisko fatālismu noraida kā fikciju: visus šķēršļus īstā laikā ir iespējams pārvareti ar labu gribu. Nav nepārvaramu vēsturisku likumu, ierīkai bioloģiskie likumi. Un bioloģiskos likumos nekā mīklaina nav, tie ir kontrolējami un mūsu gribai pakļaujami.

Radišana ir brīva, kur brīvība tiek nolaupīta, tur tiek nogalināta dvēsele. Mechanistiskā filozofija jau cita nekā nedara, kā cenšas nogalināt mūsu dvēseli, jo apziņa tai ir tikai pasaules kustības nejauša parādība. Bērgsonam apziņa ir radošas attīstības mērķis, dzīvības spara uzturētāja un vairotaja, dzīves vērtības kāpinātāja līdz dievišķam pirmsākumam.

Bet dzīvības noslēpumu nevar aptvert vienīgi ar inteliģenci. Te vajadzīgs instinkts. Bet instinkts bez inteliģences ir akls, tas neko nerodz, neko nepazīst, neko nemeklē. Inteliģence nepieciešama, lai instinktu darītu dzīgumu. Inteliģences un instinkta sinteze atklājas intuicija, kas pārspēj instinktu un inteliģenci, intuicija ir spējīga apzināties pasauli līdz bezgalībai. Te sākas sevis paplašināšanas darbs, sevis pārspēšanas tieksme, līdz individuālais top par universālo. Šai apziņas procesā tapusi visa lielā māksla, atklājušies visi lielie izgudrojumi, veidojušas visas reliģiskās kustības. Tā ir patiesā Dieva prāta atklāsme. Šīs dievišķās gaismas avots ir bezgalīgs, tas nekad neizsīkst, nekā no sevis nezaude.

Pasaules nesatricināmā kārtība un tās izpausmes.

Bergsona filozofijas talāka atziņa ir, ka lietās apslēpta nesatricināma kārtība un tikai ievērojot šo

kārtību, ir iespējama zinātne. Kārtība ir realitāte. Nekārtība rodas tikai tur, kur mēs beidzam meklēt. Katrā nekārtība ir nejaušība, kas savā būtbā ir relatīva. Morāliskā nekārtība rodas, kad mēs jaunprātīgi izmantojam brīvību: brīvība kā absolūta vērtība bāstīs mūsu saprātīgās būtnes dabā; tiklīdz mēs šo absolūto normu pārkāpjam, mēs jau tai pašā brīdī sākam darboties pret mūsu Radītāju. Morāliskā kārtība tātad ir relatīva, tā ir relatīva zīmējoties uz mums. Nekārtība izvaro absolūto kārtību, ko mums Radītājs dāvājis.

Pasaulē, kas balstīs uz absolūto kārtību, nav vietas nebūtības ideja. Visa chaosa filozofija radusies nebūtības idejas sugestijā. "...Nebūtības ideja par visu esošo ir pseudoideja," saka Bergsons. Tas nozīmē, ka chaoss cilvēka jutu un domu pasaulē rodas tādēļ, ka tas nekad reāli nav domājis, nekad nav sevi kā realitāti izjutis, nekad nav pazinis savas dvēseles ilgtībā Dievu un Dievā pats sevi. Nebūtības filozofija ir visu chaosu lielākais chaoss.

Dzīvot nozīmē sevi pārradīt, filozofēt — atgriezties pie Dieva. Chaosa cilvēks neko citu nav darījis kā attālinājies no Dieva un sevi sajuzdams vientuļu un atstātu, iedrīkstējies pats sevi izsludināt par Dievu, likdams pats sev celt altārus un pats sevi pielūgt. Sevis dievināšanas tieksme ir nezināšana par to, ka cilvēkā iemājo Dievs un ka viņš, savukārt, dzīvo Dievā. Neprātīgais tālu meklē to, kas ir pavismā tuvu, kas atrodas viņa pašā.

Bergsona metafizika, balstoties pieredzē, transcendē pašu pieredzi, mēs gūstam skaidrību par radoša un brīva Dieva ideju, kas rada reizē materiju un dzīvību.

Spēks nolietojas bez apstājas mūsu acu priekšā, bet rodas bez pārtraukuma no jauna. No kurienes tad nāk šis spēks? Kā noskaidrot šo spēku, no kura mēs dzīvojam?

Universs ir mēms, uz jautājumiem tālās pasaules

neatbild. Lūk, klusuma šausmas, kas pildija Paskāla sirdi: "Bezgalīgā izplatījuma mūžīgais kļūsums nūni pilda ar šausmām".

Katrs cilvēks ir mazs universss, t.i., niecīgs punkts telpas un laika bezgalībā. Un tomēr, zīmējoties uz savu ilgstību, viņš nespēj ne tikai sevi saprast, bet nevar pat iedomāties savas esmes robežas. Cilvēkā iemājo spēks, kas bez pārtraukuma tiecas pacelties, tiecas salauzt matērijas, inerces, nepieciešamības ietvarus.

Bergsons ar nesatricināmu skaidrību atzīst, ka daba nūms devusi iespēju to pārvarēt, norādījusi ceļu uz a u g - stāko attīstību. Šis attīstības zīme ir prieks. Jo bagātāka radīšana, jo dzīlāks prieks. Māte, kas uzlūko savu bērnu, ir priecīga, jo apzinās, ka viņa to radījusi fiziski un morālski. Ja kāds radījis patiesi lielu darlu, tas stāv pāri uzslavām un slavai: viņš ir radītājs un apzinās to, un prieks, ko viņš pārdzīvo, ir dievišķs prieks.

"Prieks vienmēr pavēsti, ka dzīve ir izdevusies, ka tā ieguvusi pamatu, ka tai laimējies uzvarēt: katrs liels prieks nes triumfalu akcentu" (Conscience et la vie, Conference de 1911). Dzīves triumfs ir radīšana; to pārdzīvo ne tikai mākslinieks vai zinātnieks, bet katrs cilvēks.

Radītāja cilvēka prieks ir liels, jo viņš piedalās Dieva darbā: tā Dieva, kas rada mīlestību un ar mīlestību. Dzīve dzīlākā būtībā ir radīšana, dzīve ir radīšanas prasība; tā saglabājas tikai atjaunojoties un bez pārtraukuma pati sevi pārradot, tā atrodas nepārtrauktā cīņā ar mūsu esmes negatīvo spēku, kas iznīcina, degradē, nolieto.

Ne matērija, ne apziņa nav izskaidrojamas ar sevi vien, jo nav šaubu, ka abas rodas no kopēja pamata.

Universa spēku avots ir Dievs, kas savā brīvības plūsmē vai sparā rada pasaules. Nedz mūsos, nedz ārpus mums, nedz individuālajā dzīvē, nedz izplatījumā absoluīti skaidri neatklājas radīšanas noslēpums. Pasaules procesi mums nepārprotami liecina par neredzama

principa esmi, no kurienes rodas viss, kas dzīvo. Šī pirmavota sākumi klāti ar biezu mistērijas plīvuru. Pēdējie jautājumi slēpjās dzīlā tumsā.

Divas morāles — ticības un intellekta.

Chaos cilvēka lielākais defekts, ka tas spītīgā bērnišķībā, triviālā pašpārliecībā tiecas ar savu intellektu tikt galā ar dzīves problēmām, Dievu noraidot kā lieku un traucējošu hipotezi. To darot viņš neglābjami atkrit iekšējā chaosa stāvokli, iznīcinot sevi universālās kārtības principu. Morāle, kas nebalstās Dievā, bet intellektā, ir pseudo-morāle. No šīs morāles radušās pseudo-problēmas. Par tādām jāuzskata visas tās problēmas, kas tiecas bez Dieva atrisināt dzīves problēmas, kas grib dzīvot saskaņā nevis ar dievišķas apzinās cieņu, bet ar prāta formulējumu schēmām, ar prāta relativiem priekšstatiem. Tādu filozofu pienēnumi robežojas ar ietiepīgu un nauvu bērnu māntīcībām. Bet morāle ir savā būtībā absolūta, tā prāta ceļa vienīgi meklējama, atzīstama, atklājama, bet tā nav konstruējama un mākslīgā kārtā uzturama, kā, piem., visas tās "morāles", kas kalpo kādas ļaužu grupas vai valsts interesēm. Tāda morāle ir relatīva, saistīta ar zināmu laiku, telpu vietu.

Bet ja mēs vēsim skatu pret absolūto mūsos un ārpus mums, tad ir tikai viena un mūžīga morāle, tikai viens iekšējs izejas punkts — Dievs.

Te Bergsons atkal pateicis izšķirēju vārdu:

"Mēs esam, kustamies un dzīvojam Absolūta pasaulē" (Ev. creatrice, 217). Absolūta daba ir brīvība, to raksturo izvēle, radīšana un pārpersonība. Prāts ir cilvēcisks jēdziens, tātad relatīvs, tas ir saistīts ar mūsu inteligenci laikā, telpā un notikumos. Filozofiskās sistēmas mums atklāj tikai cilvēka prātu, pat ne

inteligences dabu, un tāpēc tās visas ir relativas. Absolūts ir tikai tas, kas ir no Dieva un Dievā. Dzīvot saskaņā ar dievišķiem likumiem nozīmē dzīvot saskaņā ar kosmisko kārtību, nozīmē domāt metafiziski, jo metafizika nozīmē relativā nepārtrauktu pārvarēšanu un ietiekšanos absolūtā sfairā.

Cilvēks paredz, Dievs redz, jo Viņam viss ir tagadne. Visi cilvēciskie jēdzieni nav nedz adekvāti, nedz pilnīgi. Cilvēks domā nepilnīgās un neskaidrās antoloģijas. Jau Sv. Toms zinājis teikt, ka nekāds nemaldīgs vārds nevar būt attiecināms uz Dievu un tā radījumiem. Dievs ir visuma vienība, viņa daba cilvēkam ir nepieejama, mums trūkst organa, ar ko mēs varētu Dievu aptvert vai saskatīt viņa totalitātē.

Dievs ir mistērija, ar prātu neizdibināma un nesasniedzama, Dievs iet pāri katram cilvēciskam jēdzienam. Mēs varam paļauties vienīgi uz ticību, jo tanī slēpjelas Dieva netieša pazišana, bet lai ticības ziņu izteiktu vārdos, tie izrādās nepilnīgi, neskaidri, nenoteikti un pretrunīgi.

Ticības morāle ir noenkurota Dievā, universālajā atbildības izjutā, un šis izjūtas dzīvais regulētājs spēks ir mūsu sirdsapziņa. Kāacs ir mūsu gaismas organs, tā sirdsapziņa ir mūsu Dieva organs, ko nezina prāts, to nemaldīgi zina mūsu sirdsapziņa. Kur sirdsapziņa atrofējas, tur prāts top sterils, mūsu gara dzīve atkrit animalitatē. Ticības morāli vairot nozīmē mūsu augstāko gribu ieskaņot Dieva gribā, kas savā neizskaidrojamībā un varenībā ir tomēr vienkārša un bieži bērniem labāk saprotama un piepildāma īstenībā nekā mācītēm viriem.

Intellektuāla morāle, kas mūsdienās pretendē aizstāt ticības morāli, mūs vairāk vai mazāk var orientēt praktiskā dzīvē, bet tā top bezspēcīga, tikiļdz tā iet pāri praktiskai dzīvei: visi tās postulāti ir māksliga cilvēciskās dabas simplifikācija, istās morāles trivialitāte. Faktu un kauzalitātes pasaule nav mūsu pēdējā realitātē, tā ir tikai

augstākās realitātes simbolika. Šo ieskatu pieņemot, mēs varētu savu apziņu kārtot un virzīt metafiziskā izpratnē, proti, tās metafizikas garā, ko Bergsons tik pārliecinoši atjaunojis savā filozofijā, proti, ka metafizika ir reāla zinātnē savā totalitātē, visu pārējo zinātnu regulētāja zinātnē.

No metafiziskā viedokļa mums kļūst saprotama dzīvības neskaidrā un tumšā parādība; tā plūst kā straume no paaudzes uz paaudzi, tā sadalās individus, kas, dzīvības spēkam paklausot, no individu pārtop personībā. Mūsos ir apslēpta fizioloģiskā iedzīmība, kas pārraida no individu uz individu aksturu un fiziskos vaibstus, veido zināmas spējas, matēmatiskas, mūzikālas, etc., saistīties Ipaši ar jūrekļu vai smadzeņu attīstību. Bet nav psicholoģiskās vai morāles iedzīmības, nemanto tikumus vai netikumus, tāpat kā idejas vai garu. Cilvēka bērns no saviem vecākiem manto prātu, cilvēciskās rakstura Ipašības. Tas, kas mūs īpati veido, tā ir mūsu persona, mūsu dziļākais Es, ko mēs apzināmies ar intellektuālo atminu.

"Nav lietu, ir tikai darbības". Mēs neesam statiska lieta, mēs esam n e r e d z a m ā d a r b i b a , līdzīgi uzvilktaam lokam, kas slēpj sevi bultas kustību.

"Pasaulē iemājo nepārtraukta radīšanas vara, kas pastāvīgi atjauno tās audus. Ir labi, ka cilvēks apzinās šo nepārredzamo, nepārtraukto radīšanu un no tās var secināt vienu no visaugstākiem morāliskās māctības principiem: tiešām, izejot no šī principa mēs neesam vairs vergi, neesam pakļauti kādam tur determinismam, mēs kļūstam par apzinātām personām, piedaloties vislielākā Kunga darbā.

Dvēseles nemirstība.

Bergsona filozofija ļauj secināt, ka Dieva un dvēseles problēma nav neatrisināma, mēs neesam bezcerību tumšajā maisā iebāzti un mūsu dzīvē nav nebūtības bezdibenis. Kaut mēs nekā noteikta nezinām par mūsu dvēseles likteni pēc nāves, tomēr nav pamata šīs nezināšanas priekšā rezignēt.*). Ja mūsos ir apziņa par viņpusīgu dzīvi, tad nav iemesla šaubties, ka mēs reiz atklāsim līdzekli kā to izpētīt. Mēs šodien jau pazīstam interplanetāro ķermenē dabu, kaut gan vēl 19. gadsimta vidū Kunts (Conte) apgalvoja, ka n e k a d nebūs iespējams izdibināt debesu ķermenē ķīmisko sastāvu. Bet dažus gadus vēlak atklāja spektrālo analizi, un šodien mēs zvaigžņu ķīmisko sastāvu pazīstam, it kā turp būtu aizbraukuši. Bergsons nesatricināmi tic arī garīgo jautājumu atrisināšanai. Starp dvēseles un ķermenē dzīvi pastāv solidaritāte, bet nekas vairāk. Apziņa ir saistīta ar smadzenēm, bet tas nekādā ziņā nenozīmē, ka smadzenes visās detaljās izceltu apziņu, nedz arī to, ka apziņa būtu smadzeņu funkcija. Mēs vēl neko neesam izskaidrojuši, ja zinām, ka smadzenēs riņķo atomi, tas ir gars, kas liek ķermenim eksistēt, bet mēs nezinām, kas ir dvēseles darbības būtība, kas izpaužas mūsu žestos, stāvokļos un kustībās. Gara dzīve iet pāri smadzeņu dzīvei. Smadzenes tātad ir tikai līdzeklis, kas kalpo gara dzīvei. Tādēļ mums nav nekāda pamata domāt, ka ķermenis un gars būtu nešķirami saistīti. Gluži otrādi, gars un ķermenis ir divas dažadas realitātes, un dvēsele pēc ķermenē sabrukuma turpina savu eksistenci, un šo faktu mēs jau varam eksperimentāli pierādīt.

*) Maini eksperimenti "post mortem" laukā liecina viennozīmīgi, ka dvēsele turpina eksistēt pēc nāves, un tas pierādāms objektīvā komunikācijā ar aizgājējiem. Sk. tuvāk manā grāmatā "Ueberleben wir den Tod?" vai angļu valodā: "Breakthrough", 1971, N. Y. un London.

Mēs dzīvojam gara pasaulē un to nepazīstam, vis-dabiskākās lietas psichiskās parādībās mums vienmēr liekas kā neizskaidrojams brīnumšs. Zināšanu un pieredzes trūkums gara pasaulē mums liek ierobežoties šaurā materiālu parādību lokā. Elektrība un magnētisms vienmēr bijis, bet miljoni gadu pagājuši, iekām šī parādība mūsu apziņā kļuvusi par Istenību. Telepatija, piem., nav mazāka realitāte kā elektrība vai magnētisms.

Dvēseles un ķermenē attieksmu studijā Bergsons nostiprina divas atziņas:

1. Mūsu parastā uztvere ir nepilnīga.

2. Par spīti mūsu ķermenē savstarpējai ārišķībai mūsu dvēseles savienojas un sazīnojas.

Jo vairāk mēs saradīsim ar ideju, ka mūsu apziņa iet pāri organismam, jo dziļāk mēs pārliecināsimies, ka dvēsele pārdzīvo ķermenī.

Gara energiju nav iespējams pārbaudīt ar tiem pašiem aparātiem, ar kādiem mēs pārbaudām fiziskās parādības. Gara energija ir tik smalka, tik nenotverama, ka tā uztverama vienīgi ar mūsu jutekļu palīdzību, bet tie ir pārāk rupji, lai satvertu gara energijas subtilo kustību. Tas iespējams vienīgi ar inteligenci, kas ir vienīgais reālais līdzeklis, ar kura palīdzību varam uztvert vissmalkākās gara vibrācijas — domas, kas nav materiālas, bet garīgas dabas. Gara yara ir bezrobežaina, un ja šodien tai vēl nav noteikšanas pār cilvēku, tad tālab, ka gara zinātne vēl nav izveidojusies. Mums nav nekāda pamata teikt, ka tas, ko mēs darām, atkarājas no tā, kas mēs esam. Istenībā mēs esam tas, ko mēs darām, un mēs nepārtraukti sevi veidojam, sevi radot.

Ja mēs sevi apzināmies kā brīvu un neatkarīgu garīgu būtni, tad šī būtne mūsos nav nekas cits kā mūsu dvēsele, kas savukārt sevi apzinās universa dvēselē — Dievā.

Cilvēks tātad, sevi pazīdams, pazīst Dievu.

Ja mēs esam ieskatījuši gara prioritāti pār materiju,

tad mūs nekas vairs nekavē atzīt, ka mūsu dvēsele nav tikai šodien, tā bijusi un būs, tā savā būtībā ir beztelpiska un bezlaicīga tā vienmēr ir.

Tagad mēs savu domu varam pilnīgi precīzēt, pacelt to par chaosa lielo kārtotāju: nervu sistēma tāta, neveido dvēseli, smadzenes ir tikai līdzeklis, tikai viela, ar kurās palīdzību dvēsele sevi pauž, sevi dara zināmu mūsu ķermenim. Bet tā liek mums apzināties ne tikai sevi, bet visu radību, un vēl vairāk, tā sniedzas matērijā līdz tādām dzelēmēm, kur matērija beidzas, kur sākas dvēseles pīmlikumi, kurus mēs varam saprast vienīgi metafiziski. Lūk, cik plaša mūsu dvēsele! Tā ir autonoma, brīva no kauzalitātēs, tā atklāj pīmlikumus gan fizikā, gan garīgā pasaule. Tā pazīst ne tikai savu, bet arī citu dabu, tā apzinās ne tikai to, kas esam, bet kas ēsam bijuši un pilnīgi atmodušas dvēseli — skata arī nākamās lietas un notikumus.

Dvēsele ir vislielākā realitāte mūsos, bez tās nekā nebūtu. Chaosu "pārvarēt nozīmē pazīt" savu dvēseli. Solovjevs ieskatīja, ka dvēsele spējīga atšķirt labo no jaunā, Tolstojs dvēseli apliecināja kā visas esmes pamatu, Merežkovskis — kā visas dzīves jēgu un Bergsons kā mūžīgās kustības pamatu, kā dzīvības sparu (élan vital).

Dvēselē iemājo Dieva griba un kā Viņa daļa tā ir nemirstīga, tā ir visur dzīva, visur klātesoša, tās mājoklis ir Dievs, visa esoša, patiesā un vienīgā valdniece. Ja mēs dvēseli noliedzam, mēs noliedzam savu dievišķo dabu, mēs nozaimojam savu Radītāju.

Ārējā pasaule valda laiks un telpa, iekšējā nav nedz telpas, nedz laika — jo vairāk grimstam sevi, jo dzīlāk pārdzīvojam savu pīmdabu, kas transcendē ģeometrisko telpu un laiku.

Bergsona morālfilozofija: brīvība, prāts un instinkts.

Bergsona filozofijas virsotni veido viņa 1932. g. publicētā grāmata: "Divi morāles un reliģijas avoti" (Les deux Sources de la Morale et de la Religion). Tas ir domātāja mūža darbs, pretsvārs mūsdienu materiālismam, ateismam un immorālismam; Bergsona morālfilozofija jaatzīst par vienu no izcilākajiem mēģinājumiem pārvarēt mūsdienu morālsko chaosu, to iekšējo Eiropas krīzi, kurā mūs ierāvis materialistiskais pasaules uzskats, par ko runāju "Laikmeta ārdītajos".

Bergsona morālfilozofija sākas ar brīvības ideju, tātad ar determiniskā mechanisma pārvarēšanu. Jo 19. g.s. otrā pusē un 20. g.s. sākumā valda demoralizējoša doma, ka cilvēks ir dabas produkts, ka morāle ir tāda pat realitāte kā sukurs un vitriols, ka labā un jaunā jēdzieni relatiivi un dvēsele iluzorisks fantoms. Morāle tā ir intelekta darbs, Dievs visu ilūziju vislielākā ilūzija, vārdu sakot, visas Dieva hipotezes ir nezinātniskās infantilitātes pārpaliikums, etc. Tās bija kristīgās kultūras beigas vai arī šo beigu jauns sākums.

Dzījākā, kulturālākā un iekšēji redzīgākā Eiropas dvēsele iztrūcinājās, redzot sev priekšā glūnošo tukšumu un bezjēdzības bezdibeni. No kurienes un uz kurieni? Vai viss tiešām tik vienkārši un saprotami, kā "progresā" entuziasti sauca un mācīja? Kluva domīgs Dostojevskis, vēl domīgāks Tolstojs un Solovjevs. Viņi nepārprotami izteica Eiropai savu brīdinājumu, viņi argumentēja un cīnījās, cīnījās bezcerīgā vientulībā. Krievija pamazām, bet nenovēršami stūrēja "velnu chaosu", bezdievībā, immoralitatē. Viss piepildījās tā, kā Dostojevska, Tolstoja, Solovjeva un Merežkovska gaišredzīgais gars bija paredzējis: Krievija nogrima chaosā un asinīs, no tās pāri palika izķēmota cilvēciska karikatūra, nožēlojama un lopiska. Solženicina "Gulags" visticākā un kailākā veidā rāda, ka cilvēks bez reliģijas jaunāks par zvēru.

Eiropa tai pašā laikā runāja daudz, dārīja maz, un beidzot iestājās vispārējs chaōss: no Nicšes līdz Freudam, no Freuda adeptiem līdz mūsu dienām valda ateisms, immorālisms, nihilisms un bezcerīga rezignācija.

No šī eiropiskā chaosa, dziļas nopietnības un rūpju pilna paceļas Bergsona balss, kas bez pāsaules lāptīšanas frāzēm sāka pārvērtēt Eiropas garīgo situāciju, sāka meklēt atbildes cilvēka dzīves jēgai. Divdesmit piecu gadu pārdomu rezultātā radās grāmata "Divi morāles un reliģijas avoti".

Bergsona pirmais izšķirējs morālfilozofijas solis — cilvēci atbrīvot no dzīves mechanistiskā un finālā pasaules uzskata: dzīve iet pāri matērijai, tā ir mūžīgā radītāja. Nāve, no gara viedokļa, ir tiki ārēja metamorfoza, dzīvībai nav gala, tā kustas bezgalībā, tā ir neizsmējama laikā un telpā, tā ir tikai Islaicīgs un niecīgs atspulgs matērijas parādībās. Prāts ir gara atspulgs, bet nav pats gars. Dvēsele izmanto matēriju, bet bez matērijas tā ir brīva. Tā matērijai piešķir formu un dvēseles kustībai nav rubežu. Matērijas pētījumi atklājuši, ka tās esme atkarājas no metafiziskiem likumiem, proti, no likumiem, kas savā būtībā ir mūžīgi. Radīšanas griba ir brīva, tā nepazīst matērijas robežas un tai neeksistē laiks telpiskā nozīmē, tā ir milzīga un nepārtraukta kustība. Un šīs kustības centrs ir Dievs.

"Tā definēts Dievs neizraisa nekādus iebildumus; viņš ir nepārtraukta dzīvība, darbība, brīvība. Radīšana, tādā kārtā uzņemta, nav mistērija; mēs to pārbaudām mūsos, tiklīdz brīvi darbojamies".

Bergsona izejas punkts ir brīvība.

"Cilvēciska sabiedrība ir brīvu būtnu kopība." Pienākumi ir kārtības vairotāji, bez tiem dzīve kā organiska vienība nebūtu iespējama.

"Ktrs no mums pieder sabiedrībai tikpat lielā mērā kā pats sev". Sabiedrības locekļi ir kā šūniņas organismā. Tradīcijas tanī uztur kārtību, bet savā individualitātē

mēs saglabājam brīvību, lai sekotu savai gaumei, vēlēm vai kaprizēm un mēs nedomājam līdzīgi citiem. Pienākumi ir n e p i e c i e ū a m i b a , jo to daba nav ārēja, bet iekšēja: sabiedrībai mēs piederam tāpat kā paši sev. Mēs ar citiem esam vienoti disciplīnā, ko rāda mūsu savstarpēja neatkarība. Līdzvars nav atrodams ārēja, bet gan iekšēja pasaule, tālab, jo dzīlāka mūsu iekšējā dzīve, jo solidāka sabiedriskā ārpuse. Izkopt "sociālo Es" ir mūsu pienākuma būtība pret sabiedrību, mūsu cieņa pret sevi pašu. Sabiedrības un individua mijiedarbībā ir mūsu sociālās dzīves jēga.

"Ja par kādu lietu neviens nekā nezina, ir gandrīz tā, it kā tā nemaz neeksistētu". Sabiedrībā mēs gūstam pārliecību par to, kas īstenībā esam. Katrs noziedznieks bēg no savas cilvēciskās apziņas, no tā, kas viņš bijis, uz to, kas viņš vairs nav. Viņš tikai tad atgriežas sabiedrībā, kad savā noziegumā atzinies: dzīja būt par kaut ko sabiedrībā piespiež noziedznieku savos noziegumos atzīties. Tādā kārtā viņš lauž savu izolāciju un atkal savienojas ar kopību.

"Tā ir sabiedrība, kas individuālā nosaka tā ikdienas programmu".

Audzināšana ir disciplīnas nostiprināšana. Paklausība pienākumam ir pretestība pret sevi pašu, ir sevis pārvarēšana. Bet lai tas notikuši bez sāpēm, mums jābūt skaidrībā, kādēļ to darām. Ar gribu vien nepietiek, vajadzīga kāda ideja: katra saprātīga būtne darbojas saskaņā ar savu saprātu. Saprātam, jābūt dzīves kārtotajam un pienākuma dēļ jaatsakās no savīgām interesēm, kaisītībām un nietībām.

Bet prāts nav v i e n i g a i s , kas uztur sabiedrības kārtību, vienīgais nav arī Kanta kategoriskais imperatīvs: "Es muss sein, weil es sein muss". Ľoti nozīmīgs ir arī instinkts.

Instinkts satur kopā bites, skudras, etc. Pēti daba gribējusi kārtību. Cilvēks ar saprātu šo dabas kārtību

kāpina, attīsta, spiritualizē. Katrs likums ir dabas nolikts, tas ir nepieciešams. Bet instinkts neizslēdz saprātu: saprāts iet pāri dabai, tas mums nodrošina personīgo brīvību. Jo intelligentāka sabiedrība, jo brīvāka tā savstarpējās attieksmēs.

Izņēmuma cilvēki.

Visos laikos ir dzīvojuši izņēmuma cilvēki, kas sevi piepildījuši sabiedrības augstāko morāli un tai kalpojuši par paraugu. Pirms kristīgo svētajiem cilvēce pazinusi grieķu viedos, izraēliešu praviešus, budistu arahantus, etc. Sie cilvēki sevi iemiesojuši, varētu teikt, absolūtu moralitāti.

Sabiedriskā morāle praksē bieži aprobežojas ar tukšam formulām un vārdiem, personīgā morāle balstās uz dvēseles rezonanci, uz iekšēju nepieciešamību un organisku atbildības sajūtu.

Lai šo organisko morāli izkoptu, tad intellekta vietā jāizkopj emocijas: ģeniālus darbus radījuši emocijām bagāti cilvēki, apbalvoti ar nemaldīgu intuiciju. Saprāts ir tikai strādnieks, kas sagatavo zemi sēklai, bet gars ir tas, kas visu rada.

Svētie kristīgo morāli radījuši, uzturējuši un to atjaunojuši.

"Heroisms netiek spredikots, tam sevi tikai jāparāda, tā klātene vien sakustina cilvēkus". Šo kustību nosaka emocija, radošās jūtas. Lielie mistiķi atzīstas, ka viņos iemājo "jūtu straumes", kas no viņu dvēselēm plūst uz Dievu un no Dieva atkal atgriežas cilvēcē.

Nepieciešams iekšējais spars (élan), lai visam liktu kustēties. Cilvēces likteņu kustinātāji spēki ir "spars, intuicija un emocija". Un tas ir vairāk nekā saprāts.

Sociālās jūtas visskaidrāko izpausmi gūvušas svētājos, tās sniedzas pāri gadsimtiem, pāri mūsu cilvēciskajai

valstībai: viņi kopīgi radījuši dievišķo valstību un ielūdz mūs tanī ciemos".

Morāle pēc savas dabas ir absolūta, tās likumība ir metafiziska. Labā un jaunā norma nav ne atceļama, ne pārveidojama, tā savā būtībā pakļauta absolūtas likumības kārtībai. Mēs zinām, ka ir labs un jauns neatkarīgi no morāles priekšrakstiem. Sirdsapziņa ir morāliskais regulētājs faktors. Šis jūtas sakņojas mūsu pirmādabā: tās veidojušas sabiedrību. Sabiedrība var ārēji pārtapt un pārveidoties, bet morāliskais dabas likums paliek konstants, tas nav relatīvs, bet absolūts. Mainās ārējas dzīves formās, bet iekšējās nemainās. No ģimenes līdz nācijai, no nācijas līdz cilvēci mēs saglabājam iekšējās vientības pamatu. Šis iekšējās vientības likumu mēs saucam par instinktu, bet kas ir instinkts, ja ne mūžīgais likums, kam pakļauta dzīvās radības formācija, kā p o s t f a c t u m .

Morāles pamatā tātad atrodas absolūta norma. Jo apziņa smalkāka, jo dzīlāk tā sevi izjut kā diferencētu būtni; tā sevi atklāj morālisku normu nianse — milestību, līdzjūtību, pašuzupurēšanās dziņu etc. Šī augstākā morāles likumība atklājusies reliģijās, religiozie gari pazīst to esmes dimensiju, kurā cilvēks iekšēji dzīvo. Un šī dzīve ir dinamiska un redzīga, tā radīšanas kustībā apzinās pati sevi, tā stāv pāri atriebei, naidam, netaisnībām, tā tiecas pēc iekšējas solidaritātes. Tāds ir mūsu cilvēciskās dabas mērķis.

Ista morāle ir pašas dabas nepieciešamība, mums nav citas izvēles kā to pieņemt, ja nevēlamies aiziet bojā vai sociālo dzīvi pārvērst chaosā. To darīt mums liek neizdibināms metafisks spēks, tas pats spēks, kas liek skudrai darboties pūzni, šūnījai organismā, bitei stropā.

Bet šai neizdibināmā dabas spēkā iejaucas prāts ar brīvas izvēles spēju: tas ir citas kvalitātes spēks, vienmēr aktuāls, tikko apjaušams savā darbībā, bet allaž jūtams, allaž klātesošs kā regulētājs faktors. Cilvēks tā izmanto,

lai veiksmīgāk un vieglāk pārvarētu dzives grūtības. Tas kalpo cilvēces interesēm. Tas vienmēr tiecas morāles problēmas atrisināt egoisma labā. Bet prāts savukārt pakļauts neredzamam spiedienam: prātam jāpārliecinās, ka individuālam egoismam jāatkāpjas citu egoismu labā. Intellektuāla morāle piekāpjas jūtu morāles priekšā, jo paklausot šai iekšejai nepieciešamībai, mēs atklajam universālo pienākuma principu.

Pienākumu nevar racionāli izskaidrot un pamatot, bet vienīgi atklāt un pieņemt kā dabas neatceļamu un nepārveidojamu likumu. Šī likumība, neatkarīgi no mūsu inteliģences, visā spēkā eksistē dabā, un tādēļ katra pienākuma teorija ir nederīga un reizē bez iedirbes spēka. Intellektuālas pienākumu teorijas var vienīgi kavēt dzīvi tās attīstībā. Daba gādā par ģeniāliem cilvēkiem, kas pienākumu atjauno nevis teorijās, bet to pirmsdabā. Tā radušies dvēseles varoņi, kas, radniecīgi visām dvēselēm, mīlestības spara kustināti, pievērsušies visai cilvēci. Katrs no šiem dvēseles varoņiem ir virzījis dzīves attīstību un sludinājis oriģinālā formā mīlestību, "kas, liekas, ir pašas radīšanas piepūles būtība."

Nekadas intellektuālas pienākuma teorijas nespēs apvienot cilvēci, to var vienīgi mīlestības spars (d a n s u n é l a n d' a m o u r). Mīlestība ir spējīga pārskanot cilvēcisko dzīvi citos toņos, tā spējīga aptvert visu cilvēci. Diemžēl, šis spēks mūsos guļ, tas tikai dvēseles varoņos atmostas pilnīgi un kļūst par viscilvēces modinātāju un virzītāju spēku.

Kāda veidā cilvēks iedomājas savu nemirstību?

Mēs paruduši domāt, ka ķermenis nav šķirams no dvēseles, ka tā ir ķermenēa reflekss vai efekts. Ķermenim ir noteikta forma un dimensija, neatkarīga no mums; kamēr

ķermenis laikā un telpā ir lieta, tāmēr dvēsele no laika un telpas ir neatkarīga, tā tikai ar izjūtām tverama, ne mērāma, ne sverama, tā funkcionē pēc saviem iekšējiem brīviem likumiem, kas kvalitatīvi atšķiras no ķermenēa fizikalajām likumībām. Mums pamats pieņemt, ka dvēsele pēc nāves turpīta dzīvot kā kāda principa izsmalcināta ideja, kas kā dvēsma ķermenī dara dzīvu.

Ticība dvēseles nemirstībai izpaužas visdažādākos veidos, bet šī ticība, kas liek meklēt pēc dažadiem izpausmes veidiem, cilvēkā kopš sirmās senatnes ir reāls spēks. Religija ir nojausma par šī iedzīmtā spēka klātieni mūsos, bet arī zinātne, kas pētī dabas pārādības, nāk pie slēdziena, ka "visumu pārvalda matemātiski likumi". Kā magijas, tā zinātnes parādība ir dabiska parādība, tās pastāv viena otrai blakus. Istenībā mēs šodien esam tas pats, kas vienmēr esam bijuši. Tiklīdz zinātne atkāpjas, tās vieta stājas magija: nomoda stāvokli nomaina miegs, un ko nevaram Istenībā pārdzīvot, to pārdzīvojam sapni.

Magija sevī atklāj vienu daļu reliģijas, kaut starp šīm garīgām potencēm pastāv liela starpība: magija ir egoistiska parādība, turpretim reliģija prasa pašaizliedzi. Pirma grib dabu piespiest paklausīt, otrā — lādz Dievā želastību. Magija atrodas pus fiziskā, pus garīgā stāvokli, tā nepazīst personības jēdzienu, turpreti reliģija savu lielāko un iedarbīgāko spēku saņem no Dieva personības.

Magija un reliģija tomēr izplūst no cilvēka pirmsdabas, tās abas kārto dzīvi ar iekšējo un pārdabīgo spēku palīdzību, to pirmsākums ir vitāla nepieciešamība. Religija nav ideju sistēma, tā pieder mūsu esmes struktūrai, tā saskan ar mūsu dzīvības dziņām. Te nav vietas ne teorijai, ne patvalai. Pārliecība rodas pati par sevi, jo tā pieder vitālai kārtībai.

Isi sakot, reliģija saprotama un izskaidrojama kā metafiziska parādība, un kultūrai, resp. mūsu inteliģencei attīstoties, reliģija pārvērtusies no ārējā iekšējā faktora. Religijas slāpes ir organiskas, to nevar nizstāt ne ar

intellektuālām teorijām, ne kādu citu prātniecisku talambūru. Cilvēks kā organiska būtne pārtop un pārveidojas, tāpat reliģija pārtop un pārveidojas, bet tā nekad un nekur neizzudīs. Tas ir pirmās šķiras garīgs spēks, kas nosaka un kustina dzīvi ne tikai pārpersonīgā, bet arī personīgā nozīmē.

Dinamiskā reliģija ir iekšķīga un personīga. Tā ir tirā garīguma valstība. Tā tapusi iekšējā piepūlē, lai cilvēks pārvarētu savu dabu, lai atraisitos no relativi līejiem priekšmetiem un ietiekatos absolūtā valstībā.

Bet sākotnēji reliģijas formu nosaka cilvēka intellektuālā spēja, tātad zemākais prāts. Maģija un animisms ir šī prāta paudumi, kas, piemērojoties sabiedrības un individu vajadzībām, aprobežojas godkārē. Radošās enerģijas attīstība lauž šīs robežas, cilvēku ved no statiskās reliģijas uz dinamisko, te sākas supra-intellektuāla sfaira, t.i., zemākais prāts tiek transcendēts augstakā prātā, matērija — garā.

Šīs abas reliģijas formas ir būtiskas un tīras. Maldīgi domā tie, kas pieņem, ka statiskās reliģijas forma turpina pastāvēt dinamiskās reliģijas formā. Pirmais reliģijas forma pārvērtusies tautu mitoloģijā, kas raksturīga visām senatnes tautām. Bet šī forma atradusies nepārtrauktā kustībā no zemākā uz augstāko stāvokli. Daudzies dievi sāk grupēties ap vienu dievu, un visaugstāko attīstību uzrāda grieķu augstākais dievs Zevs, kas sevi iemieso visas pārdabīgās un cilvēciskās Ipašības. Bet visi šie dievi, cilvēka garam attīstoties, kļūst par ārējām, bezpersonīgām un nedzīvām formulām. Pietika valdnieka dekrēta, lai dievus ieceltu un atceltu. Staļiskajā reliģijā "katrs noteikts dievs ir nejaušs", bet Dievs vispārībā ir nepieciešams. Un šī iekšējā nepieciešamība ir metafiziska, tāda pati, kāda ir dzīvība.

Dzīvības spāram tālak veidojot garu, spirituālizējas arī priekšstati par Dievu: pamazām, bet neatlaidīgi cilvēks izcīnās līdz atziņai, ka Dievs ir visas esmes pamat-

princips, ka tas iemāju cilvēkā un cilvēks Dievā. Cilvēks kļūst viens ar Dievu, rada dinamisko reliģiju. Ar šo atziņu statiskā reliģija beidz eksistēt, pasaule parādās Ista, liela mistika, kas rada jaunu reliģijas formu. Tā ir tieksme uzņemt iekšējo sakaru ar Dievu, apvienoties ar Dievu. Šī tieksme ir ne Dieva, ja ne pats Dievs. Lielie mistiķi bija lielas individualitātes, kas pārgāja robežas, ko bija nospraudusi matērija, tādā kārtā turpinādami un paplašinādami dievišķo iedirbi. Bergsons pārsteigts jautā, kā iespējams, ka pasaule šos mistiku uztvēra kā slimniekus? Varbūt izskaidrojams ar to, ka mēs dzīvojam labila līdzvara stāvoklī un gara caurmēra veselība — kā arī miesas — ir grāti definējama. Ir tomēr intellektuāla veselība, kas stingri pamatota un atklājas darbošanās priekā, spējā vienmēr piemēroties apstākliem, kas atšķir iespējamo no neiespējamā, vienkāršības garā, kas triumfē pāri sajukumam, Iši, augstākā cilvēka saprāta. To visu mēs atrodam mistikos un nevis robustā intellektuālismā. Mistika ir "cilvēciskās gribas savienošanās ar dievišķo".

Mistikas atdzimšana nozīmē mūsdienu sausā racionālisma pārvarēšanu, nozīmē brīvu ceļu uz emocionalitāti, entuziasmu un ticību. Bergsons emociju uzskata par katras dzīļas radīšanas pirmspēku, reliģiju — par dievišķā principa atklāšanu dzīvē.

"Mistiska dvēsele no savas substances attalina visu, kas nav pietiekami tīrs, diezgan pretestīgs un vījīgs, lai to Dievs izmantotu".

Mistiķi iekšēji pārveidojas, atrodoties dievišķas apziņas sfairā, viņi nejūtas lepni, bet pazemīgi, viņi pastāvīgi atrodas klusā divsarunā, iekšējā vienībā ar Dievu. Viņi sludina pasaulei, ka ar miesas acīm uztvertā pasaule ir īstena, bet tomēr kaut kas vairāk nekā īstentība, viens to ir redzējis, otrs jutis, trešais zina. Bet kā lai to visu izsaka vārdos, kā lai neizsakāmo pasaka? Viņos ir "Dieva mīlestība uz visiem cilvēkiem", vienīgi mistiķi spējuši "viscīlvēci ar vienu nedalāmu mīlestību aptvert".

Religijas dzīvais avots ir mistika: kur mistika religija zūd, tur religija izžūst, pārvēršas logiskas prātošanas kalambūros, racionālisms aizstāj ticību, un beidzot sākas kādas religijas dekadence un bojāeja. Mistīki nekad nav sastinguši gatavās formulās vai definīcijās, tie vienmēr atradušies ceļā uz Dievu, vienmēr apaugļojuši un padziļinājuši religiozo izjūtu un pieredzi. Ja cilvēce būtu sekojusi mistikiem, tad šodien jau būtu dievišķa cilvēce. Mistika un kristietība viena otru virza bezgalībā. Šis bezgalīgās kustības sākums ir Kristus. Bergsons saka, ka visi cilvēki ir dievišķa parādība, tādēļ ir visai nesvarīgi, vai mēs Kristu saucam vai nesaucam par cilvēku. Mums pat nav svarīgi, ka viņš sevi sauc par Kristu. Tie, kas ir tiktāl gājuši, ka noliedz Jēzus eksistenci, nevar aizkavēt, ka evaņģelija atrodas kalna spredīkis ar dievišķiem vārdiem. Lai katrs sauc autoru, kā viņam patīk, bet nevar apgalvot, ka tāda nav. Bergsonam tas nav jautājums, viņa problēma cīta: ja lielie mistīki ir tādi, ka viņš tos uztvēris, tad viņi ir pirmatnīgi, bet nepilnīgi imitatori un turpinātāji tai degsmei, kas evaņģelija Kristum bijusi pārpilnība.

Bergsons noraida Aristoteļa Dievu kā cilvēciskās domas vienkāršu konstrukciju. Bergsons stingri nostājas par viedokli, ka vienīgi mistīki ir nojautuši un pazinuši Dievu.

Mistikas būtība.

Pret mistiku Dieva atklāsmi celti daudzi diletantiski iebildumi, kas īstenībā neiztur stingrāku kritiku. Ja mistīka Dieva atklāsmi mēs nevarām pieņemt *de facto*, tad vismaz *de jure*. Katrs brīvi par to var pārliecināties personīgā pieredzē, bet tie, kas Dievu noliedz, parasti nav bijuši spējīgi, ne drosmīgi, uzņemties grūto ceļu, ko mistīki gājuši, lai atklātu Dievu. Ir skaidrs, ka daudziem cilvēkiem

mistiskā pieredze ir pilnīgi noslēgta, tie nav spējīgi to izjust, par to kaut ko iedomāties, bet ir jau arī jaudis, kuriem mūzika ir tikai troksnis; dažs labs no viņiem par mūziku runā ar tām pašām dusmām, ar to pašu iekairinātības toni, ar kādu mēdz runāt par Dievu. Bet nevienam taču tādēļ nenāk prātā celt iebildumus pret mūziku.

Pētījot mistīkus, Bergsons konstatē, ka mistiku vidū valda liela vienprātība, īpaši tas sakāms par kristīgiem mistīkiem. Situācijas var būt dažadas, bet noietais ceļš sasniedz to pašu mērķi. Un šī mērķa aprakstos mēs atrodam tos pašus izteicienus, tos pašus salīdzinājumus, kaut gan autori viens otru nav pazinuši. Parasti mēdz iebilst, ka šo iznākumu līdzību ietekmē mistiku tradicijas. Bergsons atbild, ka lielie mistīki vismazāk ievērojuši kādas tradicijas, katram no viņiem ir sava īpatnība, kas nav gribēta, kas nebija iecerēta, bet pie tās būtiski turas, to izjūt. Pieņemsim, ka viņu vienādību var izskaidrot ar kopīgo reliģiju, bet šīs viņu vienādību var izskaidrot ar mistīku dzīlē nav svarīgākais un tām viņu acīs ir tikai simboliska nozīme. Un kas zīmējas uz teoloģisku ietekmi, tad jāsaka, ka mistīki vienmēr instinktīvi izraudzījušies savu ceļu un vairāk klausījuši sev nekā saviem biktstēviem. Absolutā brīvība viņus vadījusi uz Dievu. Mistīku dzīlā vienprātība liecina par intuīcijas identitāti, ko visvienkāršāk var izskaidrot ar Būtnes eksistenci, ar ko tie atrodas vienībā. Visi mistīki, senie un modernie, ietur vienu un to pašu virzienu, un tas mums visvairāk liek padomāt.

Tie atšķiras no caurmēra cilvēka ar savu ticības kvēli, ar bagātāku fantaziiju, ar nemaldīgāku intuīciju. Tie būtība bazējas pieredzē un logiskos secinājumos, tādā kārtā tie atbrīvo ceļu uz veselu problēmu kompleksu, ko filozofija uzskatījusi par neesošu vai neatrisināmu.

Dieva problēma kā tāda mistīkiem neeksistē: viņi tie, ka Dievs ir. Viņi Dieva dabu tver tieši, t.i. viņi to skata dvēseles acīm.

Dvēseles sāpes ir bezgalīgas.

Būtnes, kam trūkst aktīvas atminas, kas nav spējīgas savu pagātni pagarināt tagadnē, sāpes sajūt visai niecīgos apmēros, Istenībā tās nav pilnīgas personas, viņu apziņa atrodas traumatisķā stāvoklī: ne viņu priekam, ne sāpēm nav dzīluma un ilgstības rezonances, tās vēl atrodas dzīvnieciskas esmes joslā. Dvēseles sāpes ir bezgalīgas, tās mēs pagarinām un vairojam ar pārdomām, kuras mēs tām veltījam. Tās nav kaut kas spekulatīvs, kā dažam filozofam tas liekas, Iedomāsimies Istenībā mātes sāpes, kas redz savu bērnu mirstam, iztēlosimies ciešanas, ko izjūt tas, kam laupīta brīvība vai viņa dzimtene, iejutīsimies visās tais mokās, ko dvēsele izcieš, izjūtot savu nepilnību un atšķirtību no Dieva. Ciešanas ir drausmīga realitāte, tās jāuzskata kā dabas jaunums un to priekšā atkāpjas visrožainākais optimisms, kas rauga ciešanas kā kaut ko labu definēt.

Ir tomēr empirisks optimisms, pirmkārt, to pauž mūsu griba cieši turēties pie dzīvības, otrkārt, ir tīrais prieks, kas iet pāri patikai un sāpēm, un šo absoluto prieķu pauž mistiku dvēsele.

Ciešanas mums jāpieņem kā totalās dvēseles daja, kuras dievišķā vienība iet pāri katram spekulācijas mēģinājumam. No mistiku pieredzes viedokļa mūsu apziņa ir transcendence, ko viņi saprot kā energiju, kurai nav noteiktu robežu, kas ir spēja radīt un milēt, kas stāv pāri fantazijai. Viņi netiecas to ietvert noteikta jēdzienā, vēl mazāk tie vēlas definēt Dievu.

Viņpasaules jautājums. Ētikas metafiziskie pamati.

Tas pats sakāms par viņpasaules jautājumu: mēs varam kopā ar Platona pieņemt, ka dvēsele ir nedalāma

koncepcija un neiznīcīga, viņas būtības spēks ir neiznīcīgs, ka tā no laicīgās atgriežās mūžīgā dzīvībā. Bet platoniskā koncepcija mūsu dvēseles zināšanas nevienu soli nav talāk pavirzījusi, kaut gan kopš 2000 gadiem par to domā. Bergsona uztverē dvēseles nemirstības pamats ir gars, un gara dzīves analīze lauj mums pieņemt dvēseles nemirstības iespēju un varbūtību, jo viņš pierādījis tās neatkarību no ķermēna, un šis fakts, tā sakot, pat rokām taustāms. Mūsu domāšanai ir atrasts stingrs atbalsta punkts, tātad iespēja dzīļāk padziļināt un paplašināt savas atzinās. Tās ir atzinās, ko mēs smeļamies pētījot materiālu, kas mūsu pieredzei pieejams un ko mums atklāj mistiskā intuīcija (sal. šai jautājumā manu grāmatu "Ueberleben wir den Tod?"). Abas šīs pieredzes liecina; ka dvēseles nemirstību nodrošina fakti, ka tās darbība zemes virsū neatkarīga no ķermēna, identiska ar to dvēseli, kas tiecas no zemes mūžīgā dzīvībā. Jautājums zinātniski vēl nav galīgi atrisināts, bet mani pētījumi lauj secināt, ka mums dotas iespējas, pieredzē pamatojot, tīcēt dvēseles nemirstībai. Šīs atrisinājumus maz apmierinās tos, kas dvēseli apriori atzīst vai noliedz. Dvēseles noliedzēji varbūt saskatīs tukšu gara konstrukciju, dvēseles atzinēji jutīsies aizskarti, ka pierādījumi vēl provizoriiski un papildināmi.

Bet ja mēs abu virzienu pamatdomu ieskatām, tad jāsaka, ka Bergsona metode ir stabila, jo tā sintezē, tā ir brīva no katra veida vienpusīga dogmatisma, tā mums paver ceļu uz bezgalīgu iespēju šo jautājumu pētīt paša dvēseli novērojot, vai pētot materiālu, ko mums sagādā parapsichologiskie fainomeni.

Radikāla intellektuālisma malds ir tas, kas lietu samaina ar izteiksmi vai simbolu. Kā mēs redzējām, ir statistiskā morāle, kas zināmā momentā, sabiedrībā dēfācto eksistē; tā ir noenkuropusies tikumos, idejās, iestādījumos. Tās pjenākumu raksturs pēdējā nosacījumā balstās uz dabas prastību — sabiedrisko dzīvi.

Dinamiskās ētikas būtība ir spars (elan), kam pieslēdzas dzīve, no kā visa daba radīta un visi sociālie jautājumi risināti.

Platona sekotāji meklē problēmas atrisinājumu Labā idejā, kas pārvalda visas pārējās idejas. Labā idejas iemiesotājs ir dievcilvēks, kas savukārt iemiesoja pienākuma, līdzcietības, tuvākmīlestības etc. idejas. Bergsons pret šo platonisko ideju cel dibinātus iebildumus, proti, kādu dzīves veidu lai mēs atzīstam, kas mūs visdrošāk tuvinās Labā idejai. Cilvēks neizgudro morāli, bet to kā objektīvu normu saņem no nezināmiem, mums neizskaidrojamiem avotiem. Un to, kas ir dabā, nevar uizstāt ar cilvēciska prāta konstrukcijām, jo katrā konstrukcija ir relatīva — tātad nav obligāti saistoša.

—
Bet nu rodas neatvairāmi jautājumi:

1. Kādu tad morāles principu daba ir ielikusi cilvēka sirdi?
2. Kas tas par spēku, kas izšķir morālisko jaibūtību?
3. Vai ir kāds spēks, kas sevi apzinās ārpus cilvēka, jeb tikai cilvēka šis spēks sāk sevi apzināties?
4. Vai cilvēks ir brīvs savā rīcībā jeb tikai kādu nezināmu spēku izpildorgans?

Uz pirmo jautājumu atbildot, jāsaka, ka daba nevienu principu nav ielikusi cilvēka sirdi, viņa devusi tikai izvēles brīvību starp daudziem motiviem, no kuriem tad cilvēks kā inteligenta būtne var secināt principus. Dzīvnieku vada daba, cilvēkam dota intelligence, lai tas pats sevi vaditu.

Lai atbildētu uz otro jautājumu, jāatgādina jau agrāk teiktais par Dievu. Jāpieņem, ka visam, kas dabus skatuve norisinās, jābūt sakarā ar pārdabisku spēku, jābūt sakarā ar kādu apslēptu dotību, jo viiss, kas atklajas daba un mūsos, ir šī mērķtiecīgā un negrozāmā nodoma parādība un brīnumi.

Trešais jautājums ir visgrūtak atbildams: apziņas

fainomens kā tāds ir konstatējams cilvēkā, tā darbības un spējas ir aprakstāmas un novērojamas, bet pašas apziņas pirmsdaba nav izdibināma. Vai tā top tikai cilvēkā jeb mājo neatkarīgi no cilvēka savā dievišķā pirmsākuma? Bergsons skaidrāk nekā pārējie filozofi pateicis, ka apziņa ir neatkarīga no mūsu ķermeniskajām funkcijām, par apziņas pirmsdzimteni pieņemot garu, resp., to metafizisko spēku, kas caurstrāvo matēriju ar dzīvo, radošo enerģijas sparu. Mums grūti pieņemt, ka apziņa būtu tikai cilvēciskās dabas produkts. Mēs sevi apzināmies gan kā neatkarīgas būtnes, gan kā absolūtai nepieciešamībai pakārtotas.

Ceturtais jautājums ir visas morāles izšķirējs jautājums. No absolūtā viedokļa raugoties, jāsaka, ka cilvēks nav brīvs, tas pakļauts spēkiem, kas lielāki par viņu, kas nosaka viņa būt vai nebūt. Vārdu sakot, cilvēks nav brīvs kā dabas intensija. Bet tai brīdi, kad cilvēka atspīd apziņa, kad viņš sāk sevi apzināties kā garīgu būtni, kad viņš no daudziem dotiem motiviem spēj izvēlēties cēlākos, spēj darboties saskaņā ar tiem, tad cilvēks jauzskata par brīvu būtni, vismaz par tāk, par cik viņš spēj izšķirt labo no jaunā, mīlestību no haida, prieku no ciešanām, bijību no augstprātības.

Tātad apgalvojums, ka cilvēks ir brīvs, ir tikai pareizs, cik viņš sevi kā garīgu būtni apzinās. Bet kur cilvēciskā apziņa, lietojot Bergsona izteicienu, vēl atrodas traumatisķā stāvoklī, resp. dzīvnieciskā, tur cilvēks sevi vēl nevar uzskaitīt par brīvu, jo atrodas dabas vadībā un tiešām ir tikai dabas izpildorgans.

Pieredze mūs māca, ka atrodamies bieži vēl traumatisķā stāvoklī, rīkojamies kā mēnessērdzīgi. Gribu norādīt uz faktu, ka mūsdienu civilizācija, par spīti ārkārtīgajai gara cīņai ar materijas pirmspēku pārvarēšanu, atrodas vairāk traumatisķā nekā apziņīgā stāvoklī. Cīņa par eksistenci norisinās tādā pašā akītībā un neapziņībā kā ālu cilvēka laikmetā. Politiskas slepkavības atrodas vis

primitīvāko dzinu kalpībā. Šai ieškatā valda vienprātība starp visdažādāko virzienu domātājiem. Ir parasta parādība, ka politiskās sadursmēs, kur ir runa par kailas varas instinktu, draugs draugu iznīcina ar tādu pašu uukstasinību kā tiģeris mūža mežā, haizivs ūdenī vai ērglis gaisā. Šai šausmu faktā atklājas, ka mūsdienu civilizācija ir tikai drānas, kas tiek norautas, tīklīdz instinkti sāk runāt. Piem., bolševistiskais režīms, balstoties uz primitīvo varas principu, uzskata nāves sodu, verdzību un vājāko apspiešanu par savas varas vienīgo dzinējspēku. Kristīgie ideāli, kas mīlestību un labestību, iežēlu un pazemību pacēla par cilvēciskās sabiedrības pamatprincipiem, prasa to iekšējo cilvēka attīstības pakāpi, ko sasniegūšas tikai izņēmuma morāliskas būtnes, kādi ir visu laiku lielie mistiķi un kādi augstākās kvalitātes domātāji.

P i e k t a n o d a l a

SACELŠANĀS GARA VĀRDĀ: ŠARLS PEGI UN ROMĒNS ROLĀNS

Liela garīgā piepūle, kas uziņo 20. g.s. sākumā, lai atbrīvotos no materiālisma važām un ateisma, ir pretrunīga. Bieži tā līdzīnās virmojošai degošai masai, kas vēl nav guvusi noteiktas formas. Valda augstsprieguma atmosfaira, dinamiska kustība un eksplozīvu jutu sastrēgumi. Blakus Bergsona un Moriaka virzienam franču gara dzīvē pastāv vēl citi, būtbā radniecīgi, bet tendencē naidīgi un neieciņīgi virzieni atkarībā no personas kvalitātes un intensitātes. Viens no tādiem reprezentantiem ir Šarls Pegi (Charles Péguy, 1873 – 1914), kas cīnījās par patiesību un brīvību, par kristīgiem ideāliem un tēviju, bet savā dzīļākā būtbā ir Ists dievišķās patiesības revolucionārs, radikāls un nesaudzīgs. Patiesi geniāls, dzīļs sirds cilvēks, bet savā cīnā Ists Don Kichots, ko nosmacēja mizera, laika biedru neattaisnojamā vienaldzība un nesaprašana. Pegi personībā un darbos atrodami visi tie gara elementi, kas nepieciešami Ista kultūras dzinšanai: sirds kvēle, patiesības slāpes, Dieva ilgas un nesutricināma ticība gara brīvībai:

"Nekad nav tik joti trūcis Dieva kā mūsdienās".

Cīņa par kristietības atdzimšanu.

Piegātic, ka Ista kristietība, Ista pasaule, Ista radīšana sāksies nākotnē, citādi savas mokas cilvēce vairs nevarēs izturēt, cilvēks var tikai Dievu lūgt un cīnīties, lūgt un ticēt, ka kādā dienā zemes virsū nāks Dieva valstība, piepildīsies prieks: kristietība izplūdis cilvēcē un cilvēce kļūs par debess slieksni.

Bet šo ticīgo, nemierīgo dvēseli nesaprata. Katoļu baznīca nostājās pret viņu ofensīvā, tik netaisni, cik netaisns var būt cilvēks pret cilvēku.

"Katoļi tiešam ir neizturami viņu mistiskajā drošībā. Mistikas būtība, gluži pretēji, ir neuzvarams nemiers. Kas domā, ka svētie bijuši mierīgi kungi, tas tiešam maldās" (Lettre du 30. IV 1910).

Kristīgā pasaule nespēja aptvert, ka tās vidū dzīvoja varbūt viens no lielākiem mūsdienu mistiķiem, viens no tiem, kam Dievs jau dzīves laikā bija atklājies, kas zināja, ka zemes lodi pārplūdinās tie, kas nekam netic, kur iem nebūs vairs ne mistikas, ne Dieva, ne reliģijas. Piegā savu draugu vidū un savā laikā bija līdz izmisumam vientuļš, vientuļš savā gara katakombās, kur neviens viņam nevarēja sekot.

Romēns Rolāns — cīņa par humānismu.

Piegā gara vientuļo un gigantisko cīņu labāk par ciņiem sava laika biedriem izprata Romēns Rolāns (Romain Rolland), viens no tiem Eiropas gariem, kas savu dzīvi bija pārvērtis par milzīgu cīņas lauku, kurā izšķīrās un vēl šodien izšķiras cilvēcības ideāla uzvara vai hoja eja.

"Es aizstāvu kopīgu ideālu, neredzamo Dievu... Man jāsarga svēta uguns. Dievišķa uguns, kas snauž zem zemisku domu pelnīem".

Šo solijumu Romēns raksta savā dienasgrāmatā 1896. gadā un tam viņš palicis uzticīgs visu mūžu. Mūsdienās, kur garīgā labilitāte un varmācība, skepticisms un nihilisms kļuvis par vadošo dzīves principu, tāda iekšēja stabilitāte, tāds morālisks spēks, tāda rigorosa pretestības un taisnības apzīna nozīmē Istu varonību. Laikmets, kurā Rolāns uzsāk cīņu par cilvēcības ideālu, ir rupja materialisma nomākts: literātorā valdīja naturālisms (Zolā) un l'art pour l'art aistētisms (Vailds, Mallarmē, D'Anuncio). Nespēdams savā dzīmenē elpot koruptīvo un degenerācijas piesmakušo gaisu, viņš vērsa skatu pāri robežām, ar jūtigu, atvērtu sirdi meklēja radniecīgas dvēseles, lai saskarsmē ar tām klusinātu savas šaubas un stiprinātu savu ticību. Viņa skats, kā visas toreizējās progresīvās cilvēces skats, apstājās pie Tolstoja un Ibsena personībām. Tolstojs viņam nenozīmēja tikai mākslinieku, bet pāri visam — dzīves principu atjaunotāju, cīnītāju par cilvēcības ideāliem zemes virsū, drosmīgu un varonīgu patiestības teicēju.

Ibsena sabiedriskā kritīka viņā izraisa izbrīnu, bet viņa personība to neapmierina: Ibsens pārstāvēja raksturīgo 19. g.s. beigu tendenci — vecā pasaules kārtība tika nesaudzīgi iznīcināta, bet par jauno maz vai nemaz neinteresējās. Rolāns, gribēdams pārvarēt šo nomācīgo tukšumu, izrauga par savas mākslas un dzīves paraugu varonīgo cilvēku, kas mūsu vidū dzīvo, cīnās, maldās, kas pazīst cilvēctīgās vājības un nespēka stundas, bet, par spīti visam, sevi apliecinā augstākās cilvēcīkās vērtības, paliek uzticīgs pats sev, paliek neredzīmā Dieva gribas piepildītājs. Viņa grāmatas, runājot viņa paša vārdiem, ir "varonības augsta skola".

Nolaikmeta "zivju dīķa" uz "varonības augsto skolu".

Romēna Rolāna iekšējā formācija ir viengabalaina, taut gan viņa meklējumos — periferijā — ir svārstības ap vērtību centru. 1890. g. viņš raksta Malvidai fon Meisenbugai, savai mātišķai draudzenei:

"Viņš (Gēte) bija pārāk mākslinieks dzīvē un mākslā. Es milu vairāk tos, kas dzīvi ieliek dzīvē un mākslu mākslā."

Viņa garam jaunībā ir slieksme uz patētisko, heroisko humanitāti. Viņš mīl dzīvi, asi to novēro, drosmīgi formule savas domas un ieskatus. Cīnīdamies ar vienaldzības nāvējošo garu, viņš raksta: "Man liekas, ne par ko vienaldzīgi nerakstīt ir mākslas lielākais likums. Es negribu būt uzjautrinātājs un vēl mazāk moralizētājs. Es gribu visur meklēt dzīvi un gaismu, dzīvi, ko es nekur savā apkārtnē neredzu; daiļums, kas ir tikai sapnis, izdiest kā gaisma..." (Association des Amis de R.R., Bulletin 7, 29). Viņš vēlas stāvēt pāri mākslai, viņš grib dīnīties par ideāliem, kas kalpo dzīvei. Bet arī visaugstākie ideāli, nokļūstot vāju un vienaldzīgu cilvēku atmosfārā, izbāl un zaudē savu iedarbīgo spēku. "Ideālisms ir skaists tikai stiprās dvēseles".

Romēna Rolāna ideālisms sākotnēji saknējas metafīziskajā pārdzīvojumā, tai noslēpumu pasaule, kurā kop katru lielu māksla, kurā veidojas katru lielu filozofiju un katru Ista dzīves kustību.

"Neredzamais man vairāk drošs nekā redzamais, mūžīgais daudz tuvāks nekā reālais".

Jaunā Rolāna iekšējā pasaule top lielā spraigumā, dzīja Dieva un mūžības pārdzīvojumā, viņš šaubās par īeo formu nepastāvību, par slīdošo dzīves mirķu izdamību, bet viņš nešaubās par dvēseles mūžīgo un neparejošo realitāti. To apzinoties, viņš jūt sevi nesatricināmu laimi, bet šī laime ir vientuļa laime, jo viņš

bezgala cieš no pasaules korupcijas, zemiskuma un egoisma:

"Katrū dienu vairāk ciešu no pasaules korupcijas un zemiskuma. Par spiti daudziem iemesliem būt laimīgam, es tomēr tāds nevaru būt. mūsdienu domu pliekanais reālisms, mežonīgā dzīna pēc egoistiskām baudām, Eiropas sabiedrības slāpes pēc izpriecām mani dzīli ievaino sirdi".

"Māksla man nīstama, kad tā nav domas instruments; doma man pretīga, kad tā nekalpo Dievam. Es ar visu savu būtbū piederu Dievam".

Dzīve bez religijas ir dzīve bez spārniem, dzīve bez Dieva ir dzīve bez saturā, bez jēgas, bez mērķa. Šīs pārliecības viņā dzemdē patiesības un dzīvības slāpes, jo Dievam patīkama tikai tā doma, kas dzīmusi brīvā sirdi, pieņemams tikai tas dārbs, ko kustīna patiesības griba. Pretīga viņam ir uzspiestā dogma, dogmatiskā šaursirdība un konfesionālā neiecietība.

"...Es esmu pārliecināts, ka katolicisms, patiesais, dižais katolicisms, neuzliek važas nevienai varenai domai, vismazāk kādai tautas vai genīja domai".

Un 1899. g. R. Rolāns atzīstas: "Es būtbā ticu vinentgi Dievam".

Dieva pārdzīvojūsā top viņa personība, dzīja savrupībā viņš veido savu dvēseli — visaptverošā pasaules simpatijā: atlīnu tautas viņam nav vērtīgākas par germānu, germānu nav vērtīgākas par slavu — visas tautas ir Dieva veidojums, tādēļ katras tautas misija ir respektējama un mīlamā, jo tas, kas tautas šķir, ir aizspriedumi, meli un šaursirdīgs egoisms. Visās Eiropas tautās viņš atrod draugus un jūt, ka visus cilvēkus vieno Dieva un nemirstības slāpes, ka visur atrodas labais un patiesais, ja pats meklētājs ir labs un patiess, ja tas ir brīvs un vajsirdīgs. Viņš lauž franču gara robežas, viņš atrod lielas, varonīgas dvēseles visos laikos un visās tautās. Bēthovens, piem., viņam nav tikai pirmais

pasaules mūzikis, bet "augstākais varonības spēks modernajā mākslā", lielākais un labākais draugs tiem, kas cieš un cīnās, viņš to pārdzīvo kā "gaviles par apziņu, ka sevi izjūt Dievu".

Gara varoņu pasaule ir atbrīvošanās no sasmakušā un nomācīgā materialisma, no šaurā un nospiedīgā pozitivisma, no smirdošā un neveselīgā naturālisma. Bēthovena grāmatā mēs atrodam vārdus, ko varam uzskatīt kā jaunā gara dzidru un atspirdzinošu manifestāciju:

"Sasmacis gaiss ir ap mums. Vecā Eiropa nosmok smagajā un netirajā atmosfārā. Materialisms bez dižuma nomāc domas. Pasaule sirgst savā pārgudrajā un pērkamajā egoismā. Pasaule nosmok. Atvērsim logus! Ielaidīsim brīvu gaisu! Elposim varoņu dvēseles".

R. Rolāna sirds uguns aizdedzinājusi 20. g.s. sākuma ideālistu sirdis, tās deg un izplata šo gaismu, par spīti mūsdienu drūmajai tumsai, par spīti rupjajai gara barbarijai un varmācību ārprātīgajai orgiastikai. Mēs dzirdam viņa saucēja balsi mūsdienu gara tuksnesi: "Jaukie braļi, sargājet uguni!"

Tas ir mūsu svētais pienākums gādāt, lai šī tirā dvēseļu varonības uguns mūsu sirdīs neapdzistu, lai Gara baznīca neredzami, bet vareni mūs vienotu — pāri robežām un tautām. Kas gan cilvēks var būt bez šī ideālisma!

R. Rolāna ideālisms nav skaļš, tas ir adagio H-mollā, nopietnība un sāpes, kurās viņa paša prototips — Olivjē izsaka savu dvēseli, spēlēdams Mocartu Žanām Kristofam. "Parla basso" — runā klusi — ir viņa dvēseles vadmotīvs.

No šīs ideālista pasaules dveš dzīļš draudzības gars, kam piemīt vislielākais atbrīvotājs spēks. Mūsdienu kanibālisma atmosfārā dzīvojot, Ipaši dārgs šis dievišķais draudzības gars, kas paver durvis uz augstāku un cēlāku pasauli.

"Draugs, kas tevi saprot, tevi rada".

Bet viņa draudzības gars savā laikā atdūrās pret

stūlbu neiecietību un nesaprašanu, pret grupu sīktirdzniecisko trokšņainību un naida satraukto ļaužu baru.

"Es nepiederēju nevienai grupai, un mana neatkarība man netika piedota, nekad man to nepiedeja".

Grupu intereses vienmēr nozīmē gatgu izolāciju, lētu un viendienīgu šabloni uzspiešanu, naidīgu un partejisku demagogiju: kas dzīvē kaut ko patiesi lielu grib sasniegst, tam jāpaliek vienam, tam vienam jāpieņem un jāiztur sava liktenis. R. Rolāna gars auga un veidojās cēlās, vientuļas un aizmirstās mākslas pasaule — viņš, jaunībā klejojot pa Itālijas mūzejiem, operām un teātriem, sevi uzņēma tālo dienu maigo, vairs neredzamo gara gaismu, viņš piederēja ar visu savu dvēseli renesances aristokratiskajam lepnumam un savrupībai, viņš bija atvēries Gluka, Bacha un Bēthovena mūzikai, šai atmosfārai viņš meklēja ceļu uz savu dvēseli. Tas ir 1890. gads, kurā viņš raksta savu pirmo drāmu "Orsino". Dzejojums vēl ir patētisks un izplūdis, bet koncepcijā un pārdzīvojumos jau slēpj to Rolānu, kas izlobījās tikai vēlākos gaddesmitos. Bet viņa lielā draudzene Malvida fon Meisenbūga ar savu smalko sirdi nojauta un saklausīja viņa balsi. 1890. gada 16. 12. viņa raksta: "Man Jums jāsaka, Jūs esat liels dzejnieks. Atļaujiet man prieku būt pirmajai, kas Jums to saka... Kāda laime, beidzot atklāt dzejnieku no Dieva žēlastības".

R. Rolāns instinktīvi apzinājās savu ejamo ceļu, dažas dienas vēlāk viņš raksta savai lielajai draudzenei: "Es nedomāju neko citu darīt, kā radīt mākslas darbus." Un tas nozīmēja, ka radīšana viņam bija prieks, atbrīvošanās no sevis. Viņš juta sevi dziņu augt kā koks, augt un nest auglus, neprasot kālab, kādēļ? Viņš citādi nevarēja dzīvot. Viņš bija atmadies sevi un sajuta neatvairāmo dziņu — darboties bez mitas un pārtraukuma, paplašinot savas domāšanas un savu jūtu pasauli, pielādējot un izlādējot savas kaisītbas. Kaisītga

un nemierīga dvēsele līdzinās elektrības pārpilnam mākonim — vienīgā tversme radošā darbā. Rolāns savai kaisligajai dvēselei ne mirkli nav lāvis iesnausties, ar esošo samierinātīties, esošam pieķerties kā kaut kam nepārejošam un nedzīvam. Lielas kaislibas dzīvi pilda ar seturu, atjauno un pārveido ārējās dzīves formas.

Kā visas kaisligas dvēseles, R. Rolāns savā attīstībā izgājis daudzus šaubu lokus, daudzus noliedzis netaisni, daudzus dievišķojis savā apbrīnā. Vienīgi pielūgsrēs sastapties ar sevi vientulībā, sevi attīstīt, savus dvēseles spēkus briedināt darbam, kas prasa svēto pacietību, izturību un spītīgo neatlaidību. Viens pasaulē, viens pret pasaulli, citas vadlinijas viņš savā dzīvē nav pazinis. Dzīves straume ir pilna netirumu un pazemojošu maldu, viendienīga naida un viendienīgas sajūsmas, bet viņš meklēja patiesības cēlos augstumus, kur cilvēks sevi sastop savā dievišķajā un nepārejošajā vienkāršībā, kur cilvēks sāpīgi apzinās savu zemes nastu, bet to apzinoties, to arī panes un pārvar augstāku ideālu, cēlāku sapņu un pārdzīvojumu vārdā.

Romēna Rolāna attīstības ceļš ir bīstamu zemūdens klinšu un atvaru pilns, savā dzīlākā būtībā viņš ir Ists Skillas un Charibdas cilvēks: pēc savas dabas jūtīga un kautra dvēsele, ko viegli ievainoja ikdienas sitieni. Taču no visbīstamākām ciņām viņš nekad nav baidījies, ar pārcilvēcisku spēku spītējis pretinieku netaisnajiem uzbrukumiem, ar sīkstu izturību pacietis izolāciju un vientulību, lai beidzot to svētitu kā savu mūža lielāko sagātību. Viņš pēdējos piecdesmit gados Eiropai nozīmējis to pašu, ko kādreiz Voltērs vai Gēte — brīvās, humānās Eiropas sirdsapziņu. Viņš ticēja cilvēcības uzvarai pasaulei, bet šī ticība viņu smagi pievila — pievila abi mūsdienu asīnainie režīmi; fašisms un bolševisms; bet visdzīlāk bolševisms, jo sociālo ideju kustībā viņš gribēja redzēt Eiropas apziņas atdzīmšanu, īstas sociālās

taisnības, brālības un brīvības nostiprināšanos tautu vidū. Bet taisnības vieta bija jāpiedzīvo — netaisnība, brālības vieta — naids, brīvības vieta — verdzība.

"Katra varmācība mān ūausmīga", viņš raksta savos memuāros.

Vieras tirannijas vietā stājas cita un bieži vēl šaursirdīgāka un ļaunprātīgāka.

"Gandrīz visiem trūkst cienības tā priekšā, kas dvēselei vissvētākais: brīvība".

Partijas laupa individuālā brīvību un vislaunākā tirannija ir sociālā anarchija. Neiecietība, naids un varmācība rakstniekam liekas kā visapkaunojošākā mūsdienu parādība: cilvēkam kā sociālai būtnei jāsarga sava un citu brīvība. Taisnību visiem — pēc katras spējam un nopelnīem. Viņš prasa taisnīgu un bezpartejisku sabiedrības kārtību, kur katrs sajūt savu pienākumu pret darbu, kur sabiedrība brīva no citu izmantošanas un garīgas prostitūcijas.

Šis brīvības gars valda Žanā Kristofā. Šī doma spogulojas viņa biografiskās esejās: viņš aicina sabiedrisko domu novērsties no intelīgences dīkdieniem un mākslas šīberiem, no partiju savstarpējā naida un no tautu šovinistiskās šaursirdības akluma. Bet ļaužu ausis viņa aicinājumam palika kurlas, sirdis nejūtīgas, prāts aptumšots.

R. Rolāna ideālisms ir brīvs un spēcīgs, tas prasa augstas kvalitātes cilvēku: cilvēku ar skaidru skatu, ar taisnīgu sirdi, bezbailīgu un izšķirīgu darbības gribu, vārdu sakot, varonīgu cilvēku. Absoluta lojalitāte pret cita pārliecību, nesatricināma iecietība pret visu tautu un visu laiku kultūras veikumu, pret cilvēku, kas cienīgi tiecas veidot un dzīvot savu dzīvi.

Bēt Istenībā esam spiesti pārliecināties par gluži pretējo — par cilvēka aklo muļķīgumu un savīgumu. Iši sakot, par dzīvniecisko cilvēku.

Mana saruna ar Romēnu Rolānu.

1936. g. 6. decembrī, pēc ilgiem klejojumu un studiju gadiem, man bija izdevība rakstnieku sastapt Šveicē un par dažu jautājumu personīgi sarunāties. Aiz manis toreiz bija spānu pilsonu karš, pavadītie mēneši Italiā un Anglijā, neaizmirstami gads. Parīzē un pāri visam — mana draudzība ar Unamuno. Mūsu saruna skāra toreizējās politikas un kultūras jautājumus.

Te daži izraksti no manas dienasgrāmatas, kas spoguļo toreizējās sarunas fragmentu.

... "Villeneuve/Schweiz. — 1936. g. 6. decembrī. Villa Olga atrodas Ženēvas ezera krastā, starp ūdeni un kalniem. Ezers nemierīgs, un kalnu galotnes tinas pelēkos, smagos mākoņos. Ezera viļņu šalkoņa dobji atbalsojas kalnu grēdās, un liekas, miestīš atrodas starp divām stichijām — debesi un zemi. Mākoņiem pašķiroties, kalni lāgiem atsedz savas mierīgās, sastingušās sniegiem klātās galotnes. Zemes dzīve te liekas zaudējusi savu nozīmi. Kaut kas mūžīgs un varens, varētu teikt, patēti drūms spoguļojas ainavā. Te pati daba raksta savu grāmatu spēcīgām un neizprotamām zīmēm. Man jādomā par Ž. Ž. Russo un Raini. Arī viņi šo ezeru un šos kalnus savā dvēselē uzņēmuši, slīdējuši šai ainavai garām — kā mākoņi, likteņa vēju dzīti.

Villa Olga ir divstāvu mājiņa, pelēka, it kā ērgļa lizda milzīgo kalnu pakājē. Piezvanot durvis tvēra pusmūža sieviete; enerģiski un noraidoši uzlūkojot mani, viņa steidzās paskaidrot, ka rakstnieks neesot runājams. Es minu savu vārdu un saku, ka satikšanās mums jau norunāta. Man kādu brīdi jāstāv durvju priekšā, līdz beidzot tieku ieaicināts. Mani mirkli atstāj vienu paliela, grāmatām, žurnāliem un dažādu zemju albumiem pārslodzītā istabā. Mēbeles vienkāršas, nolietotas, sienu tapētes izbālējušas, istabas griesti zemi. Divi vidēji lieli logi uz dienvidvakaru pusī.

Pēc briža atveras durvis un tajās parādās dzejnieks: liela auguma, stipri uz priekšu saliektiem pleciem, mazliet uz labo pusī noliektu galvu. Zili pelekās, mierīgās un bezgala labsirdīgās acīs ļoti koncentrēts un uzmanīgs skats; augsto, mierīgo domātāja pieri vago vieglas rievas, uzacis gaišas, mati pelnu pelēkā krāsā, ausis savādi pieguļušas. Kalsnējā sejā īpaši izcelas spēcīgs iegarens deguns ar jūtīgām nāsim, liela, sensibla mute ar blondām īsi apcirptām ūsām, spēcīgi izteikts zemniecisks zods. Seja izvagota sīkām krunciņām, kas izstaro no acu apvidus un pāriet divās dzīļas rievās, kas reljefi ieziņējas no nāsim uz muti. Sejas krāsa pelēka, kāda mēdz būt kuņķa slimniekiem vai citiem, kas pavada savu dzīvi slēgtās telpās. Rokas slaidas, ar spēcīgu plaukstu un kaulainiem slaidiem pirkstiem. Ģerbies melnos svārkos ar augsti aizpogātu vesti, kā garīdzniekam — balta iestērķelēta krādziņa bez kaklasaites.

Dzejnieks ilgi tur manu roku savējā, tad lūdz mani apsēsties, pats vieglu, šķūcošu gaitu pārslīd pāri istabai un apsēžas pretīm uz nelielā divāna, kas pārklāts ar brūnu, visai nolietotu segu.

Es braucu no Itālijas, tādēļ mūsu saruna sākumā pievēršas šai zemei; viņš dzīvi interesējas par turienes apstākļiem un kultūras dzīvi.

"Vai manas grāmatas tur redzamas?" prasa rakstnieks mazliet nedroši.

Kad es apgalvoju, ka visas viņa grāmatas tur pieejamas, arī "Apburtās dvēseles" pēdējie sējumi:

"Nu jā, Musolini galu galā intēlīgents cilvēks, un bez tam viņš labi apzinās savu varu. Kas pārliecināts par savu spēku, tas nav baīllgs, pieļauj arī pretējas domas. Jūs jau zināt, es neesmu Musolini draugs."

"Bez Žana Kristofs pašreizējā Eiropa nav iedomājama, mūsu kontinenta labākās ilgas spoguļojas šai grāmatā. Tā palīdz daudziem dzīvot."

"Arī man Žans Kristofs palīdzējis dzīvot," saka

dzejnieks, un viņa skatā spogulojas maigs aizkustinājums, tālo dienu atmiņas kļūst dzīvas. "Itālia ir mana otra garīgā dzimtene, tur man pirmo reizi parādījās Žana Kristofa vizija. Tā ilgus gadus mani turējusi savā varā. Jā, tās bija bagātas diennaktis, tai laikā es visekskluzīvāk esmu piederējis sev. Tas ir manas dzīves iekšķīgākais stāsts, nē, tā ir manas dvēseles dziesma."

"Skaista dziesma, vienīgā tāda veida visā pasaules literātūrā. Mēs bijām atraduši no dvēseles, mēs to bijām pazaudējuši kā kādu adatu ikdienas gružu kaudzē. Jūs to esat atraduši Žanā Kristofā, to atdevuši atpakaļ cilvēci."

"Jums, latviešiem, laikam stipra radniecība ar krieviem. Jūs esat ekspansīvāki jūtu dzīvē nekā mēs, rietumnieki. Jūs varbūt zināsit, kō jaunībā man nozīmēja Tolstojs."

Es paskaidroju, ka latvieši būtībā esam sveši krieviem, mēs tiecamies pēc ārējās un iekšējās dzīves izlīdzinājuma.

Rakstnieks dzīvi interesējas par latviešu valodu, un dzirdēdams, ka tā pieder pie vecākajām indoeiropiešu valodām, uzmanīgi seko manam stāstam par baltu tautu milzīgo cīņu par savu fizisko un garīgo eksistenci, par to sīksto sevis apliecināšanas gribu. Seno prūšu liktenis mums draudējis, jo germanizācijas un rusifikācijas mēģinājums bijis viens no barbariskākajiem, ko vien vēsture var uzrādīt. Par spīti naidīgajām varām tomēr vēl dzīvojam, rakstām un runājam savā valodā. Pēc septiņi simti gadu sīvām un bezcerīgām cīņām atkal esam brīvi. Tas ir mūsu lielākais gandarijums, Dieva vislielākā želastība.

"Manas vislielākās simpatijas pieder tiem, kas sargā savu un citu brīvību. Bez brīvības nav dzīves. Apspiešana un verdzība ir cilvēku visapkaunojošākais darbs. Es vēlētos, lai pasaulē nekad vairs neatgrieztos varmācības nakts. Lai katra tauta dzīvotu pēc saviem iekšējiem liku-

miem, lai katra tauta paturētu to vietu, ko Dievs tai ierādījis." Rakstnieka balss ir mierīga, bet viņa acīs ticības liesma. Pēc klusēšanas briža es saku, ka pasaules lielākais ienaidnieks ir bolševisms, tam nav ne reliģijas, ne Dieva, viss reducējies dzīvnieciskā eksistences cīņā, visa dzīve pārvērsta par milzīgu cietuma režīmu, visu nosaka terors un nepārtrauktas nāves bailes. Es minu tikai dažus konkrētus piemērus, norādu uz Merežkovska vientuļo un izmisuša pilno cīņu.

Rakstnieks tāliņ neatbild. Viņš pieceļas un vieglu, šķūcošu gaitu pārsild pār istabu, no grāmatu plaukta paņem grāmatu:

"Tas ir mans "Kola Brunon", tulkots krievu valodā, ar skaistām ilustrācijām," saka rakstnieks, pasniegdams grāmatu. Un pēc briža, atkal atsēdies uz divāna, turpina: "Ir tomēr tur Jaudis, kas manas grāmatas lasa, kam tās vajadzīgas. Gluži viss tur nav iznīcināts. Kaut kam labam tur arī jābūt, kaut kam, kas iet pāri kailajai varai, ko es no visas sirds nīstu. Komūnisma ideja pamata nav slikta, tur daudz sociālas taisnības, vecā sabiedriskā iekārta sevi vēsturē nav attaisnojusi. Un beidzot, katra revolūcija ir nežēlīga un asīnaina, tā prasā daudz nevainīgu upuru. Komūnisms neizslēdz evolūcijas iespēju. Tas ir svarīgs moments. Neviena ideja nepaliekt tāda, kāda tā ir teorija, dzīves īstenība to pārveido. Krievijā radusies jauna, spēcīga ticība, un tāda sabiedrība vienmēr vairāk veic nekā bez ticības, iekšējas kustības un mērķa. Es, protams, neattaisnoju varmācību, teroru un naidu, tās ir lietas, kurām cilvēku sabiedrībā nav vietas. Jā, vēsture ir nežēlīga un asīnaina, bet vienmēr jācer uz labo, pozitīvo spēku uzvaru..."

Es uzmanīgi klausījos, un domāju par lielā ideālista savādo domu gaitu: bolševisms manās acīs ir un paliek brīvās gribas, spontānās darbības un personības kaps, milzīga Eiropas kultūras katastrofa, nihilisma un cilvēka nicināšanas visrupjākā un brutālākā sistēma. Tā ir

vēstures procesa izvarošana, kultūras profanācija. Es līsumā minēju dažus piemērus no Padomju Savienības dzīves, viņu nesaudzīgās cilvēku verdzināšanas, viņu brutālās izrēķināšanās ar pretējām domām, viņu organizēto naīda politiku.

"Es par to esmu domājis un preti rakstījis. Jātic cilvēka veselā saprātā uzvarai," domīgi piebilst dzejnieks.

Kamēr boļševisms pastāvēs, nekāds veselais saprāts pasaule neuzvarēs, pasaule draud nogrīmt baigā chaosā, beztiesiskā dzīvnieka stāvoklī.

"Fašisms ir vēl jaunāks, tam nav nekādu cilvēcisku ideju pamatā — starp diviem pasaules jaunumiem — komūnisms ir mazākais jaunums. Tur vismaz kaut kāda nākotnes cerība," saka rakstnieks, un viņa balsī skan rezignācija un nogurums.

"Jūs," pēc briža saka dzejnieks, "esat radikāls, varbūt pārāk radikāls. Tas ir tiesa, ka Istenība maz atbilst mūsu augstākām iecerēm un ideāliem, bet labā sēkla ir vienmēr laba nākotnes cerība. Viss labais sākumā liekas kā pasaules lāpišana, bet vēlak, pēc gadu desmitiem, tā nes augļus..."

Romēna Rolāna domas pamazām pievirzījas kristietības idejas uzvarai — tā dzima cīņa un asinīs, tā izauga pacietīgā sevis upurēšanā. Bez upuriem vēstures gaita neesot domājama.

Tad mūsu saruna pārgāja uz Spānijas notikumiem. Dzejnieks interesējās par Unamuno.

"Pilsoņu karš tautu brutalizē un dvēseli iznīcina," saka Rolāns. "Unamuno cīņa man nav sveša, es viņu uzskatu par Spānijas modinātāju, par brīvās domas lielo cīnītāju. Ka viņš nevienai partijai nevar pievienoties, tas ir vairāk nekā saprotams — viņš ir cienīgs Spānijas lielā gara mantinieks. Tagad par viņu neko nedzird." *

"Mute aizbāzta, viņa balsi noslāpējusi varmācība un politisko kaisību neiecietība," es paskaidroju.

Mūsu sarunu pārtrauca R. Rolāna kundze, viņa mūs aicināja pusdienās. Mēs klusēdamī pārgājām ēdamistabā. Tur bija arī daži krievu emigranti. Viņi runāja krieviski. Rolāna kundze, pati krieviete, smiedamās teica, ka viņas vīrs vairākkārt esot appēnīties iemāctīties krieviski, bet tālāk par alfabetu neesot tīcis.

Man iznāca sēdēt blakus dzejniekam. Galda sabiedrība bija skaļa, rūnāja ja nemaldos, par dažādām praktiskām lietām, protams; krieviski. Dzejnieks sēdēja kluss, sevi ievilcīs, likās, iekšēji kavējās savās domās. Mēs gan drīz nevienu vārdu nepārmainījām. Dzīļa, gandrīz baiga vinentulība apēnoja šeju, likās, it kā katram ārējā piepūle viņam sagādātu ciešanas un milzīgu sevis pārvarešanu.

Pēc pusdienām es taisījos atvadīties. Dzejnieks, paņēmis mani pie rokas, ieveda koridorā. Tur no sienas uz mums noraudzījās skaists gipsa nolējums — kāda Ēģiptes princeses galva. Pamanīdams manu uzmanību, ar kādu vēroju seno mākslas darbu, dzejnieks teica: "Lūk, mūžīgais smaids."

Tad iegājām mirkli atkal viņa darba kabinetā: rakstnieks man atmiņai iedāvāja dažus Villa Olga uzņēmumus, uz kuriem viņš pats arī bija redzams.

Mēs vairs neatsākām sarunu. Mēs šķēršķīmies, lai pēc gadiem atkal satiktos atmiņās.

Civitas Dei.

Vēlākos gados, kad sociālās idejas gan komūnismā, gan fašismā kluva par Eiropas kultūras un brīvības vampīru, kad visa cilvēciskā dzīve pārvērtās viissmagākajā verdzībā, bieži atgriezos domās pie sarunas ar Romēnu Rolānu un raudzīju noskaidrot sociālisma jautājumu viņa rakstos. To lielā mērā man palīdzēja viņu autobiografiskā grāmata, ko dzejnieks rakstījis Otrā

pasaules kara laikā un kas 1949. g. iznāca vācu tulkojumā "Aus meinem Leben".

Rolāns jaunībā un vēlāk vīra gados sociālisma redzējis glābiņu, jaunu dzīves principu: "Sint gados Eropa būs sociālistiska vai beigs eksistēt".

Bet tas, ko viņš ar sociālismu apzīmē, ir iekšējā revolūcija — vairāk morāliskā un filozofiskā nekā politiskā un saimnieciskā nozīmē. Bet drīz Rolāns ieskatīja, ka sociālisma pravieši bijuši šaursirdīgi un neiecietīgi cilvēki, slimīgas augstprātības apsēsti, fiksū ideju briesmoņi, kuriem trūka patiesas attieksmes gan pret saviem laika biedriem, gan pret pēcnācējiem. No viņu filozofijas nav bijis iespējams radīt reliģiju.

Politika nav bijusi Rolāna sirdslieta — viņš visu savu dzīvi sevi uzskatījis par mākslinieku, kas sapņo "sociālo revolūciju atkal savienot ar dievišķo, kas pēc 1848. g. revolūcijas, pēc spara un drosmes atņemšanas, bija iznīcināta".

Materiālisms, pēc dzejnieka domām, ir tikai "lempīgs cīņas bruņojums". Bez Dieva pasaule neverot pastāvēt: "No jaunās sabiedrības Dievs kā zibens uzziesmos".

Dievs-cilvēks ir visa pamats, visaptveroša dzīvības mūžība.

Šis Dievs-cilvēka princips sociālismā neuzvarēja, un R. Rolāns jutās dziļi maldījies: sociālisms tiecās katru religiozitāti iznīcināt. Mūža beigās rakstnieks spieests atzīties: "Es domāju, sociālismam nav taisnības, un šo netaisnību viņš pats sev uzvēlīs". Esot maziski, aiz aizspriedumiem un atriebības atteikties no Dieva, jo neesot iespējams radīt cilvēces ķermenī, tam laupot "visuma liesmu", kas to dara dzīvu.

"To nevar aizstāt ar dialektisko materiālismu, kaut arī tas būtu intēlgents. Arī ne ar šķiru cīņas morāli".

Lai realizētu patiesu cilvēci, mums nepieciešami "visi spēki, kas nāk no būtnes dzelzēm, tās mistika un tās tirā morāle".

Un ar šo atzinumu R. Rolāns skaidri pasaka, ka Padomju Savienībā šai virzienā "gandrīz nāvējošus maldus nodarījusi".

Boļševisms, nogalinot Dievu, nogalinājis tautu dvēseli, iznīcinājis to spēku, kas tautas uztur no iekšienes, kas tām piešķir uzupurešanās gribu, kas to spārno lieliem un nemirstīgiem darbiem.

"Mērķis ir dzīvība — nevis zemes dzīvība, bet mūžīga dzīvība".

Romēna Rolāna ceļš no viendienīgās burzmas, pasaules lāpītāju fanātisma un revolucionārā nihilisma uz Dievu ir bijis smags kaujas ceļš. Bet viņš, šo ceļu iedamis, nemaldījās, jo saglabāja brīva cilvēka skatu, kas reizē par un pret cīnās, kas spēj ar dažādu pārliecību cilvēkiem identificēties, lai tos saprastu. Ar savu varonu dvēseli viņš vēlējās "cilvēku atraut nebūtbai, lai viņa iedvestu darba gribu, ticību un varonību".

Apziņa, ka mūsdienu civilizācija cilvēku pametusi strupceļā ar tā dzīves un dvēseles problēmām, R. Rolānu modina nostāties sargposteni par cilvēku, par vina tiesībām, par viņa godaprātu, par viņa brīvību. Ar svētā pacietību un viedā gudro, nesatricināmo sirdi viņš aicināja visu tautu labās gribas cilvēkus savienoties cīvītās Dieviņas lielajā idejā, neļaujot sirdīs apdzīst Istās cilvēcības ideāliem. Grāmatā par Mikelandželo viņa dzīves jēga ierakstīta vārdos:

"Es ienīstu gļēvo ideālismu, kas acis novērš no dzīves skumjām, cīvēses vājumiem. Mikelandželo ir viens no tiem varenajiem cilvēkiem, kas kopš deviņpadsmit gadsimtiem mūsu Vakareiropu pilda ar saviem saucieniem, ar sāpju un ciešanu saucienu: kristietis!"

R. Rolāns pieder tiem lielajiem laikmetu gariem, kas pāri ikdienas chaosam redzēja mūžīgo, kas cilvēkus un tautas dara lielas un stipras, nesatricināmas savās postā dienās, cēlas savās uzvarās un darbos. Dievs bija viņa tversme pamestībā, Dievs bija augstākā balss, kuru viņš

klausīja. Un ja šī balss šodien cilvēku un tautu sirdis apklususi, tad tas vēl nenozīmē, ka tās vairs nebūtu.

"Katra apzinīga esme ir Dievs".

Daudz ceļu ir dzīvē, daudz maldu, bet vienu viņš visu dzīvi skaidri apzinājies:

"Visa dzīve ir ticības darbs. Bez tās tā drīz sabrukta... Kam nav nekādas ticības uz aizkapa dzīvi, tas jau šai dzīvē ir miris... Dievs nav nekāda hipoteze. Dievs ir nepieciešamība, mūsu dabas un likumu kārtības nepieciešamīja, kas mūsu garam pavēl... Visas būtnes, katra pēc saviem spēkiem ir mūžīgās dzīves dalībnieki, kas no miesas važām var atbrīvoties; lai mūžībā uzplauktu".

Ticība mūžīgai dzīvībai, ticība Dievam kā visa esošā radītājam, ticība mūžīgajām, nepārejošajām patiesībām R. Rolānu dara par vienu no nepieciešamākiem mūsdienu rakstniekiem baigā chaosa pārvarēšanā, par vienu no cēlākiem mūsgadsimta cilvēkiem, kas mūsu sirdīm atdod ticību un dzīvi noenkuro Dievā, mūsu vienīgā un nesaistīcīnāmā Istenībā.

Sestā nodaļa

LAIKMETA AGONIJA UN TĀS DOMĀTĀJS —

MIGELS DE UNAMUNO

Deviņpadsmitā gadsimta beigās un divdesmitā gadsimta sākumā cilvēce atradās it kā drudža stāvoklt. Gadsimta maiņas ģenerācija jutās pievilusies: progresā entuziasms bija zaudējis savu varu pār meklētāju sirdīm, vērtīgākie no viņiem neticēja vairs zinātnes visvarenībai, un jutās nomākti no materiālistiskā pasaules uzskata un sājās dogmatismja šaurības. Garīgā sterilitāte un pesimisms nomāca garīgo ainavu kā smags murgs. Ilgas pēc jaunām vērtībām, pēc brīvākas telpas, kur gara dzīve varētu attīstīties, kāpinājās līdz agonijai.

Šī agonija bija piemeklējusi visu Eiropu, tā bija cīņa par eiropisko dvēseli. Spānija, kas bija piedzīvojusi ziedu laikus politiskā un kulturālā jomā, atkrita dzīļā rezignācijā, nevarīgā epigonismā, aizvainotā nacionālismā, kas izpaudās tendencē Spāniju norobežot no Eiropas, to garīgi noslēgt kā kādas kapsētas vārtus, mierinot sevi ar pagātnes varenajām ēnām, barojot sevi ar ilūzijām un atmiņām. Isi sakot: Spānija pēc koloniju zaudējuma atkrita ekonomiskā nabadzībā un garīgā izolācijā. Bet nav iespējams dzīvot retrospektīvi, dzīves gars kustas uz priekšu, tam jāatklāj savi jauni darbības lauki, jāiedrīkstas par jaunu uzņemties cīņu par savu garīgo

stenību, par dvēseli, kas vienmēr un visos laikos piederējusi nevis mirušajiem, bet dzīvajiem.

Virs, kam lemts Spāniju atmodināt no letargijas miega, kas jauno paaudzi apgaro ar jauniem mērķiem un kļūst par 20. gadsimta pirmās pusēs Spānijas simbolu, ir basks M i g e l s de U n a m u n o (1864—1936).

Viņa iekšējā pozicija viņa darbības sākumā ir neskaidra, un tāpat kā viņa ģeniālais laika biedrs Anhels Ganivets (Angel Ganivet) viņš sevi meklē sintezi starp divām dvēselēm: spānisko un eiropisko. Ganivets, radīdams jaunās Spānijas ideoloģiju (*Idearium espanol*), ie-skatīja savu bezcerīgo pasākumu un, tam neticēdams, iekšēji salūza: 1898. gadā viņš Rīgā, kur bija Spānijas konsuls, izdarīja pašnāvību.

Viņa nāves agonija norisinājās zemē, kas pati cīnījas starp slavisko un rietumu dvēseli, zemē, kuras nemiers un ciešanas tieši vai netieši būs skārušas jutīgā domātāja sirdi. Daugava kļuva par viņa kapa vietu, tautasdzesmās apdziedētā asins un asaru upe, kuras krastos dzīvo tauta, kas cīnījas pret austrumu barbariju un teutoņu uzspiesto verdzību, tauta, kas nekad nav beigusi ilgoties pēc brīvības un vienmēr atradīsies nomodā par savu dvēseli.

Spānijas atdzimšanas grāmatu "Idearium espanol" Ganivets sacerēja Rīgā, Austrumeiropas dzīvākajā kultūras centrā, latviešu tautas vidū. Varam iedomāties, kādus iekšējus kontrastus Granadas dēls pārdzīvoja tālajos ziemeļos, viņš lūkojās uz savu Spāniju kā no citas planētas, no tālas bezgala vientuļas perspektīves. Viņš prasīja radikālas reformas, bet pats vairs neticēja savai balsij. Ganivetu varētu uzlūkot kā Eiropas modernā pessimisma filozofu, kas, līdzīgi Špengleram, redzēja rietumu kultūras bojāju un civilizācijas uzvaru. Ganiveda balsi jutīgāk par citiem tā laika spāniešiem saklausīja viņa draugs — Unamuno. Viņš par savu garīgo dzimteni neizrauga dīkdienīgo, dekadento Madridi, bet Eiropu. Šai izvēlē sākas Spānijas dvēseles mijiedirbe ar Eiropu, kas

Spānijas garīgā dzīvē iezīmē jaunu laikmetu, jaunu piepūli un spraigumu, visu vērtību pārvērtēšanas gadus.

Sastapšanās ar Unamuno.

1933. gada februāra pēcpusdienā es, vēl students būdams, izkāpu Salamankas stacijā, lai apciemotu Unamuno. Pelēkā, viduslaicīgā pilsēta likās kā pretruna, kā parodokss tai pasaulei, no kuras es nācu, tam garam, kurā es biju audzis. Ēzeļu dzinējs, mōks, mūkiene, priesteris un students pastaigājās ielās, kā tanis dienās, kad Spāniju vēl pārvaldīja karali un tautas garu noteica divas pārliecības: manta un dzīvība ir jāziedo karalim, gods, dvēseles Ipašums, pieder vienīgi Dievam: "Al rey la hacienda y la vida se ha de dar; pero el honor es patri-monio del alma, y solo se debe a Dios".

Universitātes un klosteru pilsēta Salamanka, tās vecās celtnes ar slavenajiem pagalmiem un dzelzī kaltajām logu margām, katedrālēm ar marmora un alabastra sarkofagiem, klosteri ar greznajiem portāliem, uz mani atstāja viduslaiku kristīgās kultūras citadeles iespaidu. Tā viss cilvēctīgais it kā nogrima pārlaicības dzīlā miera un klusuma bezdibenos. Varbūt vienīgi no šīs vides, no šīs kristīgās kultūras atmosfiras iespējams saprast mūsdienu iekšķīgā dvēseliskuma mūku Unamuno intimo saucienū pēc dvēseles nemirstības, viņa slāpes noenkuoties garīgumā un Dievā.

Jau viņa āriene — seja un apģērbs, izteica kaut ko majestātiski vienkāršu un bezgala vientuļu; likās, viņš nepiederēja nevienai no tiem cilvēkiem, kas, mūsdienās mācīja un rakstīja. Tā bija bezlaicīga parādība, mōks tūkstošgadigu mūku vidū.

"Salamanka ir Eiropa," saka rakstnieks. "Eiropa bez kristietības — kermenis bez dvēseles. Mana misija — ja-

vispār man tāda ir — Eiropai atgādināt: galvenais mūsu mistikā — tās dzīvā dvēsele. Bez tās jūs drīz pazaudēsīt sevi, jūsu dvēsele noslāps jūsu izslavētajā civilizācijā. To zināja mans draugs Ganivets, šis nepārspējamais intuīcijas cilvēks..."

Mēs sarunājāmies par Eiropas gara tendencēm un tālāk pazinu šai viduslaiku mūkā mūsdienu domātāju, kura gars saaudzis ar Eiropas likteņiem, ar tās izjūtu, ar domu smalkākajiem pavedieniem.

"Rīga ir Ganiveta kaps, viņa skumjās un nemi. rīgās dzīves kaps. Bet mums, spāniem, šis kaps nozīmē visdārgāko vietu zemes virsū — no šī kapa izaugusi mūsu cerība, mūsu ticība atdzimšanas iespējai. Ekonomiski mēs esam Eiropas nabadzīgākā zeme, nabadzība ir mūsu garīgās anēmijas sekas, cīņa par eksistenci izsūc mūsu garīgās potences, mēs gribam piecelties visā augumā, bet mums nav spēka. Un tomēr mūsu nespēkā ir mūsu spēks — mūsu kristietība, varbūt vlenīgais izšķirējs nākotnes spēks... Jūs sakāt — romantisms! Varbūt. Bet bez šī romantisma Eiropa neiztiks. Sapņi ir dvēseles atjaunotāji, vienīgais radošais vēstures spēks. Vismaz mūsu, spānu, vēsture ir sapņu vēsture. Mēs esam nelabojami sapnotāji, kā mūsu materiālisti, tā ideālisti — Sančo sapno par šīs pasaules valstību, Don Kichots par neaizsniedzamo savas sirds pilnības ideālu — Dulcinejū..."

Mūsu saruna ieilga vēlu vakarā. Bijām pārstaigājuši lielus gara lokus, un pa šiem labirintiem bija lemts vēl īgus gadus klejot drosmīgā un lielā cilvēka pavadibā. Mūsu sarunu restaurēt man nāktos grūti, jo tā laika piezīmes un vēstules kara gados aizgājušas bojā. Turpmākā meditācijā raudzīšu Unamuno iekšējo pasauli zīmēt pēc viņa grāmatām, kurās pukst viņa dzīvā sirds, no kurām runā viņa dvēselu modinātaja balss, kas mani, personīgi ar viņu tiekoties, tik dziļi satrauca.

Dvēseles bads.

Pārmēlgā racionālisma dēļ Eiropa pazaudējusi savu dvēseli: reliģiju un Dievu! Pēc progresatā tagad sāk sajust dvēseles badu un pārdzīvo to augošā progresijā. Mūsu skati vēršas pret zemi, kas domājusi par dvēseli vairāk nekā par šīs zemes labumiem, un mēs prasām, kādu dvēseli tā mums saglabājusi. Šo dvēseli mēs, pirmkārt, atrōdam spānu mistikā, otrkārt, viņu literāturā. Te atklājas cilvēks, kura dvēsele vēl dzīva, nemierīga un mūžības ilgu apdvesta. Šīs dzīvības noslēpums meklējams ticībā nemirstībai un Dievam. 20. gadsimta sākumā Spānija ar savu kvēlo īndividuālismu, ar savu jūtu bagāto sirdi Eiropai nepārprotami atgādinājusi, ka cilvēks bez dvēseles ir ēna, savas patiesās esmes fantoms un abstrakciju vergs.

"Individu ir pasaules mērķis" (Del sentimiento trágico, cap. XII). Šī atziņa ir Unamuno pasaules uzskata izejas punkts. Cilvēks no miesas un asinīm, dzīvības cilvēks, kas ēd, gul, mirst, kas vairāk par maizes badu izjūt nemirstības badu, cilvēks, kas ilgojas pazīt savu dvēseli, grib izdibināt Dieva lielo noslēpumu. Nav svarīgi, kāda mācība, teorija vai sistēma, bet gan konkrētāis cilvēks, kas dzīvo un mirst, kaut gan negrib mirt. Cilvēks Kants un cilvēks Kirkegords, cilvēks Paskāls un cilvēks Senankurs vairāk interesē Unamuno ar savu specifisko un vienreizīgo dvēselēs likteni nekā viņu relativās un bieži pretrunīgās mācības.

Tātad cilvēks, kas cīnās, jöt un ilgojas, kas apliecinā un noliedz, kas cieš un priecājas. Iši cilvēks, kas sevi nes pārlaicīgu un mūžīgu dvēseli, kas izmisumā un nemierā meklē Dievu. Unamuno rakstu mērķis: "darīt visu, lai visi dzīvotu nemierīgi un alku pilni". Un to, pēc Unamuno domām, darījuši visi sava laika spāni — no latīnizētā kordoviča Senekas līdz Sv. Terēzai, no Servantesa līdz

mūsdienām; nemiers un mūžīgā kustība, slāpes pēc lieliem un neaizsniedzamiem mērķiem, ilgas pēc savas dvēseles nemirstības un Dieva pazīšanas.

Cilvēks ir visa esošā centrs un kā tāds viņš nekad negrib mirt. Nemierā un ilgās viņš vienmēr atjaunojas. Unamuno savos rakstos atstājis savu kailo, valsirdīgo un degošo sirdi, tā, par spīti prātam, bijusi neprātīga, par spīti cilvēcīgai mizērai bijusi dievišķi neievainojama. Tāda dzīva dvēsele sver vairāk nekā visi tie techniskie izgudrojumi, tās ikdienas dzīves ērtības, kurās nosmok un iesnaužas, kļūst vienaldzīga un nejūtīga mūsu dvēsele. Mēs, dzīvi būdami, jau esam miruši.

"Jo cilvēks nepiedzimst ar dvēseli, viņš tikai ar tādu mirst, kad viņš to sev radījis, un dzīves jēga un mērķis ir sev radīt dvēseli, nemirstīgu dvēseli" (La agonia del cristianismo, cap. I).

Mūsu materiālā, fiziskā eksistence ir tikai līdzeklis mūsu dvēselei, tā top zemes dzīvē tāpat kā mūsu fiziskais kermenis tapis mātes miesās, un jo intensīvāk mēs apzināsimies zemes dzīves augstāko mērķi, jo pilnīgāku un neatkarīgāku izveidojam savu dvēseli.

"Es esmu mūsgadsimta agonija".

1936. g. augustā, tātad savā nāves gadā, Unamuno man rakstīja: "... Nenovēšamais mūs visus gaida — visi mēs plūstam pret bezdibeni — pret nāvi. Nāves apziņa ir mana filozofija un mana dzīve. Es esmu mūsgadsimta briesmīgā agonija."

Tiešām, Unamuno ir mūsdienu Eiropas agonizējošais gars, mūžīgā cīņa starp divām pasaulem — starp racionālo un irrationālo, starp dvēseli un miesu, starp ticību un šaubām, starp nebūtību un mūžīgo esmi. Un, beidzot, starp cilvēku un Dievu.

"Es jūtu spānu Kristus agoniju. Un es jātu Eiropas agoniju, ko mēs par kristīgo saucām, civilizācijas agoniju, grieķu-latīņu un rietumu civilizācijas agoniju" (La agonia del cristianismo, cap. XI).

Kristiānisma un civilizācijas agonija ir viena un tā pati: kristiānisms nogalina rietumu civilizāciju un civilizāciju — kristiānismu. Tā ir dzejnieka un domātāja mūža cīņa. Unamuno ar prātu konstatē, ka Eiropas politika citu neko nedara, kā pati sev rok kapu:

"Daudzi agitātori un diktātori, kas tautas sev līdz aizrauj, ir progresīvi paralitikī. Tā ir miesas pašnāvība" (Ibd., XI).

Bet drausmīgāka par miesas nāvi ir dvēseles nāve. Eiropas dvēseli nogalīna izpriecu kāre, viendienīgi panākumi un intellekta augstprātība. Dzīves avoti ir saindēti un ar tiem inde iespiežas arī atziņu avotos.

Vissvētākais cilvēka dzīves avots — dvēseles un Dieva avots, ir saindēts. Cilvēkos mirušas jūtas, tragiskākās un tomēr visdzīvinošākās jūtas — nemirstības slāpes, cilvēks vairs nejūt Dieva badu, novērsies no debess, tas kļūvis par kārīgu un egoistisku zemes bestiju. Cilvēks, pēc Unamuno domām, ir vairāk jūtu nekā prāta būtne, tās ir jūtas, kas cilvēku atšķir no cilvēka, kas veido un audzina stipras un vienreizīgas personības. Prāts nivēlē, jūtas bagātina un veido cilvēku. Tādēļ pāri visam stāv dzīvais cilvēks, un vina galvenais jautājums ir dvēseles nemirstības jautājums.

Nemirstības instinkts.

Nemirstības instinkts ir mūsu dzīvais, vienmēr klātesošais spēks. Tas katru cilvēku no dzimšanas līdz nāvei tur savā varā, likdāms tam apzināties savu laimīgo vai nelaimīgo esmi. Un to apzināties nozīmē mūsu augstāko

laimi. Vairāk par visu Unamuno baida nebūtība (la nada), viņš jut sevi neremdināmu nemirstības badu — appetitus divinitatis. Var visu pazaudēt, var visā mainīties, bet nekas vēl nav pazaudēts, nekas vēl nav mainījies, ja Es-apziņa ir saglabāta. Es-apziņu pazaudēt nozīmē pazaudēt visu — universu un Dievu. Jo mazāk mēs dvēselei un mūsu apzinīgajai dzīvei ticam, jo vairāk mēs pārspilējam šis pārejošās un nabadzīgās dzīves vērtību. Ja nav nemirstīgas dvēses, ja mūsu dzīve ir tikai nicijs atplaiksnijums starp divām mūžibām, tad dzīvība ir visatbaidošākā lieta pasaule.

Katrām cilvēkam te laikā un telpā, katrā savas dzīves mirkli jāapzinās sava dvēsele, jādzīvo tā, lai dvēsele nekad nemirtu.

Unamuno Ipatā, vienreizīgā dzīves filozofija izaug no 19. gadsimta ciņām starp materialismu un ideālismu, starp eksistenciālismu (Kirkegordu, Senantālu, Kentalu, Nicši) un kristiānismu (Paskālu, Lamnē, Dostojevski un Tolstoju). Unamuno domāšana, kā visa viņa dzīve, veidojusies lielos iekšējos spraigumos, smagās, iekšēji neizlīdzinātās pretrunās un šaubās. Viņš labprāt sevi apzīmē par pretrunu, par šabu domātāju, bet tas nozīmē, ka viņš dzīvi pieņem un apliecinā tās pilnībā, viņš vairās savas domas ievirzīt kādā sastingušā dogmā, iezārkot kādā nedzīvā filozofiskā sistēmā. Dvēsele alkst brīvības un patiesības, alkst sevis apliecinājuma savā vienreizības pārdzīvojumā.

„...Es, Migels de Unamuno, kā katrs cilvēks, kas tiecas pēc pilnīgas apziņas, esmu vienreizīga specija (Obras Selectas, Mi religion, 224). Viņš tiecas izrauties no katra veida klasifikācijas, no ierastajiem dzīves rāmjiem — viņš grib apliecināt sevi kā vienreizīgu un nesamaināmu individu. No sava laika merkantīlā, materiālistiskā un pozitivistiskā gara sevi brīvodams, viņš tiecas pēc individuālās brīvības:

“Cilvēciskais jautājums,” saka Unamuno esejā

“Soledad” (1905) — ir jautājums par to, kas notiks ar manu, tavu, viņa un visu apziņu pēc tam, kad katrs no mums mirs”.

Izmisuma cilvēks

Šo dzīves traģisko problēmu risinot, viņš klūst par izmisuma cilvēku (hombre desperado), viņš nonāk Kirkegorda ietekmē, kļūst par eksistenciālo skeptiku, vairs nesaskata nedz dzīvei, nedz pasaulei kādu jēgu: dzīve nogrimst nebūtībā, pasaule atkriti chaosā. Vienīgā tversme ir vai nu “protestantiskais vai katoliciskais izmisums” (Desperacion protestanta o desperacion catolica).

Unamuno reliģijas būtībā saskatāma tieksme apmierināt nemirstības badu. Viņš par kristietības neaizskaramu patiesību uzskata augšāmcelšanās ideju, jo ja Dievs ir mūsu iemūžinātājs, tad nemirstība mūsu vienīgā un patiesā cerība.

Bet šī cerība ir traģiska, jo “racionāli nekādā veidā nav iespējams pierādīt dvēses nemirstību” (Ensayos, 11727, Aguilar). Prāts ir baiga lieta, tas tiecas uz nāvi. Bet sirds saslienas pret nāvi, tā alkst pēc dvēses nemirstības, tā nevar un nespēj samierināties ar prāta atzinumu, ka pienāks diena, kad apziņa beigs eksistēt, tā sevi vairs neatspogulos pasauli.

Šī šaubas, šo iekšējo nedrošību viņš apzīmē par savas dzīves pamatu un viņš visu mūžu dzīvojis intima un rezignēta izmisuma varonībā.

“Es esmu pieradis izmisumā atrast cerības”. No izmisuma izaug viņa ticība. Ne prāts, bet dzīvības nedrošība modina ticēt Dievam. Un Dieva ilgas ir visdzīlākās sāpes: “Šausmu, traģisko šausmu sagrabts cilvēks bailēs slāpdams sauc: es neeksistēju!” (Ens., II, 844).

Viņš seju sejā raugās nāvē un tikai šai pārcilvēciskajā drosmē nāves skats nestindzina mūsu dvēseli:

"Es negribu mirt. Nē, es to negribu un arī nevēlos gribēt. Es gribu vienmēr, vienmēr, vienmēr dzīvot!" Savu personīgo Es glābt nozīmē universu glābt. Es-apziņā slēpta cilvēka nemirstība, ja tā mūsos zūd, ar to naudēts viss.

Šis pirmatnējās nemirstības slēpes cilvēks rauga deset slavā, jo slava ir dvēseles ilgas sevi atcerēties laikā un telpā, dzīvot citos kā pats savā apziņā. Bet slava laikā un telpā ir tikai nemirstības ēna, tā Isto nemirstību nevar uztāt. Unamuno ironizē par originalitātes tieksmi, kas laudīm liek vai uz galvas staigāt, lai atšķirtos no citiem. Cīņa par slavu ir gigantiskāka nekā cīņa par eksistenci. Slavas dēļ ļaudis ziedo ne tikai savu dzīvi, bet arī savu personīgo laimi, ja vispār tāda laime zemes dzīvē atrodama.

Primum vivere deinde philosophari.

Unamuno ir vairāk dzīves gudrības nekā zināšanu cilvēks: viņš katru teorētisku tieksmi — zināšanu zināšanas dēļ, noraida kā necilvēcīgu parādību. *Primum vivere, deinde philosophari.* Vispirms dzīvot, tad filozofēt. Filozofēt viņam nozīmē dzīvei atklāt kādu jēgu. Cilvēks ne tik daudz interesējas par pirmcēloni — no kurienes, kā par mērķi — uz kurieni. Un šis mērķis, gribot negribot, ir nāve. Cilvēka necienīgi, ja tas nāves priekšā piever acis. Nāve ir nenovēršama, visu cilvēku kopējais liktenis. Nāves baigā mistērija radījusi nemirstības ilgas, un kas tās nejut, ir, Paskāla vārdiem runājot, Ists briesmonis.

"Slēpes pēc mūžības cilvēki savā starpā sauc par mīlestību. Kas mil, tas grib sevi citos iemūzināt. Kas nav mūžīgs, tas nav arī Istenis".

Slēpes pēc mūžīgas esmes atmodina ilgas pēc Dieva,

jo Dievs ir mūžīgā un nebeidzamā mīlestība. Bet arī mīlestība savā dzīlākā būtībā ir vistraģiskākā cilvēka jūtas.

"Katrā radīšanas akts ir pilnīga vai daļēja nomiršana, nāve. Dzimuma skurbumā ir slēptas augšāmcelšanas jūtas citos, jo tikai citos mēs varam atkal atdzīmt un turpināt dzīvi. Bet tas, ko vīrietis un sieviete savā mīlestībā zemes virsū vairo, ir ciešanu miesa, ir sāpes un nāve. Mīlestība ir gan zūdamības māsa, gan mēta, gan māte. Tā ir dzimumīmīlestība, kas savā dzīlākā būtībā ir radniecīga ar visu dzīvo radību, kas fiziski sevi vairo. Bet no šīs zūdamās mīlestības izplaukusi cita mīlestības forma — garīgā mīlestība, tā rodas sāpēs, mīstīgās mīlestības nāvē. Līdzcietība ir garīgās mīlestības pamats: "No mīstīgās baudas nāves rodas patiesa garīga mīlestība. Jo cilvēki mil cits citu ar garīgo mīlestību tikai tad, kad viņi izcietuši kopējas sāpes, kopā veikuši smagu darbu, jutušies savienoti kopēju sāpju jūgā. Un kad viņi kopējo postu pārdzīvojuši cits citā, tad viņi viens otram līdzi cieš un viens otru mil. Jo milēt nozīmē līdzi ciest, un kā bauda vieno ķermenīus, tā ciešanas vieno dvēseles".

Līdzcietības mistērija.

Unamuno kā Ists cilvēčības pārstāvis ar savu diženo līdzcietības mācību pieslēdzas Ipaši tuvu Solovjeva pasaules izjūtai, jo tā ir līdzcietība, kas cilvēka mīlestību atšķir no dzīvnieka mīlestības. Līdzcietības mūžīgais avots ir sievietes sirds, katra patiesa un dziļa sieviete savā mīlestībā ir līdzjūtīga.

"Mīlestība jūt līdzjūtību un jūt to jo vairāk, jo dzīlāk mil".

Līdzcietībā mēs atklājam Dievu un Dieva līdzcietība savukārt sevi pašu. Dievam nepieciešama mōsu līdzcie-

iba, un mūms — Dieva. Mēs personificējam visuma apziņu un cīnāmies, lai to atbrīvotu no matērijas važām, lai sevi glābtu no nebūtības.

"Vienīgais patiesi noslēpumainais noslēpums ir ciešanu noslēpums".

Sevi apzināties kā personību nozīmē sevi atzīt un izjust iepretim citam. Un šo atšķirības izjūtu mēs iegūstam lielāku vai mazāku ciešanu sadursmē, mēs tajā apzināmies savas esmes robežas, mēs izjūtam, ka mēs esam tas, kas nav cits. Šo zināšanu par sevi mēs atklājam ciešanās. Baudā cilvēks aizmirst kā sevi, tā savu esmi, baudā cilvēks pats sev atsvešinājas.

Kas necieš, tas nepriecājas, kas nejūt siltumu, nejūt arī aukstumu.

Ciešanās, līdzcietība un mīlestība mēs apzināmies Dievu; ka esam miesa no viņa miesas, gars no viņa gara. Dievišķā būtnē ir mūsos un mēs to projicējam visumā un visumu savukārt — mūsos. Mums citu pierādījumu nav, kā tas, ko mēs izjūtam savā sirdī, un šī sirds valoda ir tikpat patiesa, cik mēs sevi to izjūtam.

"Mums nepieciešams Dievs, lai glābtu apziņu; nevis lai kārtotu eksistenci, bet lai varētu dzīvot; nevis lai zinātu, vai kaut kas ir, bet lai justu, kālab tas ir. Mīlestība ir bezprāts, ja nav Dieva".

Dievs, saka Unamuno, racionali nav pierādāms. "Dievu mēs izjūtam tieši, ipaši brīzos, kad mūsu dvēsele slāpst, kad mēs bez viņa nevaram izturēt dzīvi. Ticība Dievam galvenā kārtā nozīmē vēli, lai Dievs būtu, jo bez viņa nevar dzīvot".

Dieva nepieciešamība.

Unamuno domas par Dieva un cilvēka mijiedarbi ir dzīlas mīlestības apvestas. "Ja tu tici Dievam, tad Dievs

tic tev, viņš tevi pastāvīgi no jauna rada. Jo tu īstenībā esi tikai sava paša Dieva priekšstats, taču dzīvē, apzinīgā Dieva dzīvais priekšstats. Ārpus šīs vientības tu esi nekas".

Tā ir organiskā vientība ar Dievu, katrs mirklis, ko mēs apzināmies, liecina par Dieva klātieni mūsos, jo kur nav Dieva, neesam arī mēs — Dievs ir mūsu vienīgā un neapšaubāmā realitāte.

"Vēle, lai Dieva nebūtu, ir jaunākā tikumiskā briesmonība".

Dieva un nemirstības problēma ir Unamuno domāšanas un radīšanas centrs. Zaudējot ticību Dievam un dvēseles nemirstībai, cilvēki un tautas atkrit dekadencē un barbarijā, dzīvē māzinās radīšanas potence, kultūrā zūd mōžības vērtības un to vietā stājas civilizācijas viendienīgi sasniegumi. Mašīnas var dzīvēt atvieglot, bet tās tai nevar piešķirt jēgu. Ticība cilvēkā ir viņa radošā spēja, viņa mīlestības un līdzcietības, dzīnejspēks, viņa morāliskās darbības vienīgais nesatrīnāmās pamats.

"Es esmu iekšķīgi pārliecināts par Providenci, kas uz mani vērsta, par pasaules Garu, kas manu personīgo likteni nosaka. Jo dabas likuma jēdziens man nepasaka pilnīgi nekā un mani nevienā lietā nedara gudrāku" (Ibd. cap. IX).

Šī atziņa domātājā izaug no cilpīs starp prātu un sirdi. Sirds katrā izšķirējā dzīves brīdī apliecinā Dievu, katrā dzījā satricinājuma brīdī atklāj cilvēkam savu nerēdzamo, bet jūtamo klātieni.

Ateisti, pēc Unamuno domām, ir nelaimīgi cilvēki, jo viņi aiz nīknuma par tādiem kļūst. Viņi aiz iekšējas nespējas netic Dievam. Viņi ir Dieva personīgie ienaidnieki un kā tādi viņi ir netaisni, savās sirdīs viņi ir bērni, kas mil pārejošas un iznīcīgas pasaules lietas. Bet apziņai nostiprinoties, iekšējam skatam paasinoties, dvēseles dzīvei diferencējoties, cilvēks iemil ilgstošo un ķermeniski neaptveramo.

"Es mirstu, jo nekad nemirstu".

Unamuno ir sāpju mistikis, lielākais, kāds mūsu gadsimtā dzīvojis. Šī sāpju religiozitāte dzīli saknojas spānu mistikā, mūžīgās dzīvības slāpēs. Viņš ir cienīgākais Sv. Terēzas un Sv. Huana de la Krusa (Juan de la Kruz) gara mantinieks, lielās, dievišķas tradicijas turpinātājs. Velaskēza Kristus gleznā viņš saskata spāniskās kristietības būtību:

"Šis Velaskēza Kristus, kas vienmēr mirst, bet nekad nemirstu" (Ens. II). Līdzīgos vārdos arī Sv. Terēza izsaka savu dzīļāko būtību: "Es mirstu, jo nekad nemirstu."

Tā ir traģiska kristietība, bet šai traģikā slēpts pārvarīgs skaistums: mūžības ilgas un Dieva mīlestība. Mēs ciešam, bet ciešanās neesam vieni!

"Jo Dievs ciešot atklājas mums, cietējiem. Kā cietējs viņš prasa mūsu līdzcietību un savukārt dāvā cietējiem savu līdzcietību. Viņš katru sāpi sedz ar savām neizmērojamām, nebeidzamām sāpēm" (Del. Sent. IX).

No šī līdzcietīgā Dieva izaug līdzcietības reliģija, kas visā savā varenībā un skaistumā atklājusies Kristū, cilvēku cietējā Dievā. Kristus pasauli pestī ar savām ciešanām un nāvi.

"Tā bija ciešanu Dievības atklāsme, jo vienīgi tas, kas cieš, ir dievišķīgs" (Ibd., IX).

Sāpes ir dzīvības pamats, individu saknes, jo tikai sāpēs cilvēks top par subjektu. Sāpes ir universālas, tās mūs saista ar visām būtnēm, tās ir pasaules dievišķas asinis visos traukos.

Sāpju universālā misterija vieno cilvēku ar Dievu un tikai ciešanās atklājas īstā mīlestība. Tiklīdz mīlestība klūst laimīga, tai pieteik pašai ar sevi; tā neko vairāk neprasa. Un tad tā vairs nav īstā mīlestība.

"Paēdušie, laimīgie, nemil; viņi ieradumā,

tuvi galīgai izdzišanai. Ierast nozīmē, ka cilvēks beidzis eksistēt. Jo vairāk kāds spējīgs ciest, jo vairāk viņš ir cilvēks".

Don Kichota misija.

Kāda ir pēc Unamuno domām Don Kichota misija? Pasaulē modināt gulošas dvēseles, pasaulei atgādināt, kas ir patiesība un kāds ir īstas patiesības cīnītājs. Tas ir unamunizētais Don Kichots, tūrās, varonīgās cilvēcības saucējs, mūžīgais nemiers, nemītīgā dziņa sevi iemūzināt savas sirds bērnos — savos sapņos. Bez Don Kichota pasaule iemigtu pašapmiernātībā, sastingtu neauglīgā prātīgumā. Don Kichota dzīve ir traģiska: viņa ideālu pasaule sniedzas pāri ikdienas miesas prasībām, tā ir gara pasaule, kurā top un atjaunojas mūsu dzīves pamati. Tā ir saucēja balss tuksnesi, tā ir gara darbība matērijas inertajā parādībā pasaule, tas ir tīras inspirācijas un lielu ideālu ceļš; ja laužu sirdīs mirst Donkichots, pasaule atkrit dekadentu barbariju, pasaule zaudē savu dvēseli.

Mūsdienu pasaulei Don Kichots miris, tā kaps ir nezināms. Bet sirds vēl zina šī kapa atrašanās vietu, nemierīga un alku bagāta dvēsele ir spēks, kas Don Kichotu modina no sintagātīgā nāves miega. Tie, kas meklē Don Kichota kapu, tie, kas gaida Don Kichota augšāmcelšanos, ir augstu ideālu apgaroti. Patiesi mūžīgus un bagātus darbus veic tikai tie, kas ir dzīļas kaisības aizrauti un satricināti.

Unamuno ironija un gara cīņa vēršas pret mūsdienu gara pedantiem un pret māksliniekim, vārda un fražu žonglieriem, pret laudīm, kas visu pārvērtuši diķdieļu rotaļā un viendienīgā eksistences kalptībā. Patiesība šeit pieteic cīņu pasaules mēliem, tas ir krusta gājiens pret mūsdienu materiālisma un liekulības elkiem, tā ir cīpa,

kas prasa augstu dvēseles kvalitāti, nesatricināmu patiesības apzinu.

Kā cīnities? Kādu stāju donkīchotiskajam cīnītājam iepemt pret gara nomācējiem, vārdzinātājiem un postītājiem? Dzejnieks atbild:

"Ja kādu satiec, kas melo, uzkliedz viņam: melis! Uz priekšu! Ja satiec kādu, kas runā muļķības un pūlis viņā klausās atpestām mutēm, sauc viņiem: stulbeņi! Uz priekšu! Vienmēr uz priekšu!

Unamuno filozofija izaug no Dieva un nemirtsības alkām, no sirds un prāta cīņas, no kontemplācijas un varonīgas darbības, no dzīvības un nāves mūžīgās agonijas un nebeidzamā pretrunas gara:

"Virs, kas ar sirdi saka jā un ar smadzenēm nē un savu dzīvi mēc cīņā pret šīm pretrunām" (De Sentimiento, cap. XI).

Sis viņs ir pats Unamuno, kam mūsdienu chaosa pārvarēšanā piešķirama vieta no izcilākām vietām. Viņš apzinās savu traģiku, bet apzinās to ar cīnītāja bezbailīgo un drosmīgo gribu. Augstākā apskaidrotība spīd pār viņa dzīvi, un viņa filozofija ieplūst lielajā, viedajā pazemības okeanā — Dievā, visaptverošajā apzinā:

"Dievā apvienojas ne tikai cilvēce, bet visa gara un
dvēseles apdvestā pasaule".

Septitaxis nodalis

ORTEGA-L-GASE, MASU DUMPJA PAREDZĒTĀJS

Kultūras strāvas, kas pēdējos trīsdesmit gados dzījāk vai seklāk skārušas Eiropas sirdi un smadzenes, spoguļojas kā kādā brīnišķīgā kalnu kristallā Hosē Ortegas i Gasē (Ortega y Gasset) personībā. Viņa darbu skāla ir raiba, fragmentāra, mozaikveidīga, bet tā ir viena un tā pati tema par mūsdienu kardinālu jautājumu: kas mēs esam un kā mums trūkst, lai mēs būtu tas, kas mēs varam būt savā individuālā un pārindividuālā dzīvē. Tas ir drosmīgs mēģinājums cilvēku atjaunot no iekšienes, tanī atmodināt ilgas pazīt sevi un dotā vēsturiskā momentā ieskatīt savas personīgās dzīves misiju, apzināties savu specifisko Es-līkteni.

Ortega un Unamuno

Ortega ir Ganiveta un Unamuno gara mantinieks paplašinātākā un dzīlākā nozīmē: viņš reizē ir spānijs un eiropisks domātājs. Pārvarēdams spānisko provinciālismu, viņš ieaug Eiropas gara tradicijās un tās meklējumu pasaule ar subtilu iejūtu un nemierīgu, visaptvērēju skatu. Viņa milzīgajā piepūlē – Spāniju atmodināt un tās garu apaugļot ar Eiropas domu augstākajiem un

labākajiem sasniegumiem — atklājas apbrīnojama sinteze, izlīdzināta un harmoniska pasaules izjūta. Spānijas gars savas pārmērīgā emocionalitātes dēļ bieži gluži bēriņšķīgā naivitātē un egocentrismā sitas pats pret sevi kā pret tumšu, nepārkāpjamu sienu. Ortega, ar izglītota un redzīga architekta aci aptverdamas savas zemes garu, tās hermetismā slāpdams, meklē izeju uz plašaku domu un jūtu pasaulli, rauga būvēt vārtus, kas veidotu spānu gara triumfa arku. Pa šiem vārtiem ne tikai Eiropas gars visā savā augumā ienāktu, bet arī Spānijas gars izietu Eiropā.

Ortega savu specifisko misiju apzinās jau agrā bērnībā un viņa dzīves projekts lielās, vispārējās līnijās viņam vairāk vai mazāk skaidrs, kad viņš 1904. g. rakstīja Unamuno, teikdams, ka Spānija grimstot ideju nēnoteiktibā un analfabētismā, ka viņš tai novēlot Istus darba strādniekus:

“... tā kā nav nekā labāka ko darīt, strādāju gar grāmatām no deviņām līdz desmit stundām dienā un ceru, ka strādādams dažus gadus varēšu labāk ļomāt nekā nekā nedarot” (Unamuno, *Obras selectas*, 173).

Ortega aug tai spānu dekadences atmosfārā, tai “bezmugurkaulainajā Spānijā”, kas lielajā politikā pāaudēja vienu pozīciju pēc otras, līdz beidzot atmodās tukšumā, nabadzībā un rezignācijā. Šī atmosfāra smagi gūlās pār Spānijas gara dzīvi, to līdz nāves izmisumam izjuta Ganivets un arī Unamuno. Viņš 1906. g. rakstīja:

“Jā, sirds noslāpšanas un baiļu brīžos, kad mums trūkst garīgā gaisa ko elpot, mēs saplosām sirdi, lai tās dzelmēs ieplūstu gaiss, bet reizē ar gaisu šajos dziļumos ienāk saule, tās uguns žāvē un nogalina sēklas viņu slēptuvēs, un tās vairs neaizmet saknes un mirst, nenesot ziedus, ne augļus”.

Šai “sirds noslāpšanas un baiļu” atmosfārā mokās arī Ortegas gars, un viņš 1916. g. raksta “El Espectador” ievadrakstā:

“Jā: noslāpšanas bailes jutu, jo dvēselei nepieciešami elpot radniecīgas dvēseles, un kas Ipaši mil patiestbu, tam nepieciešami elpot patiesu dvēselu gaisu.”

Viņš jaunības dotajam solījumam paliek uzticīgs visu mūžu: viņš mācās daudz, mācās lielā iekšējā pazemībā. Viņš pamet Spāniju, lai Vācijā, vācu lielo domātāju — Kohena un Dilteja vadībā, dotos vissmagākajā un bīstamākajā ceļojumā — gara ceļojumā no sevis uz radniecīgu dvēselu kontinentiem un no turienes — uz paša dvēseli, uz šo vienreizējo un nesajaucamo mīsu esmes vienību.

Ilgas pēc skaidra dzīves plāna.

Jau savās pirmajās grāmatās *Ortega* uzrāda neatkarīgu vērotāja skatu, lielu spēju savas raibās improvizāciju temas saistīt noslēgtā un dzīvā pārdzīvojumā, subtilā un poēzijas spārnotā meditācijā: viņš filozofisko dzelmi vieno ar dienvidnieka viegli slidošu, vizuālojošu un viļņojošu virsmu. Viņa gars nesastingst abstrakcijās, viņš mil konkrēto ainavu, mil žestu, mil dialoga asprātīgo manieri, kas reizumis liek domāt par rokoko eleganci un renesances vitālo dzīves izjūtas pārpilnību.

Viņa lekciju klausītājiem Madrides universitatē atmiņā palikusi viņa neaizmirstamā vārdu māksla, viņa nianšu bagātā un spontanitātes apgarotā doma: bieži vis stingrākajai filozofiskajai vielai viņš piešķira spraigumu, pārsteidza ar pēkšņiem un negaidītiem slēdzieniem, ar personīgas dabas anekdotu vai kādu žilbinošu, parādoksālu domas piesitienu. Lielis jauno domātāju un meklētāju ierosinātājs un kustinātājs, apaugļotājs un sekmētājs. Reta Ipašība izcilu personību vidū.

No kāda auto brauciņa pa Madrides ielām man atmiņā palicis viņa teiciens par sevi:

“Es neko vērā liekamu vēl neesmu uzrakstījis, es tikai gatavojos vēl rakstīt.”

Saruna notika 1935. gadā, kad gandrīz visas viņa esejas jau bija Eiropas uzmanības centrā. Ipaši viņa grāmata "Masu sacelšanās", viena no viedākajām grāmatām Eiropas 20. gadsimta filozofiskajā literātūrā. Varbūt filozofs man izteica savu daļu taisnības par sevi: viņš savus darbus rakstīja aizgūtnēm starp profesora pienākumiem universitātē un pat apas retajiem brīžiem savā domātāja vientullbā. Bet viņa grāmatas lauj pietiekami plaši un dziļi ielūkoties viņa skurbajā un raibajā dzīva cilvēka domu mozaīkā. Tā ir pasaule, kas palīdz dzīvot, tā ir sirds, kas aizrauj, doma, kas apgaismo, tas ir spontānais žests, kas ieliksmo. Visa tā mūsdienu cilvēkam visvairāk trūkst.

Kā jau teicu, Ortega pieder tai pasaulei, kas pēc Pirmā pasaules kara sajuta nosmakšanas bailes, sajuta dziņu pēc noteikta un skaidra dzīves plāna, kas ieskatīja glūnošo bezdibeni starp ideālismu un Istenību, starp teoriju un dzīvi.

Nemiers, protests pret garīgo provinciālismu, patiesības slēpes liek rauties no iekšējās inerces pretim tāliem vēstures horizontiem, uzņemties milzīgu intellektuālu piepūli, lai, līdzīgi gāju putnam, pēc ilga vientula celojuma atgrieztos savā dvēselē un tur vītu lizdu savu sirds bērnu radīšanai.

Ganivets un Unamuno bija lielākie spānu gara krīzes pārvarētāji, Ortega vairs nepieder tieši šo vīru virzienam, bet katrā ziņā jāuzskata kā šo divu domātāju sagatavotā ceļa turpinātājs un piepildītājs: Ortega ir spānis, kas Eiropas garu ienes Spānijā un Spāniju savukārt atdod Eiropai. Tas ir viņa noplīns, un šai ziņā viņš varbūt nākotnes audzēm vairāk nozīmēs nekā izpostītajai un izmocītajai cilvēctei, paaudzei, kas atradusi domāt un kas samierinās ar pliekano publicistiku gan literātūrā, gan publicistikā, gan filozofijā, kas vispār domā primitīvi un eksistenciāli, t.i., dzīvo eksistences maisa, kam bieži aizsieti abi gali, kā Padomijā un citur, kur brīvā doma un

individuālā meklēšana ar dekrētiem aizliegta, ar cietumiem, vergu nometnēm un nāves sodiem.

Neko nevēlēties — dekadences simptoms.

Ortegas pamatieskatā kultūra veidojas brīvas izvēles, brīvas sacensības kustībā, kur tāda kustība nav iespējama, tur nav iespējama nedz kultūra, nedz personības tapšana.

"Manuprāt, par visiem smalkiem darbiem, ko cilvēks ir veicis, jāpateicas sacensības garam" (Obras completas, III, 21).

Grāmatas, ja tās patiesi ir dzīvas, netiek rakstītas anonimai, nezināmai publikai, bet nelielai, pazīstamai un garīgi radniecīgai ļaužu saimai, kas zina, ko vēlas, un kas savās vēlēšanās ir mērķtiecīga. Eiropa zaudē savu spēku un iniciatīvu, ja neko noteiktu nevēlas.

"Varbūt pienākusi stunda, kad mazās un mazliet barbariskās tautās vēl atrodama dzīves jēga". Eiropas vecās kultūras tautas, to vidū arī Spānija, uzsāda neapšaubāmas noguruma un dekadences pāzīmes. Nāciju radošā vara ir poēzijas, mūzikas un religiozās atklāsmes ģenijs. Šis ģenījs Eiropas tautās atrofējies, tās zaudē savu radošo aktīvitāti, tās, kā noguruši cilvēki, ilgojas miera, citiem vārdiem, nirvāniskā dvēseles stāvokļa. Budisms, pēc Ortegas domām, ir dekadences reliģija "par excellence".

Mūsdienu pacifisms nav nekas cits kā Eiropas kultūras racionālais nirvānisms, t.i., ilgas pēc nebūtības. Aiz šiem iemesliem Ortega pacifismu noraida kā Eiropas nāves ilgas.

Saruna notika 1935. gadā, kad gandrīz visas viņa esejas jau bija Eiropas uzmanības centrā. Ipaši viņa grāmata "Masu sacelšanās", viena no viedākajām grāmatām Eiropas 20. gadsimta filozofiskajā literatūrā. Varbūt filozofs man izteica savu daļu taisnības par sevi: viņš savus darbus rakstīja aizgūtnēm starp profesora pienākumiem universitātē un patapas retājiem brīžiem savā domātāja vientulībā. Bet viņa grāmatas ļauj pietiekami plaši un dziļi ielūkoties viņa skurbajā un raibajā dzīva cilvēka domu mozaīkā. Tā ir pasaule, kas palīdz dzīvot, tā ir sirds, kas aizrauj, doma, kas apgaismo, tas ir spontānais žests, kas ieliksmo. Visa tā mūsdienu cilvēkam visvairāk trūkst:

Kā jau teicu, Ortega piedier tai pasaulei, kas pēc Pirmā pasaules kara sajuta nosmakšanas bailes, sajuta dziņu pēc noteikta un skaidra dzīves plāna, kas ieskatija glūnošo bezdibenī starp ideālismu un Istenību, starp teoriju un dzīvi.

Nemiers, protests pret garīgo provinciālismu, patiesības slāpes liek rauties no iekšējās inerces pretim tāliem vēstureš horizontiem, uzņemties milzīgu intellektuālu piepūli, lai, līdzīgi gāju putnam, pēc ilga vientuļa ceļojuma atgrieztos savā dvēselē un tur vītu lizdu savu sirds bērnu radīšanai.

Ganivets un Unamuno bija lielkie spāņu gara krīzes pārvarētāji, Ortega vairs nepieder tieši šo vīru virzienam, bet katrā ziņā jāuzskata kā šo divu domātāju sagatavotā ceļa turpinātājs un piepildītājs: Ortega ir spānis, kas Eiropas garu ienes Spānijā un Spāniju savukārt atdod Eiropai. Tas ir viņa noplēns, un šai ziņā viņš varbūt nākotnes audzēm vairāk nozīmēs neka izpostītajai un izmocītajai cilvēci; paaudzei, kas atradusi domāt un kas samierinās ar pliekano publicistiku gan literatūrā, gan publicistikā, gan filozofijā, kas vispār domā primitīvi un eksistenciāli, t.i., dzīvo eksistences maisā, kam bieži aizsieti abi gali, kā Padomijā un citur, kur brīvā doma un

individuāla meklēšana ar dekrētiem aizliegta, ar cietumieni, vergu nomētnēm un nāves sodiem.

Neko nevēlēties — dekadences simptoms.

Ortegas pamatieskatā kultūra veidojas brīvas izvēles, brīvas sacensības kustībā, kur tāda kustība nav iespējama, tur nav iespējama nedz kultūra, nedz personības tapšana.

"Manuprāt, par visiem smalkiem darbiem, ko cilvēks ir veicis, jāpateicas sacensības garam" (Obras completas, III, 21).

Grāmatas, ja tās patiesi ir dzīvas, netiek rakstītas anonimai, nezināmai publikai, bet nelielai, pazīstamai un garīgi radniecīgai ļaužu saimei, kas zina, ko vēlas, un kas savās vēlēšanās ir mērķtiecīga. Eiropa zaudē savu spēku un iniciatīvu, ja neko noteiktu nevēlas.

"Varbūt pienākusi stunda, kad mazās un mazliet barbariskās tautās vēl atrodama dzīves jēga". Eiropas vecās kultūras tautas, to vidū arī Spānija, uzrāda neapšaubāmas nogurūma un dekadences pazīmes. Nāciju radošā vara ir poēzijas, mūzikas un reliģiozās atklāsmes ģenījs. Šis ģenījs Eiropas tautās atrofējies, tās zaudē savu radošo aktivitāti, tās, kā noguruši cilvēki, ilgojas miera, citiem vārdiem, nirvāniskā dvēseles stāvokļa. Budisms, pēc Ortegas domām, ir dekadences reliģija "par excellence".

Mūsdienu pacifisms nav nekas cits kā Eiropas kultūras racionālais nirvānisms, t.i., ilgas pēc nebūtības. Aiz šiem iemesliem Ortega pacifismu noraida kā Eiropas nāves ilgas.

Vara un intelīgence.

Ar varu vien nekas nav veikts, kas būtu pūju vērts. Varmācības hierarchijā Džingis-Chāns ir nepārspējama figūra. Viņa priekšā Aleksandrs, Cēzars vai Napoleons ir tikai Pestīšanas armijas sludinātāji. Bet Džingis-Chāna imperija ilga tikai zobena cirtiena laiku, bet Cēzara darbs, kas varu vienojis ar intelīgenci, ilgst gadsimtiem. Cēzara imperija sabruka nevis intelīgences trūkuma, bet vājas technikas dēļ. Mūsdienu cilvēce uzrāda augstu techniku, bet vāju intelīgenci, nespēju orientēties savā dvēselē, nespēju radīt garīgas potences, kas tautas apvienotu viņu patiesajos garīgos centienos, kas tās paceltu pāri provinciālās dabas ipatnībām un tās tuvinātu līdzas universālās patiesības atzinai. Publiskie uzskati, kas respektējami, gandrīz nekad neizsaka patiesību. Slimnieka ūlošanās vēl nav viņa slimības nosaukums. Tāds želabains slimnieks ir mūsu garīgā Eiropa, kas nezina savas slimības Isto nosaukumu.

Spānijas dekadenci analizējot, Ortega analizē arī Eiropas dekadenci: tā ir politisko partiju un cunftu ekskluzīva interese par savu taisnību un savu varu, neveltījot uzmanību tautai kā vienībai, kā organiskam nedalāmam kermenim.

"Katra sabiedrība dzīvo hermetiski — gars noslēdzies pats sevi. Nejūt ne mazāko ziņķību par to, kas notiek pārējo novadā".

Parteiskuma gars.

Partejisma vai partikulārisma gars ir tas, kas nerēķinās ar citiem; tādēļ kļūst saprotams, ka politiskās pārliecības bieži atgādina ārprātīgos vai debilos, kas, ar sēstībā pārliecināti par savu "ideju", tic, ka visi mirstīgie tāpat pārliecināti kā viņi par vienu

"neaijskaramo patiesību", katrs pretējs arguments, lai cik tas būtu pamatots un patiess, tiek uzskaitīts par nesaudzīgi iznīcināmu. Šis modernais barbarisms politiskā skatuvei parādās pēc Pirmā pasaules kara kā "noteiktas sociālas masas imperija: proletariāts".

Masas sasliņas pret mazākuma izlasi: tās neseko labākajiem un viedākajiem cilvēkiem, bet uzspiež tiem savu pliekano gaumi, izsaka savas nesakarīgās, nenoteiktās un bērnišķīgās domas. Rezultātā sabiedrībā rodas chaoss un ciešanas.

Masas cilvēks ir Eiropas slimības nosaukums. Šis cilvēks nespēj nedz vēlēties, nedz savas vēlēšanās piepildīt, tas var vienīgi nekārtības vairot un kultūru atmet primitīvā stāvokli.

Sociālā evolūcija ir iespējama: sabiedrība var sevi veidot pēc paraugiem, pēc apbrīnas cienīgām priekšīmēm; jo pēc parauga sevi veidot nenozīmē sev uzlikt sava parauga viepli, nenozīmē sevi iekšēji iznīcināt, bet gan atmodināt savas spējas, izteikt to, kas mūsos ir vienreizīgs un neaizstājams. Spēja sajūsmītības, spēja aizrauties ar augstākiem paraugiem ir cilvēka psichiskā ipašība, kas cilvēku pacel pāri dzīvnieka relativajai stabilitātei. Spēja iekļauties augstākās normās ir augstākā sociālā spēja.

Ne spēks, ne utilitarisms vieno cilvēkus, bet pievilcīguma vara, kas cilvēkiem liek sakļauties kopībā. Ja ģimenē māte un tēvs bērniem vairs nav paraugs, tad ġimene iznikst, izjūk.

Vara ar saviem varmācīgajiem līdzekļiem un utilitarisms ar savu interešu mechanismu nav spējis radīt sabiedrību, bet vienīgi cilvēkus ieslēgt pagaidu sabiedrībā jeb nomākt verdziskā sistēmā. Pirmatnējo sabiedrību raksturo svētsvinīga, religioza bijība. Ētiska priekšīme, maģiska vai vitāla, pievilka iekļāvīgos. Psichiskā atrakcijā ir slēpts likums, kas nosaka garīgās pilnveidošanās normas.

Paklausības ideāli nenozīmē iekļāvību. Paklausību nosaka vai nu pienākuma vai baiļu motīvi, iekļāvību — entuziasms un mīlestība. Mīlestības nepieciešamība ir visas sabiedrības cements:

“Mīlamā izvēlē, neapzinīgi, mēs izdarām vispatiesāko atzīšanos”.

Aristofobija.

Mūsdieni sabiedrības slimība ir aristofobija, t.i., bailes no labākajiem cilvēkiem, bailes no paraugiem, kas mūs modina mūsu intimo. Es un mūsu patieso individualitati iekļauj augstāku normu pasaulē. Morāliskus paraugus leģendārā vai patiesā apvalkā mums saglabā vēsture, un tāpēc vēsturiskā apziņa ir visdzīļākā un auglīgākā zeme individuālā audzināšanā. Ortega ar skumjām konstatē, ka par vēsturi runāt vēl arvien nozīmē runāt par nepazīstamo. Analizējot Spānijas vēsturi viņš nāk pie slēdziena, ka gandrīz visas pagātnes idejas, kas aizķerušas spānu galvās, ir neveiklas un bieži groteskas.

“Tauta nevar izvēlēties starp dažadiem dzīves stiliem: vai nu dzīvo saskaņā ar savu stilu vai nemaz nedzīvo”.

Tas nozīmē, ka katrai tautai ir jāpazīst savā vēsture, sava vienreizējais liktenis. Kas nevērīgs pret savu vēsturi, pret tās morāliskajiem paraugiem, tas nonicina savu tagadni, tas laupa sev nācītes attīstību. Mūsdieni politisko un morālisko bezmugurkaulainību būs iespējams pārvarēt, ja masas ieskatīs par savu misiju sekot labākajiem cilvēkiem un nevis tiekties tos iznīcināt vai paklaut savām patvalībām.

Katrai ģenerācijai ir savā misija: kas to neizpilda, ir bankrotējošā ģenerācija. Pazīt sevi savā laikā, piepildīt

savus intimos aicinājumus, nozīmē dzīvot vitālu, pilnvērtīgu dzīvi, nozīmē apzināties savu vienreizējīgo vēsturisko likteni. Masas dezertē no sevis, no savas iekšējās dzīves, samierinādamās ar eksistences ārējo mechanismu, kļūdamais par viendienīgu šablonu un standartu upuri.

“Cilvēciskā dzīve ir augstākā mērā psicholoģiska dzīve”.

Metafiziskā kārtība: katrai ģenerācijai savā misija.

Vēsture tātad nav mechanistisks, bet dzīvs, dvēselisks process, ko nosaka iekšēja, varētu teikt, metafiziskas dabas kārtība, kas, kā visas dzījas parādības tautās un atsevišķos individuos, savu pirmsākumu smerī no irracionāliem un neizskaidrojamiem pirmavotiemi. Ortega domā, ka ir iespējama nākoīnes paredzēšana, ja vēsturiskā izjūta izveidota un dzīva. Viņš, pretēji Špenglera salīdzināmai vēsturisko formu metodei, vēsturi analizē, izejot no dzīves iekšējiem faktoriem, no psicholoģiskiem motīviem, kas visnemaldīgāk atklājas vēsturisko personību intimajās biografijās. Lai Napoleona vai Bismarka laikmetu pareizi saprastu, svarīgāk par viņu kauju aprakstiem vai diplomātiskām kombinācijām uzzināt, kas viņi bijuši par cilvēkiem. Vēsture dzimst cilvēkā, un tai vēsturi saprastu, mumē jānokāpj savā sirdi, un iepazīstoties ar savām būtiskām tendencēm, mēs varam jau spriest, kā tās ieīstīnāsies dzīvē. Šī metode prasa psicholoģisku organu, iekšējo skatīšanos, nemaldīgu patiesības izjūtu.

Tādējādi mēs nonākam pie pašas patiesības problēmas, kas pēc Ortegas domām ir "augstākā mērā dramatiska". Patiesība ir viena un nemainīga. Turpretim cilvēciskā dzīve savā daudzveidīgā attīstībā pastāvīgi

mainījusi savus uzskatus. Cilvēka pārliecība vēl nav patiesība. No šī viedokļa raugoties patiesība neeksistē, ir tikai "relativas patiesības". Tāda ir relativistu doktrīna.

Bet relativisms, uzsver Ortega, nav nopietni nemams. Ticība patiesībai ir radikāls fakts cilvēka dzīvē: ja iznīcinām patiesību, dzīve pārvēršas ilūzijā, absurditātē. Relativisms ir skepticisma priekšpakāpe; skepticisms, attaisnots kā visu teoriju apšaubītājs, ir pašnāvības teorija. Relativismam preti stājas racionālisms.

Abas tendences mūs nevar apmierināt individuāli. Racionālisms ir nevēsturisks. Pēc Dekarta, modernā racionālisma tēva domām, maldi ir gribas grēks. Ja nebūtu gribas, tad pirmais cilvēks jau būtu atklajis visas patiesības un nebūtu pasaule tik daudz uzskatu, likumu, ierašu: Isi sakot: nebūtu bijis vēstures. Tātad iznāk, ka vēsture ir cilvēcisko maldu stāsts. Tā ir antivitāla nostāja. Dekarta metode ir šaubu metode, ka prāta ceļā mēs varam bezgala maz uzzināt. Dzīve, neatkarīgi no prāta, eksistē. Piem., krāsu nav iespējams izdomāt, tā jāredz, tā nav definējama. Un tā savā būtībā ir irracionala.

Racionālisms modināja nicināšanu pret visu, kas ir spontāns un tiešs, tas raudzīja dzīvi aizstāt ar prāta konstrukcijām. Bet pasaule ir daudz plašāka, sarežģītāka nekā ģeometriskā prāta cilvēki to iedomājas, cilvēks nav tikai "racionāla būtne", dzīve nav tikai "racionāla šēma", cilvēks dzīvo no pagātnes un nākotnes, viņš nav "tīrais saprāts", bet dzīva būtne. Racionālais absolūtisms nullizējis dzīvi un relativisms — apmiglojis prātu. Abas šīs filozofiskās tendences noraidīdams, Ortega saka:

"Racionālisms paliek ar patiesību un pamet dzīvi. Relativisms mierīgās un nemainīgās patiesības vietā izvēlas kustību" (Ibd. II, 163).

Nevienā no šīm pozicijām mūsu gars neatrod tversmi: nevar runāt par cilvēcisku dzīvi, ja patiesības organs ir amputēts, un par patiesību, ja tā prasa izslēgties no dzīves straumes.

Patiessība un vitalisms.

Domas ir vitāla funkcija, kā gremošana vai asins cirkulācija. Domu uzdevums ir: atspoguļot lietu pasauli, tām piemēroties vienā vai otrā veidā, Isi sakot, domat nozīmē domāt patiesību. Malds iznīcina domas patiesību.

Gribas akts ir mūsu organiskās enerģijas pirmavots un gribēt vienmēr nozīmē kaut ko darīt. Gribas aktā skaidri atklājas individuālais vitālais pulss.

Bet dzīlākā būtībā cilvēks ir vairāk nekā domas, griba, aistētiskās jūtas, reliģiozs pārdzīvojums; visu to viņš transcedē kādā citā dimensijā, kas iet pāri pašai dzīvei. Ortega, ieskatīdamas šo iekšējo parādību, pievienojas tām domām, kas lielā mērā nosaka visu moderno filozofiju, proti, ka cilvēks ir transcendentāla parādība, ka dzīvība ir vairāk nekā tikai pati dzīvība. Šī doma 19. gadsimta otrā pusē noteica Solovjeva filozofiju, Dostojevska un Tolstoja mākslu, vēlāk Dilteja, Bergsona, Zīmmela domu sistēmu un Šarla Pegē, R. Rolāna, R. M. Rilkes un Karosas mākslu. Vārdū sakot, filozofija un māksla pamazām, bet neatlaicīgi mēģina atrīvoties no materialistiskā un intellektuālā pasaules uzskata, dzīves vērtību saskata pāresmes sfirā, kuras esmi mēs varam apjaust, bet nevarām izskaidrot racionāli. No šīs garīgās pozicijas vērojot dzīvi, mēs iegūstam iekšējo neatkarību, mēs nejūtamies vairs kā aklas nejaušības parādība, bet kā noteikta mērķtiecīga gara vienība, kosmiskas gribas apzinīgs izpaudums.

Ortega ir mūsdienu chaosa liels kārtotājs, dzīja un izcila personība tagadnes paviršību un vienpusību barbarīju. Vitalās dzīves funkcijā viņš saskata garīgās dzīves ritmu: garīga darbība radījusi kultūru un katru kultūru ir spontāna, tikpat dabiska, cik dabiskas ir mūsu asaras vai citas vitālas dziņas. Katrai vitalai cilvēciskai parādībai ir divas sejas: bioloģiskā un garīgā.

Cilvēciskā dzīve tātad noris starp diviem antagoniskiem poliem. No šīs savstarpējās mijiedarbības rodas dzīves līdzvars: "Dzīvei jābūt kulturālai, bet kultūrai jābūt vitālai" (Ibd. III, 169). Katra novirzīšanās no viena vai otra pola nenovēršami rada degenerāciju.

Eiropas dekadenci Ortega izskaidro ar vitalitātes zaudējumu:

"Kultūra dzimst subjekta dzīvajās dzelmeņos, un dzīve, stingrā nozīmē, ir spontanitāte, subjektivitāte".

Ortega, ieskatot prāta un dzīves antinomiju, cenšas Sokratu un Don Huanu pakļaut trešam, augstākam likumam — spontanitātei. Prāts ir niecīga peldoša sala virs pirmatnējās vitalitātes jūras. Mūsdienu misija ir pretēja Sokrata misijai, ar prāta palīdzību mēs no jauna esam atklājuši spontanitati. Prāts ir tikai viena dzīves forma un funkcija. Prāts jāpakļauj vitalitātei, prāts un vitalitāte — radošai spontanitātei: kultūrai, prātam, mākslai, ētikai jākalpo dzīvei. Sokrata ironijai Ortega stāda preti jaunu ironiju: ja Sokratis neuzticējās spontanitātei un sprieda ar racionālu normu palīdzību, tad tagadnes cilvēks neuzticas prātam un spriež ar spontanitātes palīdzību. Tas nenozīmē, ka jānoliedz prāts, bet tas jāapvalda, jāizsmēj tā valdīgās pretenzijas. Tā ir Don Huana ironija, vitalitātes pārākuma apzīņa par prātu.

Eiropa, pēc Ortegas domām, šodien valda "vitālā dezorientācija", neziņa par kardinālajām dzīves vērtībām. Ľaudis parasti mēdz strīdēt par savām "patiesībām", bet Istenībā strīdas katrs par savu perspektīvi, un katrā dzīves perspektīvē ir mainīga.

Par redzes viedokļiem. — Pienākums un entuziasms.

"Katra dzīve ir tikai viens redzes viedoklis par universu" (Ibd., III, 200). Ko viens redz, to nevar redzēt

cits. Katrs individs — persona, tauta, laikmets — ir neaizstājams organs patiesības iekarošanai. Bez attīstības, bez pastāvīgas maiņas un neizsmēlamiem piedzīvojumiem, kas veido dzīvi, universu, visaptverošā patiesība paliku neizdibināta. Katrs domā savās robežās un katrs redz savu horizontu. Katrs individs, katra ģenerācija, katrs laikmets ir neaizstājams atziņas aparāts. Patiesība izdibināma tikai tad, ja to, ko es redzu, salīdzinu ar to, ko cits redz. Katrs individs ir viens redzes viedoklis.

Dievs, pēc Ortegas domām, nav racionālists, viņa redzes viedoklis ir ikkatra cilvēka viedoklis; mūsu daļējā patiesība ir arī patiesība Dievam. Dievs ar cilvēku starpniecību lūkojas uz pasauli un mēs esam Dievības vizuāli organi.

Tā ir pacelšanās pār dzīves mechanistisko periferiju, tā ir skata paplašināšana līdz dievišķās esmes pirmsubstancēi. Tā ir nokāpšana cilvēka intimitātes slēptuvēs, kur iemājo kosmisko spēku krājumi. Spontanitāte, kas mūsdienu intelektuālajiem eunūchiem nav vairs nedz saprotama nedz sevi pārdzīvojama, ir garīguma augstākā paudēja. Bez inspirācijas, bez entuziasma, bez apgarotības nevar rasties nedz pastāvēt kultūras vērtības, nevar nostiprināties sabiedriskās dzīves moralitātē, nevar izveidoties normu hierarchija.

"Es daudz neticu pienākumam, kā ticeja Kants; es visu to sagaidu no entuziasma. Ilūzija ir vienmēr auglīgāka nekā pienākums" (Ibd., III, 523).

Pienākuma teorijas ir prāta konstrukcijas, tās var iedresēt, bet tās nekad nevar iemīlēt. Milestība ir mūsu uzmanības, mūsu vitālo spēku augstākais grāds. Vienīgi tas pastāv, kas sakņojas kosmiskajā pārdzīvojumā. Cilvēka dzīve universā ir absolūta un vienreizīga, un to realizējot mēs jau realizējam kaut ko, kas ne laikā, ne telpā vairs neatkarītos. Ar šo apziņu dzīvot nozīmē savai un citu dzīvei piešķirt universālu nozīmi, mēdināt bijību paša dzīves fakta priekšā.

Ortegas filozofija ir kāpināta interese par savas personības parādību, kas universā mūs visvairāk nodarbina. Bez cilvēka nav nekā, un ja ir, tad tas ārpus mums īstenībā neko nenozīmē.

Topi par to, kas esi.

Rakstā "El hombre a la defensiva" Ortega saka, ka viņš rakstot tikai to, kam tic līdz savas esmes saknēm, kas saskan ar viņa sirdsapziņu. — Tiešām, visas viņa esejas ir saruna ar paša sirdsapziņu. Savas ētikas pamatprasību viņš izsaka ar Pindara vārdiem: guenoio hos eisi — topi par to, kas esi! Šīs ētikas garā dzīvot nozīmē stāvēt pāri partijām un dogmām, nozīmē saglabāt personīgo brīvību, būt patiesam pret sevi un savu laiku, būt saskanā ar savu sirdsapziņu.

Ortegas parādība spāniški runājošā pasaulē ir viena no brīvākām un objektīvākām parādībām. Es uzskatu viņu par rietumu kultūras vispatiesāko un reizē visapzinīgāko savas domas un pārliecības paudēju. Viņš liek mums asi apzināties, ka katrs mēs dzīvojam nevis kaut kādu, bet stingri noteiktu dzīvi. Mēs mīlam nevis kaut kādu cilvēku, bet cilvēku ar noteiktām ipašībām, ar noteiktu dzīves ainavu un raksturu. Cilvēka maksima ir būt par vienreizīgu un nesamaināmu cilvēku pasaulē, būt par to, kas tikai viņš var būt.

Cilvēka "Es" veidojas dzīvojot. Notikumi vienādi neveido cilvēkus, viens un tas pats notikums uz katru no mums citādi iedarbojas, atkarībā no tā, kas mēs savā pirmādabā esam. Mēs esam liktenis un varam tikai piepildīt noteiktas eksistences neatsaucamu projektu. Un šis projekts, kas mēs esam, nepastāv plāna, ko mēs brīvi ar mūsu fantaziju zīmējam, bet gan otrādi, ir "projekts, kas

pats par sevi projektējas uz mūsu dzīvi, kas to stingri apspiež, jo to prasa tā izpildījums" (Ibd., IV, 78).

Bet dzīve nav tikai mūsu "Es", bet arī pasaule, kurā mūsu "Es" sevi realizē. Stipras gribas cilvēks, kas seko savas esmes vitālajam projektam, aizvien saglabās suverenitāti iepretim ārējiem apstākļiem, savā būtībā paliks tas, kas viņš ir. Vajdas gribas cilvēks, saduroties ar ārpasauli, apzinoties grūtības, kādas rodas, dzīvojot saskanā ar savu intimo vitalitātes projektu, pamazām atradinās no sevis un beidzot pats no sevis dezertē. Vissmagākās ciešanas ir tās, ko mums katram uzliek mūsu vienreizējais liktenis. Tā kā dzīve vienmēr ir cīņa, tad viissmagākā cīņa ir par savu likteni. Jo tas, kas atsakās būt par to, kas viņš ir, sevi nogalina jau dzīvē, tā ir pašnāvība, gribas bankrots. Meli sākas tur, kur cilvēks baidās būt tas, kas viņš patiesībā ir. Patiesību runāt nozīmē arī patiesību domāt.

Te pieskaramies mūsdienu vissāpīgākai problēmai un reizē Eiropas dekadences saknēm — mūsdienu partejiskumā un dogmatismā nav nedz patiesības, nedz taisnības, un marksisms ir partejisma visciniskākā teorija. Kā katrs cinisms, marksisms šo partejisko nelietu pasludinājis par likumu. Ideoloģija vienmēr nozīmē kādas grupas izdomātas idejas, lai ar tām aplēptu savas savīgās intereses. Markska šķiru cīņa, ko viņš pārnēma no franču vēsturnieka Gizo (Guizot), ir interešu iedvesmota, un intereses cīņa par varu pārvērstā "patiesībā". Tādās "patiesības" cilvēku padara par vergu. Ideoloģija, pēc Ortegas domām, ir patiesības viltojums. Markska teze: tā nav cilvēku mentalitāte, kas nosaka viņu realitāti, bet sociālā realitāte, kas nosaka viņu mehtalitāti — ir vēsturiskās un cilvēcīgās attīstības meli. Tādā kārtā mēs esam pazaudējuši katru kontroli par patiesību un esam kļuvuši par partejiskuma, par savas eksistences nozīmēlojumiem vergiem.

Masas cilvēks bolševisma izpausmē.

Mūsdieni dzīves ritmu tātad nosaka melīgas un Istenībai neatbilstošas teorijas. Šo teoriju atmosfai rā dzīmis mūsdieni "varonis" — *m a s a s c i l v ē k s*.

No vēsturiskā reālisma viedokļa Ortega tuvojas Eiropas problēmas aplūkošanai un viņa nemaldīgais skats mums atklāj, ka mūsdieni planētu apdzīvo *s n o b s*, proti, cilvēks, kas nepazīst savu likteni, neapzinās, ka cilvēks zemes virsū dzīvo, lai veiktu kaut ko noteiktu un nesamaināmu. Šis cilvēks ir naidīgs pret liberālismu, kurš pret brīvu vārdu. Brīvība taču nozīmē, lai katrs cilvēks autentiski būtu tas, kas viņš ir. Kolektivisms, kas brīvību noliedz un nonicina, Eiropu pārvērš masu anarchijā, kas garu nosmacē barbarijā.

Lielu darbu veicēji, lielu ideju radītāji vienmēr tikuši izsmieti, ignorēti un nesaprasti. Virspusē peld vienmēr netiri, demagoģiski un vulgāri cilvēki, kas neatsakās no viszemākiem ciņas līdzekļiem un frivilakās izturēšanās. Šo demagoģisko masas cilvēku cinisko parādību pazīstam bolševisma režīmā, Ipaši tā sekas izjūtam redzot, ar kādu cinisku pārākuma apziņu tas apspļauda un nievā citādi domājošus cilvēkus. Šī atmosfaira saindē cilvēku attieksmes un aptur katru kultūras attīstību.

Ortega pieder pie nedaudzajiem Eiropas domātājiem, kas objektīvi nostājas pret pašreizējo destruktīvo notikumu plūsmu un runā uz mums gaišu, temperamenta pilnu un spēcīgu dvēseles valodu. Viņa raksti veltīti vienam no svarīgākajiem jautājumiem: kā Eiropas kultūru pasargāt no galīgas bojāejas.

Masas cilvēks, mūsdierīvulgārais snobs, draud iznīcināt rietumu kultūru. Ir vispār jautājums, vai masas cilvēks ir atmodināms personīgai dzīlei? Šo jautājumu Ortega dziļi skar savā grāmatā "Masu sacelšanās" (La rebelion de las masas, 1930).

Termitu pūznis jeb masu sacelšanās.

Eiropieši, pēc Ortegas domām, atrodas it kā cietumā, nav iespējams ar personīgu iniciatīvi vairs brīvi pakustināt nedz roku, nedz kāju, lai nesadurtos ar pārējo ķermeņiem. Iespējamās vairs tikai kolektīvas kustības, pat elpošana pakļauta kolektīvam regulātoram. Eiropa ir pārvērsta termitu pūzni. Atcerēsimies, ka Dostojevski un Merežkovski visvairāk drausmināja skudru pūžņa perspektīve, kādā Eiropa draudēja sevi iznīcināt kā individuālo un brīvo būtņu sabiedrību.

Bet cilvēciskais termitu pūznis nav iespējams, jo tad Eiropai jānozūd kā pasaules kultūras mātei-barotājai. Tā arī sāk nozust, jo milzīgais pūznis to lēnām, bet neatlaicīgi uzsūc sevi, to paralizējot ar savu melu un naida indi. Socializācijas vietā jāstājas solidārisma kustībai kā patiesam sabiedrības atjaunotājam spēkam.

"Demagogi," saka Ortega, "ir bijuši lieli civilizāciju žņaudzēji".

Demagogija ir intellektuālās deģenerācijas viena forma... Šī intellektuālā deģenerācija Eiropā parādījās ap 1750. gadu. Tā savu iemiesojumu atradusi revolūcijās: tās iznīcina visu un nerada neko pozitīvu. Revolūcijās abstrakcija triumfē pār konkrēto. Un tas nozīmē jau revolūciju bankrotu, jo cilvēciskās problēmas nav abstraktas. Tās ir konkrētas un vēsturiskas. Revolūcijas ir liekulīgas, tās proklamē cilvēku tiesības, bet Istenībā tās vienmēr izvarojušas, vienmēr laupījušas cilvēkam tiesības būt par cilvēku. Tās iznīcina pagātni, iznīcina atmiņas par to, kas cilvēks bijis.

Cilvēciskā pieredze ir viņa vēsture. Cilvēks, ievērojot savu atmiņas spēju, uzkrāj sevi savu pagātni, ir tās Ipašnieks un to izmanto. Tas ir viņa dārgums, viņa privileģija un iezīme. Cilvēks sevi uzglabā atmiņu par saviem maldiem, kas viņu pasargā tos no jauna atkārtot.

Būt par cilvēku, par tautu, Ortegam nozīmē, ka tagadne seko pagātnei, nebeidzot piederēt nākotnei, tādā kārtā eksistējot patiesajā tagadnē. Tagadne ir pagātnes un nākotnes sinteze, vieta, kur pagātnē un nākotne iedirbīgi eksistē. Zaudējot vēsturisko skatu, Eiropa sāk pazaudēt pati sevi.

Masas cilvēks.

Garīgam klimatam mainoties, Eiropas kultūras periferijā parādās nevēsturiska, daudzgalvaina būtne — pūlis, masa. Atsevišķais, individuālais, vēsturiskais cilvēks pieder nozūdošai cilvēcišķai faunai, tam nākas aizvien grūtāk elpot, tā garam nav tversmes. Masas cilvēks pārpilda mūsu planētu, tas uzpeld kā visizplatītākā parādība publiskā dzīvē, un tas nozīmē, ka cilvēkam grūti atrast savu vietu. Arī agrāk bija cilvēki, bet nebija pūla. Tie dzīvoja savrupu un individuālu dzīvi. Tagad pūlis sevi izbīdījis priekšplāna un kļuvis par galveno personu.

“Nav vairs varoņu, ir tikai koris” (Ibd., IV, 145).

Masas cilvēka atklāšana un tā analīze pieder pie Ortegas filozofiskā skata meistardarbiem. Masas cilvēks ir katrs, kas atkārto vispārējo tipu, kas dzīvo bez savu iekšēja dzīves stāsta, kas nekur neaizmet saknes, kas peld pa dzīves virspusi bez mērķa, bez atsevišķām vēlēm, bez personīgām alkām un bez individuāla likteņa.

“No vienas vienīgas personas var zināt, vai tā ir vai nav masa. Masa ir katrs, kas pats sev aiz Ipašiem iemesliem — labā un jaunā nozīmē — nepiešķir Ipašu vērtību, bet vienkārši sevi uzskata par caurmēru un par to nešausminās, viņš jūtas labi savā ādā, manot, ka ir kā visi” (Ibd., IV, 146).

Ja cilvēks prasa, kas viņš ir un tiecas dzīvē būt par to, kas viņš Istenībā ir, viņš vairs nav masa.

Ortega sabiedrību neiedala pēc sociālām šķirām, bet pēc cilvēciskām kategorijām — katrā sociālā šķirā atrodama ista masa un ista elite. Visu izšķir dvēseliskā gatavība, dvēseliskais briedums sevi apzināties kā vienreizīgu un nesamaināmu būtni.

Mūsu laikmetu raksturo kolosālais, bezpersonīgais, valsts aizstāj sabiedrību, pavēles intimos aicinājumus. Brutalitāte — ieklāvības vietā, varmācība iznīcina likumību un normu hierarchiju. Labākos cilvēkus nomaina sliktāki. Masas cilvēks ir caurmēra cilvēks (el hombre medio), kas piesavinājas ārējās dzīves ērtības, kas prot ģerbties un lūksu baudīt, bet nav spējīgs uzņemties garīgu piepūli sev uzstādīt augstākas prasības, izjust atbildību vēstures priekšā. Tā ir augstākā mērā efemēra parādība, apmierināta pati ar sevi, un šai apmierinātībā atklājas mūsdienu dzīve, mūsdienu nespēja; dzīves pilnība nav apmierinātība, labklājība, mērķa sasniegšana, bet gan jaunas prasības, jauni mērķi, vēlu atjaunotne mūžīgās ceļa jūtis. Laikmeti, kas sastingst apmierinātībā, Istenībā mirst “kā aplaimoti trani pēc kāzu lidojuma”. Ja mērķa trūkst, trūkst arī dzīves spraiguma. Iepriekš nepārskatāmu un vienmēr atvērtu iespējamību horizonts ir istas dzīves būtība, patesa dzīves pilnība.

Katrai paaudzei savs laiks liekas labākais un tā domāt tai ir pamats: katra paaudze vienmēr jūtas, it kā tā būtu vienīgā paaudze pasaulē, ka tie, kas mirst, mirst neatsaucami, tie mums nevar palīdzēt. Tādēļ katrai paaudzei jāatrisina savas problēmas, jātiekt galā ar savu dzīvi. Sai apziņā ir slēpts mūsu liktenis — mēs esam gan lepni uz savu spēku, gan no tā baidāmies. Lepni par sava likteņa vienreizību, un baidāmies par sava laika uzdevumu neizpildīšanu.

Dzīves apvāršņu paplašināšanās.

Kas tad ir mūsu dzīve, kurā mēs katrs veicam savu specifisko aicinājuma uzdevumu? Tā ir izvēles brīvība, un izvēle mums ir tikai tur, kur dotas vairākas iespējas. Kur tikai viena iespēja, esam nostādīti nepieciešamā priekšā. Izšķirties par vienu no daudzām iespējām nozīmē dzīvot.

"Pasaule ir mūsu dzīves iespēju kopsumma. Tā mums rāda, kas mēs varam būt, proti, mūsu dzīvi savā potencē" (Ibd., IV, 163).

Sodien cilvēks tiecas aizvien plašākā telpā, aizvien precīzak šķir lietas vienu no otras, kvantitatīvi dzīve paplašinās un pagātne liekas kā pundurišu valstība.

Par Vakareiropas kultūras bojā eju tādēļ nevarētu būt runa, bet bojā eja sākas tur, kur zūd vitālie spēki. Mūsu spēki ir lielāki nekā pagātnes, mēs radām jaunus dzīves principus, jaunu zinātni, mēs jūtam jaunus spēkus un nezinām, ko ar tiem iesākt. Tie pārvalda pasauli, bet nepārvalda paši sevi.

Un neziņa par sevi mūsdienu cilvēkā rada sašķeltību starp varas un nedrošības izjūtu un šai sašķeltībā mājo tagadnes dvēsele. Mūsu laikam dotas daudzas iespējas, bet nevienu no tām mēs neprotam izmantot. Mēs ar savu tagadni esam nonākuši strupceļā, jo esam kļuvuši nedzirdīgi pret nākotni.

Pagājušā g.s. progresīvais liberalisms un sociālistiskais marksisms paļavās uz nākotni kā uz kādu astronomiku mechanismu, ka neatsaucami piepildīsies tas, uz ko viņi cerēja. Teorijas, protams, palika stāvot uz vietas un dzīve izslīdēja no rokām un palika bez vadības, un sodien neviens nezina savu mērķi. Te sākas masu sadumpošanās, sākas masu terors, masu diktatūra. Te, lūk, mūsdienu dzīves bīstamā puse.

"Masas cilvēks ir tas, kas dzīvo bez mērķa un ļaujas visiem vējiem. Tādēļ viņš neko neuzbūvē, lai gan viņa iespējas un spēki ir ārkartīgi" (Ibd. IV, 172).

Mūsu vairošanās ir fakts, kas mūsdienās apdraud planētu: bioloģiski cilvēks uzrāda lielu vairošanās spēju, bet garīgi nespēj piesavināties kultūru — mūsdienu caurmēra cilvēks garīgi ir vienkāršs barbars salīdzinot ar pagātnes kultūras cilvēku: tas ir pamats, kādēl mūsdienu cilvēks vēsturisku uzdevumu veikšanā nespējīgs. Līdzekļi ir, bet gara trūkst. Ja šis masu cilvēks paliks Eiropas valdnieks, tad pietiks dažu gadu desmitu, lai mūsu planēta atkristu barbarismā.

Eiropas kultūras kaprači.

Es vairākkārt šīs grāmatas lappusēs uzrādīju Eiropas chaosa cēloņus un te vēlreiz gribu pasvītrot, ka Eiropas nihilisms, un materiālisms ir tas vēders, kas dzemdēja masu cilvēku, kas visā augumā izslējies boļševisma kā visdestruktīvākā un bīstamākā mūsdienu parādībā. Nihilisms neatlaidīgā spītībā racis un rok kapu Eiropas kultūrai un nu tuvojas tās kaprači neapturamā uzmācībā un Eiropa bezspēkā un nevarībā nolūkojas, kā valsts pēc valsts aiziet bojā. Boļševiks ir masas cilvēks, kas nepazīst nedz morālisko atbildību, nedz bijību, nedz iežēlu, nedz solidaritāti, viņš, runājot Dostojevska Smerdjakova vārdiem, ir cilvēks, kam viss atlauts. Viņš jūtas pilnīgs un apmierināts savā barbarismā, viņam neeksistē citas normas, atskaitot aklo naidu pret pasaules kārtību un garīgumu; viņa cilvēku iznīcinašanai nav robežu.

Šim mūsdienu barbarismam jāstāda preti jauna dižciltība, un tās ideālu, manuprāt, visai skaidrā apveidā atrodam Ortegas filozofijā.

Dzīvi izšķir ne tas, kas bijis, bet — kas ir. Pagātnes dižums mums maz var palīdzēt, ja tagadnē tā vairs nav; tā ir tagadne, kas izšķir mūsu būt vai nebūt. Ists dižums nozīmē spraigu garīgu dzīvi, pašgribētu pienākumu un

prasījumu. Masas cilvēks ir inerts, tas dzīvo no svešiem impulsiem, tas klausa svešām pavēlēm, tas nezina, kāda vispār jēga viņa dzīvei. Dažs cilvēks atrodas nepārtrauktā piepūlē, iekšējā kustībā, cīņā ar savām dziņām. Viņš savā dzījākā būtībā ir askēts: no sevis prasa daudz, no citiem vēlas maz.

Varbūt masas cilvēka visraksturīgākā iezīme ir, ka tas ir nepārmācāms, ka tas stulbā stūrgalvībā atkārto savas mūžības un neieskata savas aplamības, jo "viņa dvēseles pamatīpašība ir nepieejamība un nepārmācāmība" (IV, 184).

Cilvēku vispār raksturo šaursirdība, iekšēja nespēja skatīties pāri savam horizontam. Tas ir stūrgalvības mechanisms, kas pasaulei sagādājis vissmagākās eksistences stundas.

"Mūsdieni caurmēra cilvēkam, jaunajam Ādamam, nemaz neienāk prātā šaubīties par savu dievišķo līdzību. Viņa pašpalāvība ir paradīziska kā Ādama, un tas viņu traucē sevi ar citiem salīdzināt, kas ir pirmais noteikums, lai atklātu savu nepilnību. Viņam uz mirkli vajadzētu atstāt sevi un pārcelties savu tuvāko dzīvē. Bet vulgāra dvēsele nepazīst sublimāko sportu — dvēseles ceļojumu" (IV, 187).

Savā dvēselē pārvaret masas cilvēku, izmantot patiesu viedumu, nozīmē uzņemties nepārtrauktu ceļojumu no cilvēka uz cilvēku, no idejas uz ideju, līdz beidzot varētu klūt par patiesu un valīsirdīgu cilvēku. Neapmierinātība ar sevi, tieksme pēc pilnīgākas un iekšķīgākas dzīves raksturo istu dvēseles dižciltību. Garīgs plebs nepazīst idejas, nesaproš līdzcilvēkus, neievējūtas citu likteņos, viņš pazīst vienīgi viltību, sava Es hermetisku noslēgtību un ieradumu, ko proklamē kā savas tiesības. Viņš neatzīst nekādas normas, tādēļ diskusija ar viņu neiespējama.

"Normas ir kultūras pamats" (IV, 189), saka Ortega.

Kur nav normu, tiesību principu, bijības atziņu pamatpatiesību priekšā, tur valda chaos. Ja diskusijā, piem., mūsu partners nepūlas turēties pie patiesības, ja viņam trūkst patiesības gribas, tad viņš ir garīgais barbars. Praktiski tā rīkojas masas cilvēks, lai viņš runā, lasa vai raksta. Kur valda patvaļa, tur nav kultūras.

Ideju tirajā gaisā dzīvo tie, kas tic patiesībai, kur diskusija balstās uz patiesības normām. Kur neeksistē patiesība, tur diskusija mirusi. Piem., boļševiki ar visbarbariskākiem līdzekļiem apkaro objektīvas normas, ar vergu nometnu un nāves sodu palīdzību iznīcinājuši diskusijas lītvību, šis internacionālais vampīrs, kas izsūc patiesības un brīvības asinis, nogalinājis katru garīgas attīstības iespēju. Varmācība ir legalizēta un kļuvusi par sabiedrības vienīgo pamatu, par barbarisma Magna Charta:

"Barbarisms ir slieksme iznīcināt sabiedrību. Tāpēc visi barbariskie laikmeti bijuši vismazāko, sašķeltāko un naidīgāko grupu mudžeklis, cilvēcisko fragmentu laiki" (IV, 191). Tādā barbariskā laikmetā grimst mūsdienu vēsture.

Kāda būtu sabiedriskās dzīves vispiemērotākā valsts forma?

Ortega atzīst kā vienīgo mūsdienu kulturālo politikas formu — liberālo demokratiju.

"Liberālisms ir politiskais tiesību princips, pēc kura valdošā vara, kaut gan tā ir visvareno, pati sevi ierobežo un, kaut tas notiek uz pašas rēķina, valsti, ko tā pārvalda, pieļauj brīvu vietu katram, kas citādāk domā un jut nekā viņi, t.i. stiprie, nekā vairākums. Liberālisms — šodien mēs to nedrīkstētu aizmirst — ir vislielākā augstsirdība: tās ir tiesības, kas majoritātē pieļauj minoritāti, un tālab tas ir cēlākais sauklis, kāds jebkad atskanējis uz planētas" (IV, 191).

Uzvaras un nāves seja.

Ortegas masu šķelšanās problēmai ir divi aspekti: tā vērtējama gan kā pozitīva, gan kā negatīva parādība, ar uzvaras un nāves seju. Šai parādībai ir metafiziskas saknes. Pretēji Špengleram, Ortega netic vēstures determinismam. Katra dzīve, arī vēsturiskā, sastādās no atsevišķiem mirkļiem, un tie iepriekš nav stingri noteikti, bet gan doti kā nenoteikta, brīva iespēja. Vēsturē viss ir iespējams — triumfējošs, bezgalīgs progress, kā arī periodisks progress. Jo kā individuālās, tā kolektīvās, kā personīgās, tā vēsturiskās dzīves būtība ir briesmas. Dzīve ir drāma.

Masu sacelšanās var nozīmēt, pirmkārt, pāreju uz jaunu, neapjaušamu dzīves kārtību, otrkārt, tikpat labi var nozīmēt katastrofu cilvēces dzīvē. Visbijamākais ir tas, ka masas cilvēks interesējas par lietām, ko kultūra radījusi, bet neinteresējas par pašas kultūras principiem, par tās radītājiem. Šodien valdošais ir primitīvais cilvēks, kas parādās kultūras skatuvi. Pasaule ir civilizēta, bet tās iedzīvotāji tādi nav — tie neieskata civilizāciju pašu par sevi, bet to izmanto, it kā tā būtu daba.

"Mūsdienu masas cilvēks Istenībā ir primitīvists, kas, izmantojot kulises, ir uzlavījies uz vecās civilizācijas skatuves" (IV, 196).

Masas cilvēks ir abnormalā parādība, Eiropas kultūras smaga krīze, varbūt pat neatsaucama bojā eja.

Špenglers ticēja, ka tehnika varētu tālāk pastāvēt, kaut interese par kultūras principiem būtu izdzisusi. Ortega ir pretējās domās, proti, tehniku pēc būtības nosaka zinātnē, un zinātnē nevar pastāvēt, ja tā savā tīrībā un pati par sevi nav ieinteresēta, ja cilvēki nav norūpējušies par kultūras pamatiem. Tehnika var pastāvēt tik ilgi, cik ilgi gara īnerce nav nomākusi kultūras imrulsus. Tehnika nav *causa sui*, bet gan nepraktiskas un

nevajadzīgas darbošanās iznākums. Lai zinātnē eksistētu, tai vajadzīgi brīvi cilvēki, garīgi kvalificētas būtnes. Ir maldīgi domāt, ka tādas var radīt ar valsts varas vai naudas palīdzību. Šāds uzskats liecina vienīgi par simplicitāti.

Eiropas briesmas, jeb pareizāk — Eiropas primitīvisms visskaidrāk atklājies bolševismā, šai tipiskajā masu tirannijā, ko "vada caurmēra cilvēki, laika garam sveši vīri, bez vecas atmiņas un vēsturiskas sajēgas" (IV, 204).

Apmierinātais jaunskungs jeb speciālistu briesmas.

Kādēļ Eiropai jāpiedzīvo šī smagā, šķietami nenovēršamā masu slimība? Ortega šo kaiti saskata mūsu laika psichiskajā parādībā: šodien cilvēks vairāk dzīvo no pozas nekā no iekšējās Istenības, vairāk šķietamu nekā patiesu eksistenci. Šīs eksistences reprezentatīvais tips ir "apmierinātais jaunskungs" — el senorito satīsfecho. Viņam nav sava likteņa un trūkst savu specifisko uzdevumu. Viņa eksistence ir neīsta un viņa retorika ir tukšas frazes bez iekšēja svara. Tas ir mūsdienu ciniķis, kas aizvien parādās kādas kultūras skatuvi bojājas priekšvakarā.

"Ciniķis, civilizācijas dīkdienis, dzīvo to noliegdams, jo viņš ir pārliecināts, ka tā to nepametis strupceļā. Ko gan ciniķis varētu iesākt mežonu vidū, kur viss noris nopietničā un saskaņā ar dabu, ko viņš gribētu pārvērst personīgā jokā" (IV, 214).

Un tiešām, mūsdienu literātūra, māksla un sabiedriskā dzīve pārvērsta cinišķā jokā. Kas gan cits ir bolševisms, irreālisms, futūrisms un citi "ismi", ja ne mūsdienu ciniķu joki uz civilizācijas rēķina, no kuras paši ciniķi iztiekt.

Bet blakus ciniķim, šai dekadences faunai, attīstās citas mūsu civilizācijas parādības, kas mums liek apstāties un jautāt, vai mums ir kāds ceļš jeb visi ceļi izbeigušies un mēs atrodamies baiga tukšuma priekšā?

Viens no tādiem jautājumiem ir "zinātnieka-speciālista" jautājums. Ortega speciālistu uzskata par mūsdienu prototipu, par mūsgadsimta varoni. Tas ir cilvēks, kas labi orientējas kādā speciālā dzīves joslā un interesē par vispārējam zināšanām sauc par diletantismu. Speciālizēšanās, no vispārējā kultūras viedokļa, nozīmē barbarizēšanos.

"Speciālists savā niecīgajā pasaules kaktā jūtas lieliski mājās, bet par pārējo viņam trūkst visniecīgākās nojausmas" (IV, 218).

Speciālists savā nozarē var būt liela autoritāte, bet pārējās zinātnēs: politikā, mākslā, sociālos jautājumos ir Ists mežonis, bezcerīgs nepraša, kas ar neatlaidību un pašpālavību aizstāv savus užskatus, grib, tā sakot, savu niecīgo zināšanu kabatā iebāzt visu universu. Tā ir masas cilvēka uzvara arī zinātnē: šim cilvēkam, ārpus zināšanām savā speciālā nozarē trūkst dvēseliskās kvalifikācijas. Tādēļ nav nekāds brīnums, ka mūsdienu cilvēcisko kultūru apdraud mežoniga vientulība, fragmentārisms un liela iekšēja atsveināšanās. Mūsdienās "mācītais vīrs" aizstāj "izglītotu cilvēku", bet ar to arī sācies Eiropas kultūras sajukums un demoralizācija.

"Tās ir lielakās briesmas, kas šodien apdraud civilizāciju: dzīves pārvēršana par valsti, valsts iesaistīšana visās lietās, katras spontānas sociālas tieksmes absorbācija, t.i. vēsturiskas spontanitātes apspiešana, spontanitātes, kas galu galā cilvēces likteni uztur, baro un virza talak" (IV, 225).

Ortega šo brīdinājumu izteica apm. pirms divdesmit gadiem, kad valsts tirannija Eiropā vēl atradās tikai savā tapšanas stadijā, kad Eiropai vēl nosaukumi kā Čeka, NKVD izklausījās visai nereāli, kad Gestapo vēl nemaz

nebija parādījies pasaules skatuvi. Bet diemžēl ne tikai totalitārīs valstis cilvēks pilnīgi un pavisam iznīcināts arī demokratiskās valstis cilvēks no dienas uz dienu kļūs atkarīgāks no valsts, Ipaši no tā saucamās socializācijai un nacifikācijas. Pār cilvēces likteņiem izstiepj savus neredzamos taustekļus valsts despotisms un policijas brutalitātē.

Individu un sabiedrība.

Ar Ortegas parādību gara pasaule mēs nonākam pie kulminatīvā punkta šai meditāciju virknē, proti, pie individu un sabiedrības likteņa mūsdienu vēsturiskajā situācijā. Ortega kopš trīsdesmit gadiem ir kļuvis par dzīvāko Eiropas kultūras problemātiķi, par s t o r m y p e t r e l — pār vētras putnu, kas Iši pirms vētras sākšanās parādās atklātā jūrā.

Visa Ortegas filozofija ir bijusi Eiropas tuvās un nenovēršamās vētras pavēstījums.

Ja mēs sintetiski pārlaižam skatu pār viņa steidzīgajām, bieži tikai asprātīgi aizsāktajām, bet nepabeigtajām esejām, mēs sevi izjūtam nemieru, kāds dzīvo radību sagrābj lielu un nenovēršamu katastrofu (zemestrīces, stepju degšanas, plūdu) priekšvakarā.

Ortega vairāk kā neviens no mūsdienu domātājiem pieder dzīvei, viņš to pazīst gan personīgā pieredzē, gan vēsturiski-teorētiskajā skatlījumā. Eiropa pašreiz atrodas inkubācijas stāvoklī, ir grūti paredzēt, ko tā dzemdēs, vēl grūtāk paredzēt, kāda izskatīsies jaunpiedzīmušā seja — ar kara fūrijas vai miera enģeļa izskatu?

Viens ir skaidrs, šodien Eiropa atrodas savā pēdējā vēsturiskajā fazē, baigā chaosa stāvoklī. Eiropā daudz izcilu galvu, kas skaidri domā, bet tai trūkst izcilu garu, kas tanī valdītu. Līdzšinējie tās vadītāji ne domāja, bet

maldināja. Vārdu sakot, Eiropā trūkst garīgā cementa, trūkst ticības augstākās kārtības principiem, trūkst minimālākās atbildības sajūtas vēstures un līdzcilvēku priekšā, trūkst morāliska spēka patiesību ieskatīt un to viršķīgā un nesatricināmā drosmē aizstāvēt. Tas ir fakts, ap ko griežas Eiropas civilizācijas būt vai nebūt. Patiesība, diemžēl, pašreizējā vēsturiskajā situācijā ir tikai skaista metafora, bez īstenības spēka un nozīmes. Un bez patiesības varas, bez patiesības mīlestības pasaule valda chaoss.

Eiropā kopš Bismarka mēdza teikt, ka politika ir iespējamā māksla. Katrā ziņā, ja Eiropas politika būtu sekojusi patiesībai un nevis mežonīgajai melu un varas politikai, tad tā būtu saglabājusi savu morālisko prestižu un nebūtu nokļuvusi barbarisku demagoģiju varmācīgajā tirannijā. Par meliem, Ipaši politiskiem meliem, galu galā jāsamaksā ar sāpīgiem un bezcerīgiem zaudējumiem.

Eiropa beidzot palikusi bez politikas, bez kultūras un to mums neatdos naivie tribīnes plāpātāji, šīs viendienas mušas; kultūru neradis "amatnieki", proti, ļaudis ar praktiskām zināšanām, ļaudis, kas zina, kas ir un kas nav derīgs. Derīguma ilūziju sugestēti, ļaudis gaida un gaidot naivi tic, ka svarīgāk populāros žurnālos lasīt par precīzijas aparātiem, par "zinātnes zilajiem brīnumiem", nekā nodarboties ar "nederīgo" literātūru, filozofiju, vēsturi, jo viss tas neko nepasakot mūsdienu technizētajam amatniekam, mūsdienu primitīvistam. Viņi neaptver, ka materiāla pasaule bez smalka, izglītota un vispusīga gara ir vienkārši mežonība. Dzīve bez personīgas kultūras ir dzīve bez saturu un jēgas.

Pienākusi izšķirēja diena Eiropas kultūrai — vai nu sevi iznīcināt ar techniku, vai pārvarēt technikas barbarismu un cilvēku saglabāt viņa cilvēcībā, atdot ticību garam un līdz ar to ticību literātūrai, filozofijai un reliģijai, iekšējā cilvēka uzturētājām un audzinātājām varām.

Par personīgo dzīvi.

Ortegas filozofija, kā patiess gara bērns, ir nemierīga, darbīga un vienmēr atrodas meklētāja cejos. Sastinguši, nedzīvi principi viņam ir cietumi. Cilvēks nav tas, kas viņš ir, bet tas, ko viņš no sevis rada, tas, ka viņš atrodas nepārtrauktā sava dzīves projekta realizēšanā. Un lai būtu par kaut ko dzīvē, tad cilvēkam jārauga sava dzīve paša acīm attaisnot:

"Cilvēks ir vienīgā dzīvā būtne, kurai, lai dzīvotu, nepieciešami savai eksistencei piešķirt jēgu. Cilvēciskai dzīvei — gribot negribot — sevi jāattaisno paša acīs" (IV, 359).

Tas nozīmē, ka cilvēkam vispirms jātiekt galā ar savu personīgo dzīvi, ja tas grib vispārībā kaut ko nozīmēt. Mūsdienū sociālais chaoss atklājas faktā, ka cilvēks pats par sevi ir nulle. Un tāds cilvēks, lai tas izšķirtos būt par komūnistu, demokratu vai katoli, vienmēr būs un paliks nulle, bezgalīgā nulļu virknē. Pāri visam, jābūt kaut kam pašam, jāzina kaut kāds par savu intimo dzīvi, jādzīvo saskaņā ar savu vitālo misiju.

"Lūk, tādēļ mežonis nepazīst intimitāti, tā vinam ir tukša sfaira, viņš ir sociāla persona un vairāk nekas" (IV, 377).

Mūsdienu standartizētais cilvēka tips bez savas intimās dzīves ir civilizētais mežonis. Šo civilizēto mežoni jūs sastapsit visās zemēs, visās tautās, vīriešu un sieviešu vidū. Mūsdienu sievietes ārēji greznojas, rūpīgi kopj savus ķermenus, bet viņu manieres un izturēšanās ir standartizētas, viņu iekšiene ir tukša, viņas atbaida ar savu indiskrēciju, frivolitāti un neapziņu.

Mīlestības tema.

Mīlestība ir Ortegas lielā tema, jo tas ir spēks, kas cilvēku visiekšķigāk un dzīlāk sakustina, kas visnesaudzīgāk un nepārprotamāk atklāj to, kas ir cilvēks savā pirmbūtībā.

"Mīlestība ir tiešs celojums uz intimo, ir slāpes atstāt milamās būtnes periferiju, kas to dara līdzīgu pārējai pasaulei, un iegūt varu pār tās latento, noslēpumaino intimitāti, kas tikai vienam var piederēt" (IV, 377).

Mīlestības tema, pēc Ortegas domām, ir viena no subtilākām, viena no visgrūtāk satveramām un izsakāmām temām.

Iemīlēšanās parādību nosaka 1) personīgas Ipašības, 2) emocijas; ar kādām šīs Ipašības uztveram, 3) dvēseles konstitūcija.

Ne katrs ir spējīgs katrā iemīlēties. "Interesants" vīrietis ir tas, kam ir zināmas Ipašības — zināma vērtība, ko sievietes ievēro un cienī. Individuāli un rasiski stipra sieviete tiecas atklāt savā partneri vīrišķīgas Ipašības. Triumfētājs vīrietis — Don Huans — atklāj katras zemes sievieti, viņu, tā sakot, pārsteidz "in flagranti".

Kadas ir pamatlīdzības, ko sieviete cienī vīrieti?

Laulībā, saka Ortega, mēs tās vismazāk atklāsim. Laulībai nav nekā kopēja ... mīlestību, mīlestība te ir nejaušība. Un tam tā arī jābūt. Laulība ir kollektīvas dzīves veidojums. Tas ir institūts.

Sieviete nevēlas nedz matemātiku, nedz lielisku advokātu, nedz fiziku. Sieviete neiemīlas nevienā talantā, ko bieži vīrieši visvairāk ievēro un cienī. Tāpat ir nepareizi, ja domā, ka sieviete iemīlas vīrišķīgā skaistumā. Vīrieši — liekas, smaidīdams saka Ortega — iemīlas sievietēs kurām daiļas sejiņas, sievietes turpretim — vīriešos, kam "dzījas" dvēseles.

Mīlestība ir mūsu intimās dabas visradikālākais fakts. Tās izvēlē cilvēks visnesaudzīgāk atklāj pats sevi:

"Nekur citur tik tieši kā mūsu erotiskā izvēlē neatklājas mūsu intimais raksturs" (IV, 474).

Mīlestība ir vitalitātes augstākais lukturss. Nicīs apgalvoja, ka dzīvības būtība ir aizvien vairāk alkt dzīvības. Un ja tas tā nav, tad dzīvība ir slimā un savā būtībā vairs nav dzīvība. Ortega dzīvības kalngalu saskata mīlestības tirajā, neieinteresētajā sfirā. Spēja interesēties par kādu cilvēku pašu par sevi un nevis kādas vajadzības dēļ, ir augstsirdības lielākā dāvana, kas zaļo tikai vitalitātes spēju augstākos kalngalošanos. Ja vīrieši un sievietes dzīvo savu subjektīvo interešu sfirā, nav spējīgi izjust ceļotāja ilgas pēc kā tāda, kas ir vairāk nekā viņi paši, tad viņu dzīve nogrimst ikdienas pliekānībās un materiālismā. Tādēļ ir gandrīz neiespējami, ka sīkpilsoņi un pilsones patiesi iemīlētos; viņu dzīve aprobežojas ar pazīstamo un ierasto, viņi apmierinās ar ikdienas dzīves repertuāru.

Jābūt brīvam, jādzīvo ar atvērtu skatu, jāelpo ar visām dzīvības porām. Mīlestība ir speciāla intuicija un tā ir katras personīgas dzīves vissmalkākā māksla. Sievietes intuicija ir smalkāka — viņas izvēle ir nemaldīgāka un viņas jūtu dzīve ir daudzveidīgāka un krāšnāka.

"Milamās izvēlē vīrietis atklāj savu esenciālo būtību sieviete — milamā izvēlē" (V, 594).

Milamā cilvēkā mūsu sirds zīmē savu profilu. Tikai mīlestībā parādās dienas gaismā cilvēka īstā seja un to mēs aplūkojam tuvumā ar palielinātu jūtu un domu spraigumu.

Mazvērtīga sieviete nekad neizvēlas augstvērtīgu vīrieti un otrādi: cilvēks dzīlākā būtībā nav tikai prāta un gribas būtne, viņš atkarīgs no iekšējiem faktoriem, kas nav nedz racionāli, nedz brīvi. Ortega šai uzskatā vairāk vai mazāk dalās ar zemāpiņas teorētikiem — Freudu un Jungu. Cilvēks nedzīvo tikai no savas apziņas, no sava

gara, bet no zem apziņas spēkiem, kas, neatkarīgi no mūsu apziņas un gribas, mūs virza vienā vai otrā virzienā. Šis cilvēks dzīvo irracionali. Viena daļa mūsu neapzinīgās būtības atklājas mīlestībā. Apzinīgi nāv iespējams apslēpt to, ko neapzinīgi mums atklāj mūsu tuvāko rīcību.

Ortega aizstāv uzskatu, ka sievietes nemil izcilus cilvēkus; ģenīali cilvēki vienmēr dzīvojuši ledainā videntībā: viņi vienkārši šausminājuši sievietes. Ir niecīgi izņēmumi, bet tie faktu vēl vairāk pasvītro. Sievietes visumā jūsmo par caurmēra virieti, par tādu, kas ir kā visi citi. Daba necieš izņēmumus un sieviete ir dabas uzticīga pārstāvē.

Sevis apzināšanās un raciovitalisms.

Ortega savā filozofijā mēģina prātu salaulāt ar vitalitati: no vienas puses viņa dziļu atbalsi atraduši Dekarts, Leibnics, Kants, no otras — Platons, Gēte, Dostoevskis, Nicše, Diltejs.

Prāts viņam ir instruments, līdzeklis, dzīve — augstākais mērķis. *Hic Rhodus, hic salta: lūk, dzīve, te jādejo.* Mūsu dvēsele, ienākot pasaulei, uzņemas savu likteni un tai gribot negribot ar to jātieku gala. Cilvēks, kas dzīvo ar lietām un starp lietām apzinās, ka jādzīvo nevis kaut kāda dzīve, bet noteikta dzīve. Abstraktas dzīves nav. Dzīve ir visobjektīvākā realitāte, un katram no mums jāuzņemas ārkārtīga piepūle, lai ar šo realitatibūtu skaidrībā. Jo vistrāgiskākā ir tā dzīve, kas aiz kādiem iemesliem savā objektīvajā dotībā palikusi nepiepildīta.

"Varbūt vistrāgiskākais cilvēcīgajā dzīvē ir tas, ka cilvēks mēģina pats sevi izstumt — tas ir, viltot savu dzīvi... Dzīve ir nodarbošanās ar sevi pašu" (IV, 402-3).

Ortega gandrīz visos savos rakstos mēģina atmodināt cilvēka interesi par sevi pašu, mēģina pacelt apziņā domu,

ka cilvēks, pazaudējis savu dvēseli, šai pasaulei ir pazaudējis visu.

Ir divi "Es", ko mēs katrs nesam sevi, viens ir individuālais un nenovēršamais, otrs ētiskais, proti tāds, kādu mēs gribētu, lai tas būtu. Ētiskais "Es" ir doma, ar ko cilvēks grib attaisnot savu eksistenci. Šī neskaidrība par mūsu "Es" būtību rada t.s. *perennō vacillation* — mūžīgo svārstīšanos, jo mūsu ētiskais liktenis vienmēr būs diskutējams, kā viss tas, kas ir intellektuālas dabas. Turpretī individuālais un nenovēršamais "Es" ir vitalais imperatīvs, mūsu iekšējais aicinājums, kas mums liek būt tiem, kas esam, kas atrodas nevis ētiskajā resp. intellektuālajā sfairā, bet mūsu esmes visdzīlākajā un pirmatnējākā reģionā, mūsu intimā likteņa rīcībā un risina mūsu dzīves problēmas.

Ortega ir racionalā vitalisma (ratio-vitalismo) nodibinātājs un šī viņa mācība ir iespaidojusi Eiropas filozofus kā Heidegeru u.c. eksistenciālistus.

Vienīgā kvalitāte, kas mums dota, ir dzīve. Tās veidotājs faktors ir darbība (*que haec est*). Mēs sevi modulējam dzīves īstenībā kā skulptors savus izdomas tēlūs marmorā.

"Tālab cilvēkam, atšķirībā no visām pārējām būtnēm, eksistejot jārada pašam savu eksistence, jāatrisina praktiskā problēma, jāieština programma, no kurās viņš galvenā kārtā smejas savu eksistenci" (V, 337).

Tā ir Ortegas fundamentālā doma, viņa filozofijas vadmotīvs. Viņš koriģē cilvēciskās eksistences perspektīvi un dara uzmanīgu mūsu skatu pret vistuvāko un vistālāko objektu — pret cilvēku. Viņš noraida *species aeternitatis* kā nereālu perspektīvi. Īsteni eksistē reālais un veido mūsu likteni. Un reālais nekad nav *species*, kontemplācijas objekts. Viss tas, pēc Ortegas domām, ir irreāls. Tā ir mūsu ideja, bet ne mūsu esme. "Eiropai nepieciešami dziedināties no sava idealisma — vienīgais veids, kā parvarēt materiālismu, pozitīvismu, utopismu" (IV, 416).

Jāmācās dzīvot saskaņā ar savu nepielūdzamo, nesamaināmo likteni. Kolektīvā dzīve ir marionešu šķituma eksistence. Cilvēka augstākais uzdevums — būt par personu, individu, par sevis paša Ipašnieku, par autoru, kas atbildīgs par saviem darbiem.

Idejas nav atrodamas izplatījumā, tīrā ārpasaulē; pretim ārējai pasaulei stāv cita: mūsu iekšējā pasaule.

Dzīvnieks dzīvo ārēji, uzmanīgs pret pasauli, kas nav viņš, kas ir cits; viņš nevar iegrīmt sevi, viņam nav sevis pāša, kur viņš varētu atbalstīties un atpūsties. Dzīvnieks ir tīra alterācija, viņš nevar būt viņš pats.

Cilvēks turpretim tiecas no ārējās pasaules uz iekšējo un šai iekšējās pārtapšanas tieksmē cilvēka dzīve radikāli atšķiras no dzīvnieciskās dzīves.

Cilvēces vēsturē atkārtojušās trīs formās:

1. Cilvēks lietu pasaulē neatrāzdamas pieturas punktu, jūtas pazudis, bojā gājējs.

2. Cilvēks ar garīgās energijas palīdzību ievelkas savā intimitātē, lai veidotu idejas par lietām un to iespējamo nomināciju: tas ir iekšējās tapšanas process, kontemplātīvā dzīve (*vita contemplativa*; kā teicā romieši, *theoreticos bios* — grieķi).

3. Cilvēks atgriežas dzīvē, lai tanī darbotos saskaņā ar izveidoto plānu, tā ir aktīvā dzīve, *vita activa*, *praxis* (V, 300).

Darbība nav iespējama bez kontemplācijas un otrādi — paštāpšanas process nav nekas cits, kā projicēt nākotnes darbību. Mēs nedzīvojam, lai domātu, bet domājam, lai dzīvotu. Domas cilvēkam, dāvatas kā perfekta spēja vai potencē, lai tās tiktu lietotas un pārvērstas darbībā, kā putnam dāvāti spārnī lidošanai un zivij dāvāta spēja peldēt.

Ortega pieņem, ka cilvēks ir racionāls dzīvnieks, bet šī spēja vien viņam negarantē drošību: atšķirībā no visām pārējām būtnēm cilvēks nav un nekad nevar būt drošs par to, kas viņš ir. Cilvēks savas domas gadu tūkstošos ir

attīstījis un tādēļ vieni ēr viņarī draud briesmas, ka viņš tās var pazaudēt, kā tas vairākkārt vēstures gaitā ir noticis un tas arī šodien notiekot. Cilvēks tātad, atšķirībā no citām būtnēm, nekad nav drošs, ka viņš ir cilvēks, jo par cilvēku būt nozīmē arī iespēju par tādu nebūt, dzīve ir vienmēr problēma, absolūta un nedroša avantūra. Isi: cilvēks būtiski ir drāma. Un drāma ir tikai tur, kur nezīna, kas notiek, jo katrs mirklis ir briesmas un drebošs risks. Cilvēks dzīvo pastāvīgā riskā "atcilvēciskoties".

Cilvēks nepārtraukti pievērt pats sevi, mēs nekad pilnīgi sevi nepiepildām, mēs esam nepārtraukta utopija, noslēpumaina legenda, ko katrs no mums glabā savas sirds dzīlumos.

Cilvēciskās dzīves pamatnoteikums tātad ir nedrošība. Ko mēs smagā cīņā iekarojam, to nedaudzās generācijās varam pazaudēt; viss, kas atrodas cilvēka rokās var izzust kā fantasms. Vēsture ir stāsts par bezgalīgu zaudējumu virkni — stāsts par dekadencēm un generācijām.

"Kultūras nāve, cilvēka liktenis, atkarājas no tā, kas mēs esam savas būtības pamatā. Mēs dzīvi saglabājam kā drāmatisko apziņu, kā klusi čukstošu kontrapunktu mūsu iekšienē, mēs jūtam, ka mums droša ir tikai nedrošība" (V, 30).

Cilvēciskā vēsture ir pilna drāmatisma un neziņas, tā saistīta ar nepārtrauktu cīņu un bezgalīgiem upuriem, tā nav kā tūristu kuģis, kas mierīgi un noteiktā laikā peld uz kādu ostu, kā to domā un pieņem naivie Eiropas un Amerikas progresisti. Vēsture ir briesmas un neziņa, un lai zinātu kaut ko par sevi, tad mums drosmīgi jāvēro pagātnē — jāsalīdzina tā ar tagadni, un tikai tādā kārtā mums dota zināma iespēja izsargāties no kļūdām, par kurām stāsta vēstures drupas. Te ir pamats, kādēļ Ortega progresīvismu uzskata kā abstraktu un mechanistisku domāšanu: mūs nekur negaida osta, kur mēs varētu virzīt mūsu vēstures kuģi. Vēsture augstākā mērā atkarājas no tā, kas mēs paši esam savā būtībā.

"...Doma nav cilvēka dāvana, bet gan smags, nedrošs, gaistīgs ieguvums" (V, 303).

Tādēļ Ortega koriģē mazliet smiekligo un augstprātīgo 18. g.s. cilvēka definīciju, proti, ka cilvēks ir homo sapiens. Pareizāk būtu teikt, cilvēks ir homo insipiens, proti, cilvēks atkrit dzīvnieciskumā un par šo baigo un tragisko situāciju mēs visskaidrāk esam pārliecinājušies un pārliecināmies kara notikumos.

"Metafiziski jānopelnī savas dzīves"...

Cilvēks ir brīnišķīgs, ja tas patiesi ir cilvēks. Mēs esam atraduši no cilvēka tāpat kā no Dieva un visa pārdabīgā, kas mūsos vairo cilvēcisko apziņu, kas mūsos kāpina mūsu vienreizīguma izjūtu, asina mūsu domas un stiprina mūsu dvēseli. Būt par cilvēku ir grūts un bezgala atbildīgs uzdevums.

Vajadzīgi ilgi gadi, smaga darba gadi, kamēr cilvēks no jauna pats sevi atklās un no jauna pats sev pierderēs. Dzīves Istenība tās sarežģītājā parādībā ir grūti iegūstama. Tā mums nav ielikta klēpi ka kāda mūžības dāvana. Ortegas filozofijā atkārtojas viena doma un varbūt tā ir visretākā doma, kāda mūsu gadsimtā vispār domāta: cilvēkam ir dota abstrakta iespēja eksistēt, bet Istenība tam nav dota.

"Tā ik minūti jāiekaro, cilvēkam nē tikai ekonomiski, bet arī metafiziski jāiekaro savas dzīves" (V, 333).

Tātad dzīvot cilvēkam nozīmē kaut ko darīt, lai dzīve kaut kas būtu. Cilvēks nav tikai daba, viņš ir kaut kas vairāk nekā daba — viņš savās domās, savā darbā, savā radīšanas dzīnā stāv ārpus dabas, viņš ir tās pārvarētājs.

"...Cilvēks nav lieta, bet pretenzija, pretenzija būt par šo vai to" (V, 335).

Tas nozīmē, kā katram no mums dzīvē veicams kāds Ipatnējs uzdevums, kāda vienreizīga no mums atkarīga misija. Cilvēki savā dabā ir tik dažādi, kas vienam ir patīkams, tas citam nepatīkams, kas vienam aplaimo, tas citu dara dziļi nelaimīgu, kas vienam ir dzīves jēga, citam visnegantākā garlaicība. Tādēļ mūsdieni vislielākais noziegums ir tas, ka visus cilvēkus grib uniformēt, visus padarit vienādus un visiem uzspiest vienu gribu, vienu pārlieciņu, vienu uzskatu. Bet tas, kas mūs par cilvēkiem padara, ir mūsu personīgā piepūle sekot savam Ipatnējam aicinājumam, paliekot tam uzticīgi laimē un postā, pārpilnībā un galējā nabadzībā. Tāds cilvēks vienmēr zina, kas viņš ir un kāds viņa dzīves plāns.

"Cilvēkam, vai viņš grib vai negrib, pašam sevi jārada, pašam sevi jātēlo" (VI, 337).

Tātad dzīve augstākā nozīmē ir mūsu personisks veidojums. Dzīvot nozīmē atrast līdzekļus, lai ieļstinātu programmu, ko mēs paši sev uzstādām, lai mēs būtu par to, kas mēs esam.

"...Tagadnes cilvēks nezina, kas viņš var būt, viņam trūkst fantazijas, lai atrastu savas personīgās dzīves saturu" (VI, 340).

Mēs dzīvojam technikas laikmetā, technisku atklājumu neierobežotā laikā, bet šī technika garīgi cilvēku izsmēlusi, to padarījusi tukšu, jo tā nav spējīga dot dzīvei saturu. Tādēļ mēs dzīvojam vistechniskākajā, bet Istenībā vistukšākajā laikā.

Dzīve nav tikai nepieciešamība, bet arī lukss, zināma veida spōrts, prieks ne par darbības iznākumu, bet par pašu darbību.

Mūsdieni racionālā civilizācija, ekskluzīvi orientējoties uz matēmatisko, fizisko un bioloģisko paidagoģiju, ir pierādījusi, ka šo disciplīnu nepietiek, lai atbarbarizētu cilvēku. Šīs disciplīnas tikai tad iegūst nozīmi, ja tās

pakļaujam autentiski vēsturiskai audzināšanai, humanitārajām zinātnēm. Vēsturiskā apziņa mūms palīdz izvairīties no cilvēciskiem maldiem, palīdz saglabāt patiesību.

Mistika.

Ortegas filozofijā valda augsta racionalitāte, skaidra domāšana, dziļa Istenības pazīšana. Bet viņa racionālajā Istenībā ir zināma slieksme norobežoties no pārlaicīgiem, metafiziskiem jautājumiem. Kur viņš ierunājas par mistiku vai Dievu, tur mēs jūtām viņa dezentorientāciju, viņa gribu — misticismu saistīt ar teoloģiju. Katrs mēģinājums racionāli tuvoties beidzas triviālos prātojumos, psīchoanalitiskas dabas patapinājumos. Te Ortega zaudē savu smalko skatu — te sākas racionālisma nespēja ielūkoties mistikas būtībā. Te vajadzīgs vēl vairāk nekā prāts, te vajadzīga ticība, proti transcendentāls organs, kas iet pāri parasto jutekļu un vulgārā prāta robežām. Te prāts jūtas pazudis, nedrošs un nenoteikts. Mēs neko vēl par sevi nezinām, ja neesam sevi aplūkojuši no mistiskā pārdzīvojuma krasta, kas mūs šķir no racionālā dzīvnieka. Mistika ir noslēpumainā pāreja, neredzamais tilts, ko pārejot mēs iekļūstam cilvēciski-dievišķajā joslā, tā apmainot cilvēciski-dzīvniecisko esmes pamatu pret cilvēciski-dievišķo.

Tiro prātu Ortega aizstāj ar vitālo prātu, un šai ziņā viņš laimīgi a... od izlīdzinājumu starp Kantu un Nicši, bet mistiku nelaimīgā kārtā sajauč ar erotiku, t.i. mistisko un erotisko pārdzīvojumu sublime iemīlēšanās skurbumā, sava veida pašhipnozē. Te mēs spiesti ieskatīt: par daudz psīchoanalitisko zināšanu, par maz garīgā, subtīli reliģiozā pārdzīvojuma.

A stotā nodaļa

KRIŠTĪGĀ EIROPA UN TĀS GARĪGĀS REALITĀTES

Eiropas gars, kaut tas uzrāda visdzīļākās dekadences pazīmes, būtībā vēl saglabājis pietiekami daudz vitalitātes, spontanitātes un dvēseliska dzīuma. Ja Eiropā šie spēki vēl dzīvi un iedarbīgi, tad mums nebūtu iemesla pārāk norūpēties par kristīgās kultūras bojā eju. Bet vai Eiropa patiesi apzinās savu iekšējo misiju? Tas ir jautājums, kas bieži ar nomācīgu smagumu uzveļas, vērojot tās nespēju tikt galā ar savu sociālo un politisko dzīvi, vērojot tās maziskās un šaursirdīgās domstarpības, augstsirdības un iecietības, saprašanās un iejūtas trūkumu. Bet par spīti šai tragēdijai, kas norisinājusies un norisinās Eiropas atklātības skatuvē, iekšēji tā uzrāda potences, kas pieder vienai nedalāmai dvēselei, vienam nesamaināmam garam.

Cik dziļu un kopīgu dvēseles izjūtu Eiropā izraisījia Rainers Maria Rilke! Vai tās nav visu mūsu kopīgās ilgas pēc klusuma, pēc vienības ar kosmu un tā pirmgaru — Dievu? Vai tas nav mūsu intimākais aicinājums — atgriezties savā Es noslēpumā? Vai viņa māksla, sublimās intimitātes ceļš, nav mūsu dvēseles visreālākā atklāsme? Rilke ir dzīvs visās smalkākās un labākās Eiropas dvēselēs. Visklusākā mākslas valoda tiek runāta

visklusākām un trauslākām dvēselēm. Un kas šo klusoskaņu reiz saklausījis, tam dzīvības un nāves mistērija top par vienību, par augstāku kārtības saskaņu. Tādas dvēseles nekur un nekad neaiziet bojā, tās pazīst savu vērtību sevi, tās vienmēr atdzimst savā dievišķajā skaistumā. Atdzimšanas mūžīgā metamorfoza ir Eiropas gara nekad nenorietošā saule, tā ir dzīvības gaisma, kas nepazīst nāvi, kas nešausminās nebūtības priekšā. Dievišķā kārtība nebūtībā nav paredzēta, tur ir tikai metamorfoza, ir tikai pāreja no zemākā uz augstāko stāvokli, no dzīvnieciskā uz cilvēcīgo, no cilvēcīgā uz dievišķo. Tas ir gars, kas nemirst, kas aizvien atklājas jaunās formās un jaunos veidos.

Rilkes dzīvības mistiskā inspirācija blāzmo kā tāla, bet reāla rītausma, un kas likās mūsos miris, ir tikai dusējis, lai, jaunai dienai atnākot, atkal mostos. Pārradību ir pacelta Dieva roka, tā mūs nenogurstoši svēti jaunai dzīvībai.

Ir kāds neizdibināms likums cilvēciskās parādībās, kāds apslēpts dievišķs viedums: Eiropas viissmagākā garīgā depresijā, visbarbariskākās varmācības uzplūdos, kādi pār cilvēci nāk karu un revolūciju laikos, parādās kāds cilvēks, kas pavēsti jaunu, nebijušu vārdu, iedara kādu nedzirdētu brīnumu. Rilkes pārlaicīgā parādība mūsdieni Eiropas gara dzīvē ir viens no stiprākajiem morāliskajiem spēkiem: viņš māca pazīt iekšķīgo cilvēku, pazīt klusos draudzību ar lietām, atklāt pasauli par jaunu. Viņš liek noskārst, kāda pacietība, kāda askēze nepieciešama, kāds gribas spēks — katru dienu no jauna sākt dzīvi, līdz beidzot sirdi nolaižas ilgotā svētcere. Griba pilnveidoties, pārspēt savu cilvēcisko nespēku, griba atjaunoties garā, Rilki dara par mūsdienu tirā skata un inspirācijas spārnotāko paraugu. Tas ir garīgais spēks, kas Eiropu atjauno un iekšēji dara neievainojamu, garīgu suverenitāti, kas atrodama kristīgās pasaules lielo kontemplācijas meistarū, kāda bija sv. Terēza,

San-Huans de la Kruss vai sv. Deniss. Šo meistarū skats ir neieinteresēts, viņi neko sev nevēlas, viņi nekā negrib iegūt — viņi savā askēzē jūtas pilnīgi un savā mizērā — bagāti.

Bet mēs nedrīkstam sevi maldināt, iegrīmstot Rilkes ezotriskajā mākslas pasaulē, nedrīkstam apmiglot patiesības instinktu ar mākslas vīrāka dūmiem. Rilke ir savā laikmeta bērns un viņa skats pievērts galvenām kārtām divām lietām — dabai un savai sirdij. Dabā viņš dzīvo un savā sirdī klausās kā vienīgā, patiesi esošā dievībā un nemirstībā. Kas iet pāri dabai un sirdij, tas viņam liekas maz noteikts, pārāk maz ar zemi saistīts.

"Mums vistīrākā veidā jāpaliek un jātop par to, kas mēs pašreiz, šeit, radniecīgi kokam, puķei, zemei, esam".

Viss pārējais viņam ir tikai līdzība un hipoteze, tikai neziņa un pretruna. Ja ir kāda atbilde, kāds atrisinājums, kāda līdzsvara iespēja zemes virsū, tad tā ir mūsu sirds. Sirds ir vienīgā vieta, kur mirušie pēc nāves iemājo:

"Bija tik aizkustinoši just, ka aizgājušais tikai tur (sirdi) vēl mita."

Kristīgie priekšstatī par aizkapa dzīvi viņam ir periferiskas hipotezes un vienīgā Istenība ir — zeme un tās pārvērtību norises un sirds, visu pretstatu izlīdzinātāja:

"Visi šķietamie pretstatī kādā punktā sastopas un dzied savu kāzu himnu, un šī vieta — pašreiz — ir mūsu sirds" (Inselalmanach, 1937, 111).

Sirds Rilkes uztverē ir kaut kas metafizisks, kaut kas pārlaicīgs, kaut kas vārdā nenosaucams, ārkārtīgs un savā pirmdzelmē — dievišķs.

"Kas reiz nav sēdējis baiguma pilns savas sirds aizkara priekšā?"

Aiz sirds aizkara slēpjās parādības, baigas un reizē bezgala tuvas, kas tās nav spējīgs skatīties, tam dzīve nekad neatklāj savu "ūkstošveidīgo un neaptveramo seju. Rilke pārdzīvo savas esmes vienreizīgo parādību kā nepārtrauktu brīnumu, kura priekšā viņš jut bijību un

pārsteigumu. Rilkes novēršanās no triviālās domāšanas, skatišanās, jušanas, viņu dara savam laikam svešu, bet arī bezgala nepieciešamu — viņa ekskluzīvajā dabā izjūtam augstākas garīgas esmes parādību, sāpīgi pārdzīvojam to, kā mūsu laikam visvairāk trūkst — gara suverenitāti pār matēriju, dvēseles pieredību gara augstākiem reģioniem.

Rilkes māksla ir nenogurstoša piepūle — no sevis aizvien prasit augstāko spēku maksimu, sevi nemitīgā darbā un pacietībā kaldināt:

"Pacietība un darbs ir Istenība, un tie kuru katru mirkli var pārvērsties maizē. — Il faut toujours travailler — katréreiz man teica Rodēns, kad es sāku viņam žēloties pa ikdienas dzīves sašķeltību."

Inspirācijas vien nepietiek, vajadzīgs smags un sūrs darbs, vajadzīga disciplinēta darbdiena! Patiesu panākumu lielākais šķērslis, varētu teikt, niknākais ienaidnieks ir steiga, nepacietība un neizturība. Eksistences nedrošības draudošā bezdibēja malā dzīvodams, viņš skaidri apzinās, ka darbs ir vienīga Istenība, vienīgā nepieciešamība, kas viņu sargā no fiziskās un garīgās bojā ejas. Šai bojājas noskaņā dzīvodams, viņš raksta savus darbus, būvē tiltu no redzamās uz neredzamo eksistenci, jūt, ka pa šo tiltu viņš tuvojas Dievam un Dievs viņam. Šai apziņā slēptā visas cilvēces pestītāja realitāte un meklējama Rilkes gara vienreizīgā kvalitāte.

Viņa dzeja, proza, vēstules caurstrāvotas ar dzīju un neatkarotojamu pasaules izjūtu, kas iet pāri lietām, kurus viņš ietver savā redzes lokā, cilvēkiem, kurus viņš pārdzīvo, un beidzot sev pašam, kam viņš veltī savu uzmanību kā lielākam, neaprakstāmākam brīnumam. Nekas nav īzjēdzīgs, nekas nav bez izredzēm, kas kosmiskas tapšanas gribā uzņemts: Dieva plānā visam ir paredzēta sava vieta, savs uzdevums, savs liktenis.

"Dzīves tāles un iespēj nevaram iedomāties, ka tās

jebkad būtu pilnīgi izsmējamas. Nekāds liktenis, nekāds atteikums, nekāds posts nav pilnīgi bez izredzēm..."

Viss piepildās mūžīgo likumu noteikts, lai te dzīvē cilvēks sevi apzinātos kā vienreizīgu parādību, kā ceļotāju starp dzīvību un nāvi. Nāve ir tikai talākā attīstības pakape, tā nav nevēlams jaunums, bet neatņemama dzīvības sastāvdaļa. Tā nav visu lietu beigas, bet jauns sākums, jauna perspektīve mūsu dzīvības tālākā gaitā. Viņš paplašina dzīvēs loku un iet tam pāri: caur nāvi un Dievu cilvēks ieiet visuma bezgalīgajā apziņā.

Milestība — nopietns un atbildīgs darbs.

Milestība ir cilvēciskās esmes augstākais stāvoklis, un tie, kas mil, nedzīvo tikai no laicīgā, milestībā Dievs viņos patiesi top un nāve nevar viņus apdraudēt: milestība ir spēks, kas liek visām robežām krist, kas cilvēku šķir no Dieva. Milestība cilvēks savu esmi transcendē, to paplašina viņpus nāves sfirā. Bez metafiziskā pārdzīvojuma dzīve ir strupceļš, Istenība tikai šai pārdzīvojumā iegūst savu pilnību, savu augstāko kāpinājumu.

Rilkes cilvēciskā piepūle bija — dzīvību un nāvi apvienot lielā pāresmes pārdzīvojumā, cilvēcisko novest līdz pēdējām robežām, to paplašinot līdz dievišķās esmes apziņai.

Milestība, kas cilvēku visdzīlākā būtībā pārveido, ir smagākais, bet reizē arī visauglīgākais pārdzīvojums: milestība nav rotaļa un bauda, bet nopietns un atbildīgs darbs. Vīrietim milestībā jāizaug pār vīrišķīgu — un sievietei par sievišķīgu cilvēku. Ists milestība pārdzīvojums rodas, kur milestība plūst no cilvēka uz cilvēku un ne tikai no vīrieša uz sievieti.

"Un šī cilvēcīgā milestība, kas būs bezgala smalk-

jutīga un klusa, laba un dzidra gan saistoties, gan raisoties — līdzināsies tai mīlestībai, kurā divas vienītības citu citu sargā, robežo un sveicina”.

Mīlestība jāmācās, un tur vajadzīgs “miers, pacietība un kontemplācija”. Isi: mīlestība ir nopietns un atbildīgs uzdevums un kas to atstāj nejaūšbām un gadījumam, tas nekad mīlestību neiepazīst un pats sev sagatavo drošu galu. Dzīve, kas Rilkem ir lielāka nekā liktenis, prasa nepārtrauktu darbu, prasa lielu meistarību. Mēs visu sabojājam, tiecoties pēc viegliem priekiem un lētām baudām, mēs aizvien vēl esam dzīves diletanti — mēs baidāmies no darba smagmes, mēs neapzināmies mācīšanās nopietnību: “Par mīlestību runāt nozīmē runāt par izturību”.

Attīstības noslēpums ir mūžīga kustība un tā nebiedzas ar nāvi, bet iet tai pāri, citas esmes neizdomājamos reģionos.

Rilkes iekšējā dzīvē atrodamas un saskatāmas visdažākās metamorfozas, bet šī šķietamā labilitāte ir āreja, ar noteiktu un nesamaināmu vienreizību viņš mūs uzrunā no dzīja pirmatnēja pārdzīvojuma: visu nolietoto, konvenciālo atmest, visur un visās lietas būt gatavam atjaunoties, dzīvot saskaņā ar savu vienreizīgo un neatkarotamo dvēseles būtību. Vai tas nav priekšnoteikums eiroiskās kultūras neiznīcīgai jaunībai?

Dievs viņam nav vārds, kas būtu bieži lietojams, bet klusētais bezdibenis, kurā viss cilvēcīgais nogrimst un no kura atkal viss cilvēcīgais iznirst, viss no jauna sākas. Dievs viņam nav izsakāms, viņam nav cilvēka izskā'ā, ne cilvēka jūtu: “...Dievs nav arī “mīlestības virziens”, viņš ir immanents visuma plašajās tales”.

Noraidīdams katru cilvēcīgo priekšstatu par Dievu — līdzīgi L. N. Tolstojam — Rilke nāk pie atziņas, ka visi priekšstati par Dievu ir melgi un pārejoši, tikai pats Dievs ir mūžīgs, tikai Viņa darbs ir neiznīcīgs. Rilke tiecas

“iznīcināt aizspriedumu, ka zeme esot slikta... Visi mūsu debess priekšteči taču saistīti ar zemi”.

Zemes dzīve nevis jānicina, bet jācenšas tai piešķirt lielāku vērtību, tā jāintensivē un jāizdzīvo visplašākā un dziļākā nozīmē.

Šaipusība un baznīcas krīze.

Mūsu laikmeta būtību nepauž nedz kristiānisma noliegšana, nedz atzlīšana, bet tieksme pārcelties uz dzīvi šaipusībā, dzīvi pieņemt tās dotajā un pieejamajā realitātē. Sadursme ar kristīgās pasaules izjūtu ir nenovēršama ar tās fundamentālo atziņu, ka šī dzīve ir tikai pārejas stāvoklis, ka tā nav galīga, bet bezgalīga, ka tā savā augstākā attīstības stāvokli ir immateriāla un kā gari-ga substance — dievišķa. Nicšes Antikristā mēs “in summa summarum” atrodam mūsu gadsimta pamattezi: kristiānisms ir slimība, tā pārvarēšana nozīmē Eiropas atveselošanos, atgriešanos pie dabas pirminstinktiem. Šai virzienā vairāk vai mazāk kustas Rilkes intimākās domas un tā izaug viņa antikristiāniskā nostāja.

“Kristiešu nelaimē, ka viņi pasauli padarījuši apšaubāmu (apšaubāmu!) un sliktu — līdz beidzot atjautīgākajiem bija jāsaka: — ja nu pasaule ir tik sliktā, tad tā vismaz ir pietiekami laba, lai mēs to izmantotu... Un jaudis to arī nekrietni izmanto. Kālab viņi tā dara? Jo viņiem arvien tiek apgalvots, ka šeit ir tikai paciešami labais, bet patiesi labais atrodas kaut kur citur, kādā pilnības sfaira”.

Rilkes antikristiānisms īstenībā ir tas konflikts, ko ar kristīgās baznīcas dogmām izcīnījuši viskristīgākie un mūsdienām visnepieciešamākie cilvēki — L. N. Tolstojs, Merežkovskis, Romāns Rolāns, Unamuno — viņi visi gluži pamatoti brīdināja kristīgo baznīcu no birokratiskā.

ierēdnieciskā un mietpilsoniskā gara. Viņi prasīja lielāku vērību un iecietību no baznīcas puses pret dzīves īstību, viņi norādīja uz gadsimta pretrunām, kādas pastāv starp baznīcas kultivētām dogmām un Kristus patiesībām. Veselu pusgadsimtu viņi kristīgo pasauli brīdināja no briesmām, nenogurstoši pūlējās atmodināt baznīcas valdošajās aprindās apziņu, ka kristīgā baznīca kļuvusi par Kristus kapa akmeni un pilsonisku plāpu tukšas izrunāšanās arēnu, ka Istaīs Kristus ir nozudis kā adata vēsturisku atkritumu kaudzē. Kristīgā baznīca savu vēsturisko un dievišķo uzdevumu nav izpildījusi: tā savā starpā sašķēlusies, sanaidojusies, Kristus patiesības patvaļīgi un ļaunprātīgi izmantojusi, ar varas un varmācības asinīm aptraipījusi savu dievišķi-cilvēcīgo misiju. Isi: Kristus ir izdzīts no kristīgās baznīcas un viņa tukšajā vietā apsēdies Antikrists.

Šī apstūdzība pret kristīgo baznīcu nākusi un nāk no dzīļako kristiešu sirdīm, nāk aiz dzīja izmisuma, aiz mīlestības pret Kristus patiesībām, aiz norūpēm par kristīgās kultūras likteni.

Aizstāvēties neieskatot savas kļūdas arvien nozīmē zādējumu. Ja šodien Eiropā morāliskais cilvēks atkritis primitīvā barbarismā, ja nav spējīgs valdīt pār sevi un nodrošināt savu vietu dzīvē, tad tam par iemeslu ir nenoteiktība savu ideālu izvēlē un savas eksistences aprobežošana personīgas, egoistiskas dabas interesēs. Pārpersonīgas dabas jautājumi, lai cik tie svarīgi un izšķirīgi vispārējās dzīves labā, tiek vieglprātīgi vai arī neapzinīgi aizstāti vai nobīdīti pie malas kā lieki un nederīgi. Dzīves kārtība, reducēta egoistiski šaurā lokā, vienmēr beidzas nihilismā vai materiālas dabas primitīvismā. Mūsdieni traģikas saknes nav tik daudz meklējamas ideju trūkumā vai dzīves izjūtas izskaņībā, kā nespējā pacelties pāri savai cilvēciskai eksistencei, nespējā ieskatīt vispārējās dabas absolūto likumību, nesatricināmo kārtības gribu, kāda atklājas gan materiālas, gan garīgas dabas parādībās.

No viendienas skurbuma, no viendienas eksistences ciņām pārceļoties garīgas dzīves zonās, viegli varam pārliecināties, ka tā, ko mēs uzskatām par dzīvi, ir Istās dzīves slīdoša un vizuālojoša periferija, tikai nojausma par patiesās dzīves dzelēmēm.

Kas mūs šodien visvairāk apdraud, ir dzīves diletantisms: cilvēks, atrauts no sevis kā no visa esošā pamata, bez pietiekamas nopietnības un atbildības sajūtas izmanto dzīves dotās iespējas — vienalga, vai tas ir zinātnē, mākslā, politikā vai saimnieciskā dzīvē, tādā kārtā kļūdams par dzīves spekulantu un nevis tās nenogurstošu un nesatricināmu līdzradītāju. Ar noželu varam konstatēt, kā dzīves spekulants ielauzies tādās joslās, kur agrākos gādsimtos tas bija pilnīgi neiespējamī — mākslā, literāturā, zinātnē, politikā. Pasaules lietas nevirza absolūta patiesības un vērtības apziņa, bet relatīvas izdevības un panākumu aspekti. Bet pasākumam, kas nebalstās iekšējā kontinuitātē, kam nav patiesības mērāuļas, draud sabrukums, nenovēršama bojāeja.

Ko nozīmē šodien, piem., literāturā tā saucamie "bestselli", ja ne bezcerīgu mūsu gadsimta tukšību, ļaužu neziņu par savu patiesību un vērtību, par savu gaumi un intimajām vēlmēm. Ne tikai ārīgi cilvēks kļuvis par numuru un sēriju upuri, bet arī iekšķīgi. Šī parādība cilvēku kā dzīvu un apzinīgu būtni nozīaugusi, to pārvērtusi par bezgribas fantomu spekulācijas nihilistiskajās īrgijās.

Istai literātūrai, istai mākslai un zinātnei nav nekā kopēja nedz ar spekulāciju, nedz ļaužu, patiku vai nepatiku, tā augstākā mērā ir patiesības un vērtību, darba un pacietības pasaule. Zūdot šiem pamatiestiem par dzīvi, pasaules arēnā parādījies viendienas profita cilvēks ar propagandas un reklāmas skaļajiem saukļiem. Šai nožēlojamai parādībai pasaule sekot, sapņodama par laimi zemes visū, bet ieguvums ir vilšanās un dvēseles mizēra.

Pasaulē ir laime, patiesa un stabila laime, bet tā nekur citur nav meklējama kā patiesības apziņā un personīgu vērtību radišanā un to nostiprināšanā, respektēšanā un turpināšanā.

Mūsdienu divējadas sejas.

Eiropā pamazām, bet neatlaidīgi nostiprinās apziņa, ka Absolutā daba ir nepazistama, bet tās klātene visur jaušama — dabas parādību norisēs un cilvēka garīgās dzīves veikumos. Mūsdienu zinātne, uzspredzinot ap sevi materiālisma saceltos valņus, aizvien neatlaidīgāk atkārto domu, ka matērija, laiks un telpa ir kaut kas, kas ekskluzīvi eksistē kā sevi esošs spēks, kā gars, kas visu caurstrāvo un visam piešķir savu "vienreizīgo" un neatkārtojamo likteni. Un šo garu nav iespējams pārveidot vai novirzīt mums vēlamā virzienā, tas ir mōžīgs savā patstāvībā un nemainīgumā, to religiozā apziņa izjūt ka Dievu. Dieva jēdziens tātad ir realitāte, vienīgā augstākā realitāte, kurā mēs iemājojam, no kurās mēs dzīvojam un ārpus kurās mēs sevi kā patiesi esošus nemaz nevaram iedomaties. Dievs nav nedz sākums, nedz beigas, bet mōžīgas radišanas un attīstības nepārtraukta kustība, un šai kustībai cilvēks ir niecīgs loceklis starp materiāli neapzinīgo un garīgi apzinīgo pasaulli, starp matērijas pārejošo un gara mōžīgo parādību. Apziņa, ka mēs neesam nejaušība, bet mērķtiečīgs spēks kosmiskās norisēs, mūs pilda ar paļāvību Tam, kā vārdā mēs te dzīvojam un kam kalpojam. No mūsu bezgala niecīgā redzes viedokļa mums viss liekas tumšs un neskaidrs, liekas, katrs solis, ko mēs speram uz priekšu, ir solis nezināmā pasaulē. Bet mums atceļa nav, mums visiem, ja gribam pārvareīt pagātnes drupas un chaosu, jābūt līdzīgiem grieķu argonautiem — pāri nāves un drausmu

tumšajiem ūdeņiem jāskata garā kāds pārdabīgs brīnui kāds augstāks un lielāks nākotnes mērķis nekā mīkailās eksistences savstarpējās cīņas, nekā triviāl profitā mirklis, kam par upuri kritis bāda un baizmocītais tagadnes cilvēks.

Chaos laikmetu galvenā un dominējošā ipašība ir ka, liekas, vēsture zaudē savu virzienu, dzīves normas: vu saturu, atsevišķais cilvēks — savu personīgo dzīvi: dažādu uzskatu apsēsti, triecas viens pret otasiņainās un nežēlīgās cīņas, naids un neiecietība, skepsis un cinisms parādās kā valdošie principi. Dzīves izjūtu paasinās, eksistences līdzekļi barbarizējas, dzīves sti disharmonizējas, šaubu bezdībēni paplašinās, neuzticību un nedrošības sajūta saindē cilvēku savstarpējā attieksmes, cilvēks dvēseliski atrīt pirmatnējā vientošībā. Par spīti mūsdienu technikai, zemes, gaisa un ūdeni satiksmei, cilvēkam vairs nav kur braukt, nav kā apstāties, nav kas viņu gaida, visur viņš ir lieks pamests, izstumts. Drausmīga dvēseliska izolācija mok mūsgadsimta cilvēku.

Nav ideālu, kam šodien godīgi ticētu, tie vai nu atrodas deģenerācijas stāvoklī, kā kristīgie ideāli, vai parādās skatuve kā viskailākā tirannijs, piem. bojševismā. Vārds ir profanizēts, tas kļuvis par propagandas un spekulācijas kalpu, par nožēlojamu viendienas mušu. Uzticību sev esam zaudējuši, un šai faktā slēpjās mūsdienu vismelnākais izmisums. Šai izstumtības sajūtā cilvēks palicis gluži viens ar savu likteni, neaizsargāts un pamests. Mūsdienu māksla, filozofija un beidzot visa sabiedriskā dzīve ir izmisuma dezorganizēta un dezorientēta. Labākie cilvēki tik vinenti, tik nomākti un savstarpēji sašķelušies, ka liekas, vienīgā realitāte, kas mums palikusi — sagatavoties nenovēršamai bojāejai. Šo noskaņu diktē mūsu mežonīgā vientošība un mūsu bezcerīgais izmisums, dzīves spoguļi

mēs skatām nāves tukšo un baigo seju, ko bailēs palielinām līdz pārmērīgām dimensijām.

Bet daba ar savu atjaunošanās spēku māca, ka bojājas bailes ir mūsu sirdslieta, mēs esam zaudējuši lielu un skaidru ticību savam cilvēciskajam uzdevumam, kļuvuši slimī aiz ticības trūkuma. Mūsu gudrība kļuvusi pārāk sirmgalvīga, mūsu pasākumi pārāk racionāli, mēs baidāmies kļūt savās acīs bēriņķīgi un smieklīgi. Un tomēr, par spīti pedantiskai piesardzībai, par spīti pārmērīgajam pamatīgumam zinātnē, mākslā, literāturā, politikā, par mums kaut kur kāds zobojas, mēs to jūtam, skatoties mūsu sadzīves diletantismā, par to pārliecināmies politiskajā neurastenijā, konstatējam gan drīz visās mākslās, zinātnes un kultūras pasākumos, mēs jūtam, ka kaut kas ir nepareizs, kaut kas ačgārni, kaut kas būtībā smieklīgs.

Vai pasaules skatuves nav parādījies tas augstprātbas gars, tas kēmīgais *hybris*, tas senilitātes ārprāts, kas cilvēkam liek apreibt vienīgi no sevis, dzīvot vienīgi sev, saskatīt vienīgi sevi, pielūgt vienīgi sevi. Vai tas nav pazemības trūkums augstāku, reliģisku varu priekšā, bijības projiene dabas priekšā, Ipaši bijības trūkums sava un cita Es priekšā, tieksme visu atkailināt, visu simplicēt un izskaidrot, visas robežas sevī un dabā pārkāpt un profanēt dievišķās patiesības, ko kopš gadu tūkstošiem tik neatlaidīgi religiozais instinkts mudinājis sargāt un aizstāvēt? Atrofējoties reliģiskam instinktam, atrofējusies arī bijības izjūta, tās vietā stājusies bezkaunība, kailais cinisms, neierobežota patvalja un bezjēdzīga izvirtība: Sodomas un Gomoras atmosfaira valda Eiropas lielpilsētās. Vērojams néapturams kritiens gaumē, dzīves stilā un Ipaši cilvēciskās attieksmēs; māksla top par mākslas parodiju, cēlumu, godīgumu un uzticību nomaina nekrietiņība, meli un nodevības, patiesību rauga aizstāt ar derīgumu un varmācību. Ko agrākos gādīsimtos atļavās subalternas un noziedzīgas padibenes, to šodien sev atļau-

jas valstsvīri: melus runā no tribīnes un visnoziedzīgākās rīcības mēģina aizsegt ar kaut kādām vispārības interesēm, kur Istenībā saskatāma vienīgi dažu demagogu noziedzīgā un melīgā godkārība. Pasaule to tādēļ pacieš, ka tā pamazām un sistēmatiski atradināta no patiesības, taisnības un svētuma izjūtas, to meli maz skar, varmācības nesatricina un zaimošana neaizvaino.

Bet aiz mūsdienu barbarisma skatuves ir pamati citām iespējām — bijībai patiesu zināšanu priekšā, ticībai augstāku principu eksistencei, pazemībai dievišķu varu priekšā. Eksperimentu delīrijā rodas ieskats, ka zinātnē ir tikai niecīgs ziepjū burbulis pret milzīgo neziņas okeanu, kas apskalo mūsu esmes un mūsu fainomenu pasauli. Apzinā, ka viss atkarājas no absolūtas likumības dabas parādību norisē, pamazām, bet nenovēršami fizika kļūst par metafiziku, materiālisms par spirituālismu, irreligija par sublimu Dieva klāties pārdzīvojumū.

Viens no viedākajiem mūsdienu filozofijas domātājiem, Vilhelms Dilējs (Dilthey), sava mūža beigās izteicās, ka bez religijas vai metafizikas visas mūsu zināšanas, visa mūsu filozofija ir bez Istenības un iedirbes spēka. Patiesība nav kāda atsevišķa domātāja monopols, bet katrs domātājs sevī atspoguļo kādu patiesības gaismas staru. Katrā Istā filozofā mēs varam godināt kādu patiesības daļu. Dvēseles neiznīkstošie spēki mūs atjauno un nepārtrauki liek tiekties pēc gaismas, brīvības un dzīves daijuma. Mūsu nākotnei jābūt kontinuitātē ar pagātni:

“Vecie dievi mums jāņem līdz katrā jaunā dzimtenē. Mūsu dzīves melodija ir pagātnes pavadītāju balsu noteikta” (W. Dilthey, VII, 224).

Ja mēs sevī uzņemsim uzticīgi un pateicīgi kristīgās kultūras tūkstošgadīgo mantojumu, tad, lai nāktu kāda nākotnēs diena nākdama, mēs nejutīsim nedz sevī; nedz ap sevi tukšumu, mēs būsim spējīgi arvien atjaunoties, spējīgi sevī pārvarēt chaosu.

C. G. Jungs un Heizenbergs — jaunā zinātnes apziņa.

Freudiskā psichoanalize, kas draudēja iznīcināt cilvēciskās esmes integritāti, visu reducējot Libido dogmā, pamazām pār cilvēku prātiem zaudējusi vai zaudē savu nozīmi. Cilvēks savā apziņas kosmā ir sarežģītaks, dzīļaks un savā pirmparādībā dievišķīgāks nekā tas spoguļojas mūsdienu literāturā, filozofijā un politikā. Šo patiesību lēnā, bet neatlaidīgā darbā apliecinājis C. G. Jungs. Viedums vijam vairāk nozīmē nekā zināšanas. Ar zināšanām mēs mēdzam mētāties kā ar akmeņiem: tās mūs intimi maz vai nemaz neapmierina. Viedumā piedalās visa cilvēciskā esme: apziņa, zemapziņa un universa izjūta. Mēs neesam tikai tas, kas esam, bet arī tas, kas neesam. Mūs veido pārdabiski spēki, kas atrodas ārpus mums. Psiholoģija te kļūst par metapsicholoģiju, racionalitāte par augstāko metaracionalitāti. Mūsu apziņa, maca Jungs, atgādina staru metēju, mēs redzam tikai to, kas nonāk tās redzamības lokā, bet dzīvo un eksistē arī tas, kas palie' tumsā, kas atrodas ārpus šī loka. Ko šodien apzināmies, rīt jau var būt neapziņā. Apziņas dzīve ir mainīga, grūti apjaušama un vēl grūtāk izpētāma. Zemapziņā nogrimušais ne nūkst, neizzūd, bet tālāk dzīvo, tālāk darbojas. Apziņa ir tikai niecīgs gaismas plankums mūsos: dvēseles saturi ir neizmērojami un neizsakāmi, tādēļ viiss, ko mēs šai vai citā mīrkli izsakām, arvien ir maz — pareizāk, mēs sevi tikai modinām, un mūsu dvēsele atmodusies maz atceras, kas tā bijusi miegā, resp. kas tā bijusi savā pirmstāvoklī. Savas dzīves saknes mēs nerēdzam, tās dziļi slēptas mūsu zemapziņā un zemapziņa savukārt atrodas ciešā sakarā ar universu.

Tātad mūsu cilvēciskā parādība savā izpausmē izolēta un nav neatkarīgs fainomens, bet cieši saistīts ar metafizisku Istenību, ar pasaulem, no kurām mēs nākam un ar kurām mēs nepārtraukti paliekam sakaros, ar pasaulem, kas ir mūsos un pār mums.

Mēs nestāvam uz vietas, bet kustamies te virzienā uz augšu, te uz leju, te uz dzīvi, te uz nāvi, bet mūsu dvēsele ir viena un nemainīga, neiznīcīga un mūžīga. Šis attīstības ceļš nav vienas paaudzes, viena gadsimta, bet visas cilvēces kopveidojums, un mūsos ir miņa ne tikai no vienas dienas, bet no visām tām tālajām dienām, ko cilvēce izcietusi un pārdzīvojusi, domājusi un jutusi: dvēseles klātene mūsos ir bezlaicīga un mūžīga.

Ne mazāk pārliecinošu un dziļu domu atrodam modernā zinātnē. Izcilais atomfiziķis Heizenbergs (Heisenberg) nācis pie atziņas, ka visas matērijas pamatā valda viens vienīgs likums, kura patiesā Istenība nav uzskatāma. Atomu pasaule nav uzskatāma, grūti iedomāties, kā noslēpumainā enerģija izturas un kustas.

"Nav nekādas jēgas sacīt, ka mēs no šī neaptveramā Kautķā un grūti saprotamiem matēmatiskiem nolīdzinājumiem nekā negribam dzirdēt, jo abstraktākas lietas šķiet, jo Istenākas tās ir."

Heizenbergs beidzot secina, ka materiālisms agrākā nozīmē zaudējis savu pozīciju, matērija savā pēdējā nosacījumā kļūst immateriāla, garīga.

"Ir jautājums, vai to vispār vēl var apzīmēt par materiālismu".

Mūsgadsimts ir gigantisks mēģinājums saraut materiālisma važas, pārvareti aklās kauzalitātes mehanismu un no jauna apzināties mūžīgos un absolūtos likumus, kas veido pasaulei parādības. Zinātnē, filozofija un māksla nav nekas cits kā dievišķās gudrības minējums, noslēpumaino dabas zīmju tulkojums. Fantāzija, poēzijas un zinātnes māte, ir vienīgā cilvēka spēja, kas ļauj ielūkoties tādu apslēptu parādību būtībās, kādās ir matērija, dzīvība un gars. Tā ir vienīgā augstākā realitāte, kas pasaulei spēj un var piešķirt jaunu jēgu un nozīmi. Jaunā zinātnes apziņa pamazām, bet neatlaidīgi atbrīvojas no naivā ieskata, ka pasaules problēmas jebkad būtu iespējams atrisināt vai uzminēt. Pasaules būtība ir

bezdiņīga un tās pēdējie noslēpumi nav nedz apjaušami, nedz aplēšami, nedz izskaidrojami. Cilvēkam ar šo fašālo apziņu jāsamierinās un jāpieņem sava liktenis kā vienreizīga un neatkārtojama parādība, vismaz vienreizīga un neatkārtojama te laikā un telpā.

Modernā zinātne, samierinādamās ar pazemīgas minētājas lomu, pievienojas savām divām vecākajām māsām — poēzijai un filozofijai. Heisenbergs mūsdienu zinātnieka attieksmi pret pasauli no ārienes pārnes uz iekšieni, no matērijas uz garu, no burta uz saturu:

"Ir svarīgi atomu rakstu pilnīgi saprast, jo šis raksts nav cilvēku izdomāts — tas nozīmē vairāk. Bet ja arī reiz to pilnīgi sapratīs, tad vienmēr sev jāatgādina, ka šai tragedijā vai komēdijā vissvarīgākais nav burts, bet saturs, un tāpat tas ir ar pasauli".

Vai šie Heisenberga vārdi neatgādina kādu pārāk senu, pārāk pazīstamu, bet vienmēr slikti saprastu līdzību evāngelijā? Pie Jēzus tiek atvesta kāda laulības pārkāpēja, kas, pēc Mozus baušiem, būtu nomētājama akmeņiem. "Bet Jēzus, pie zemes locīdamies rakstīja ar pirkstu smiltīs" (Jāņa ev. 8., 6.).

Kādas zīmes viņš rakstīja un ko tās nozīmēja? "Kurs no jums ir bez grēka, tas lai met pirmo akmeni uz viņu." Vai varbūt kaut ko līdzīgu? Te pirmo reizi cilvēces vēsturē saturs uzvar burtu.

Absolūta klātene.

Visās parādībās, visos notikumos ir apslēpts absolūts saturs, un kas šo saturu spēj minēt, tas nenovēršami nonāk pie atziņas par absolūtu esmi, par to, kas liek tā un nevis citādi būt. Ievērojamais vācu fiziķis Makss Planks (Max Planck) sava mūža beigās atzītas, ka absolūta meklēšana ir skaistākais zinātnes uzdevums, "jo

viss relativais bez absolūta nav domājams, relativajam tikai tad jēga, ja tam atbilst kaut kas absolūts. Bieži dzirdētais teikums "viss ir relatīvs" ir gan aplams, gan nepamatots. Arī tā saucamajā relativitātes teorijā ir kaut kas absolūts, proti, telpas-laika sakarības mērs; un ir ļoti vilinošs uzdevums atrast to absolūto, kas relativajam piešķir jēgu" (Selbstbiographie, 1948, 22-23).

Absolūtais ir kā zinātnes, tā reliģijas un mākslas pamatā. Kur Ista zinātne, tur vienmēr darīšana ar metafiziku, ar esmes pēdējiem jautājumiem.

"Kā iedirbes kvants kvantu teorijā, tā gaismas ātrums ir relativitātes teorijas absolūtais kodols" (Ibd., 30).

Dabas likumība pauž Absolūtu esmi, runā par Dieva mūžīgo un darbīgo klātieni.

Personīgā dzīve briesmās.

Es apziņa, kas šodien neticamā kārtā pievērsta šis pasaules lietām un notikumiem, ir kļuvusi seklāka, paviršāka un nendteiktāka. Materiala kultūra dvēseles dzīvi nav atvieglinājusi, bet apgrūtinājusi un to strupceļa pametus. Ja mēs sevi salīdzinām ar Romas kultūras norieta laika labākiem cilvēkiem Plīniju jaun. vai Marka Aurēlija apziņas dzīlumu un iejūtas spēju, tad mēs ar visu techniku un kultūras institūtiem esam īsti barbari. Mēs neglābjami zaudejām savu personīgo dzīvi, mums trūkst paškontroles spēju, n.ē. ejam vīsam pāri kā satrakotu dzīvnieku bars, neprasīdami, ko mēs saminam, kas mūsu steigā aiziet bojā.

"Business" gars. valda mūsdienās arī tur, kur tam vismazāk vietas — mākslas un zinātnes pasaulē: rakstnieku un zinātnieku impulsus inspirē un nosaka profita gars. Tīrā, dievišķā māksla, profita nesaindētā zinātne atrodama vairs tikai vienīlu, diskрētu un patiesības apgarotu cilvēku vidū, piem., krievu atomfiziķi Sacharovs, kas ar

visu savu zinātnieka personību nostājas patiesības un taisnības pusē. Mūsu laikmeta lielākās un nāvīgākās briesmas: modernam būt nozīmē piemēroties vulgārajai un neveiklajai publikas gaumei, palikt bez ideāliem un dzījākiem radošiem impulsiem, autentiskā. Es vietā izvēlēties publisko, mechanistisko un sterilo dzīves veidu ar materiālās kultūras un viendienīgo mirāžu. Ap mums virmo ļaudis labās drānās tērpušies, auto mašīnās un lidmašīnās braucam, greznās un plašās villās un pilsētu namos dzīvojam, bet veltīgi meklēt kādu cilvēku, kas domātu savas vienreizīgas individuālas domas, dzīvotu savu neaizstājamo dzīvi. Priesteri kļuvuši par augsti atalgoņiem funkcionāriem, par strīdīgiem plāpām, par Istenības tālām un aukstām ēnām, kas nemēro garus ceļus, lai atvieglotu kāda vientuļa cietēja likteni, reti kāds apstājas pie sava tuvāka durvīm, lai iekšatītos viņa dvēseles dzīvē, lai ar viņu pavadītu kādu stundu — "liekās un nevajadzīgās sarunās", kas kalpo vienīgi dvēseles bagātināšanai un stiprināšanai. Dvēseles ideāli kļuvuši par katedru priekšmetu: dzīves Istenība kļūst ar katru dienu nabadzīgāka un vientuļāka, it kā mēs dzīvi būtu pārvērtuši par izolētu retortes objektu. Šai apstākļi slēpjās mūsdienu nāves briesmas, mūsu cilvēciskās dzīves diletantisms un chaoss.

Ja mēs izmantojam zināšanas — daudzās un dažādās nozarēs — tad vienīgi tādēļ, lai tās mūsu garīgo esmi kāpinātu un apauglōtu, lai mēs būtu Istenībā tie, kas mēs kā cilvēki varam būt — iejūtas, ieželas un bijības pilni, lai mēs visdzīlākā būtībā būtu cilvēki. Ja mēs pārvaldām apslēptus dabas spēkus, ja mēs tos atrāsām darīgā energijā, tad vienīgi, lai kalpotu cilvēkam → kā pirmajam un pēdējam mērķim zemes virsū. Bet visa tā vieta varojies naids pret cilvēcības ideāliem, nesavalītas naida jūtas vēršas pret cilvēku — to iznīcina ar tādiem īdzekļiem, kas ideāla sabiedrībā varētu stiprināt viņa laimi, remdināt viņa ciešanas, atslogot viņa vientulību:

telegrafs, telefons, radio un beidzot televīzija ļauj cilvēkiem visērtākā un ātrākā veidā sazināties, ir īdzekli, bet nav satura, ir vārdi, bet trūkst augstākas jēgas. Cilvēks, dievišķais cilvēks ir profanizēts, pārvērts par zemu un viendienīgu nolūku un aprēķinu īdzekli, par ļaunprātīgi izmantojamu masu bez vārda un nosaukuma.

Mūsu rīcībā atrodas daudz īdzekļu, daudz vairāk nekā jebkurā citā vēstures posmā, un tomēr mēs jūtamies nevarīgāki un nedrošāki, nelaimīgāki un nomāktāki nekā tumšos beztiesību laikos, mēs dzīvojam tumšā eksistences maisā, ko katru mirkli ļaundaru rokas draud iemest baigā nebūtības bezdibeni.

Kā Damokla zobens pār mūsu galvām karājas demagogu briesmu darbi.

Nedrošība un dezorientācija.

Mūsdienu kāpinātā neurastenija ir nāves bailes, mēs baidāmies ne tikai laicīgi, bet arī mūžīgi savu dzīvību pazaudēt, mēs sākam dziļi šaubīties par īdzekļiem, kas pārvērtušies par mūsu postu un mūsu nāves baciļu cēloņiem: zinātne centās pierādīt Dieva hipotezi par lieku un nevajadzīgu, māksla un filozofija izsalkušajiem dzīvības maizes vietā piedāvāja akmenus — un šai gara akmens laikmetā mēs ejam bojā no izolācijas un vientulības, un tas, ko saucam par dzīvi, Istenībā ir akmens cietums ar izsmalcinātu cietuma režīmu. Valsts drošības iestādes: policija ar agēntu tīkliem, armija ar saviem sarežģītajiem aizsardzības tīkliem un organizāciju, liekas, nedara nekā cita kā pēc iespējas ciniski un brutalī apspiež, snīdzina un ierobežo cilvēka vissvētāko un dārgāko tieksmi — viņa brīvību.

Boļševisma terrors, kas šodien izplēties gandrīz pār visu zemes lodi, dzīvi pārvērtis par milzīgu bīstamu mīnu

lauku, kultūras nihilisms kā nerēdzams vampīrs izsūc dvēseles spēkus, to paralizē un apstulbo, to izlodza un izirdina.

Kopsavilkumā varētu teikt: mūsdienu kultūras apziņa ir vistumšāko nāves baiļu pilna, nedrošības izjūta izalojusi dvēseles pamatus, stabila un stingra dzīves stila vietā stājies viendienīgs un lēts epikūrisms, mūžīgu vērtību vietā — labīls relativisms un ekonomisks pragmatisms, vieduma vietā — populāri zinātniskais racionālisms; Ista reliģijas vietā — ideālistiski sentimentāls humānisms vai, sliktākā gadījumā, dažādas nepārbaudītas, vēsturiskā pieredzē nepamatotas pasaules lāpišanas teorijas; mistikas vietā — teozofija, jogisms u.c. Iši: Eiropas gars decentralizējies, novērsies no pamatvērtībām, no pamatideāliem, uzmanību veltījot vai nu savas esmes periferijai vai arī to novirzot svešos, aizņemtos un neasimilējamos ideālos, kas bez vēsturiskas kontinuitātes un iekšējas apaugļošanās iespējas pārvēršas sterilās un tukšās spekulācijās.

Kristīgās kultūras ideāli.

Par spīti ieīstinašanas neveiksmei un ieīstinātāju daudzkārtējai liekulībai, divkosībai un ļaunprātībai, kristīgās kultūras ideāli savā būtībā ir patiesi saskanīgi ideāli, kas spējīgi Eiropu apvienot, apaugļot un atjaunot. Tiklīdz Eiropas sabiedrība mēģina no tiem dezertēt, palikt tiem neuzticīga, Eiropa kā vienība zaudē savu spēku un viegli pieejama svešiem un naidīgiem, īrdinošiem un demoralizējošiem iespaidiem un ietekmēm. Aizgūtie, no svešiem kontinentiem pārdēstītie ideāli, bez psichiskas Istenības un garīgā klimata, vai nu Eiropā varojuši chaosu vai arī tās garu paralizējuši, laupīdami radīšanas impulsu. Mums nevar palīdzēt nedz budisms, nedz

konfuciānisms, nedz pagānisms — palīdzēt var vienīgi tā gars, tā kultūra, kurā mēs metafiziski esam ieauguši un kuras mūsu dvēseles apzinīgi vai neapzinīgi barojas. Tā ir mūsu liktenis, un tiklīdz tam klūstam neuzticīgs zaudējam to, kas esam, klūstam par bezsaknainie epigoniem, par savas esmes klandoņiem, par savu vēsturiskās misijas nodevējiem.

Eiropas dvēsele ir liberāli kristīga dvēsele, un vienīgā šai dvēselei ir izšķirēja vara par mūsu nākotni. No šī dvēseles ir izaudzis drosmīgais, vispārvarētājs mīlestība ideāls, kas radījis Vakareiropas kultūru.

Bez šīs kultūras mēs nebūtu, kas esam, un dezertēt no tā, kas esam, nozīmē dekadenci un bojāuju. Kristīgās kultūras nihilisti ir Eiropas kaprači un nāves vēstneši. Kas mēs šodien vēl esam, ko mēs vēl sevi par patiesi cilvēcīgu atzītam, ir kristīgās kultūras veidojums, un ja nākotnē radīsim jaunu "renesansi" vai "apgaismības laikmetu", tad arī tas būs kristīgās intuīcijas un kristīgā genija radījums.

Mūsu nākotne nekur citur nav atrodama, nekur citur nav iezīmēta kā mūsu sirdis, un kādas būs mūsu sirdis, tāda būs mūsu nākotne. Ja mums izdotos atdzemdēt visnepazīstamāko un aizmirstāko kristietības ideālu — līdzību, šos dvēseles nerēdzamos, bet visvarenos spārnus, tad mūsu nākotnes sejā iezīmēsies jauni vaibsti, cilvēks cilvēkam klūs par patiesu brāli.

Šīs meditācijas, kas mani pavadījušas pēdējos desmit gados dzīlākās vienības un izolācijas gados, gribu noslēgt ar Jāņa evaņģelija vārdiem:

"Kas no miesas dzimis, ir miesa, kas no Gara dzimis, ir gars. Nebrīnies, ka es tev esmu sācis: jums jāpiedzimst par jaunu. Vējš pūš, kur gribēdams, un tu dzirdi tā pūšanu, bet nezini, no kurienes tas nāk un kurp iet. Tāpat tās ir ar ikvienu, kas piedzimis no Gara" (3. 6—8).

LITERATŪRA

L. N. TOLSTOJ

Polnoje sobranije sočinenij L. N. Tolstogo, Moskva 1913
Pisma, Moskva 1910
N. N. Gusev: Dva goda s L. N. Tolstim, Moskva 1928
N. N. Gusev: Letopis žizni i tvorčstvo L. N. T., Mos-
kva 1936
Dněwnik i zapisnje křížki 1910. goda, Moskva 1935
D. S. Merežkovskij: Tolstoj i Dostojevskij, Vol 1–2
Lenin: Sobranije sočinenij, 3 izd. Vol. XIV, XV
Vácu valoda:
Religiöse Briefe, Leipzig
Gräfin S. A. Tolstoi: Wanderer in Ketten, Berlin

D. S. MEREŽKOVSKIJ

Polnoje sobranije sočinepij D. S. Merežkovskogo, Vol.
1–15, St. Petersburg-Moskva 1911
Le Regne de l'Antichrist, Paris 1921
Trilogie: Jesus der Unbekannte, Tod und Auferstehung,
Jesus der Kommende, 1935
Zizy Dante, Vol 1–2, Bruxelles, 1939
Lica swjatich: Pawel, Augustin, Francisk Assizskij,
Jeanna d'Ark, Bruxelles

MAURICE MAETERLINCK

Die Intelligenz der Blumen, Jena 1921

COURNOT

Materialisme, vitalisme, rationalisme, Paris 1875
Revue de métaphysique et de morale, 1921

HENRI BERGSON

La Philosophie, Paris 1915
Essai sur les données immédiates de la conscience, 1889
Matière et mémoire, 1896
L'évolution créatrice, 1907
L'énergie spirituelle, 1919
Durée et simultanéité, 1922
Introduction à la métaphysique
Les deux sources de la morale et de la religion, 1932
La pensée et le mouvement, 1934
J. Maritain: De Bergson à Thomas d'Aquin, Paris 1944

NICOLAI GOLOD

Polnoje sobranije sočinjenij, IV, Kulisch

CHARLES PEGUY

Oeuvres complètes de Ch. P., Paris 1914
R. Rolland: Charles Peguy, Paris 1946

ROMAIN ROLLAND

Jean Christophe, 1—10, Paris 1904—12
La vie de Beethoven, 1903
Aus meinem Leben, Zürich 1948
Die Reise nach innen, Bern 1950
Association des Amis de R. R., Bulletin No 5, 6, 7

ANGEL GANIVET

Idearum español, Madrid 1897

MIGUEL DE UNAMUNO

Vida de Don Quijote y Sancho, Madrid 1905
Del sentimiento trágico de la vida, 1913
La agonía del cristianismo, 1928
Obras selectas, Madrid 1946
latviski: Dzīves tragiskās jūtas, Rīga 1936.

JOSE ORTEGA Y GASSET

Obras completas, Vol. 1—6, Madrid 1947

RAINER MARIA RILKE

Ges. Briefe (6 Vol., 1939—41)
Ges. Werke (6 Vol., 1927)

WILHELM DILTHEY

Gesammelte Werke, Vol. VIII

MAX PLANCK

Selbstbiographie, 1948

HANS CAROSSA

Aufzeichnungen aus Italien, 1948

SATURS

Pirmā nodaļa KĀDĒL MŪSDIENU CHAOSS?	5
Patiestība un vara	9
Otrā nodaļa ATJAUNOŠANĀS PAMATNOTEIKUMS:	
LEVA TOLSTOJA PIEMĒRS	11
Nāves un nemirstības jautājums	16
Kā dzīvot, lai būtu nemirstības cienīgi?	20
Tolstojs pret ateismu	22
Kristus mācības atjaunotājs	23
Ilgas pēc esmes skaidrības	33
Tolstoja pēdējā celojuma mērķis	34
Trešā nodaļa	
D. S. MEREŽKOVSKIS – RELIĢIOZAIS CILVĒKS	39
Gara atklāsme	39
Krievu divas dvēseles	41
Uz grimstošā kuģa	43
Antikrista valstība	44
Bēgla situācija	47
Religijas būtiskie jautājumi	49

Ceturtā nodaļa	
ANRI BERGSONS —	
METAFIZIKAS ATJAUNOTĀJS	55
Metafizika un eksperimentālās zinātnes	56
Bergsona metode	58
Intuicijas atklāsme	61
Psicholoģiskā ilgstība	62
Par evolūcijas mechanismu	65
Pasaules nesatricināmā kārtība un tās izpausmes	66
Divas morāles — ticības un intellekta	69
Dvēseles nemirstība	72
Bergsona morālfilozofija: brīvība, prāts un instinkts ..	75
Izņēmuma cilvēki	78
Kādā veidā cilvēks iedomājas savu nemirstību?	80
Mistikas būtība	84
Dvēseles sāpēs ir bezgalīgas	86
Vinča pasaules jautājums. Ētikas metafiziskie pamati ..	86

P i e k tā n o d aļ a	
DUMPIS GARA VĀRDĀ:	
ŠARLS PEGI UN ROMĒNS ROLĀNS	91
Cīņa par kristietības atdzimšanu	92
Rolāna cīņa par humānismu	92
No laikmeta "zivju dīķa" uz "varonības augsto skolu"	94
Mana saruna ar R. Rolānu	100
Civitas Dei	105

S e s tā n o d aļ a	
LAIKMETA AGONIJA UN TĀS DOMĀTĀJS —	
MIGELS DE UNAMUNO	109
Sastapšanās ar Unamuno	111
Dvēseles bads	113
"Es esmu mūsgadīmīga agonija"	114
Nemirstības instinkts	115
Izmisuma cilvēks	117

Primum vivere, deinde philosophari	118
Līdzcietības mistērija	119
Dieva nepieciešamība	120
"Es mirstu, jo nekad nemirstu"	122
Don Kichota misija	123

S e p t i tā n o d aļ a	
ORTEGA — MASU DUMPJA PAREDZĒTĀJS ..	125
Ortega un Unamuno	125
Ilgas pēc skaidra dzīves plāna	127
Neko nevēlēties — dekadences simptoms	129
Vara un intēlīgence	130
Parteiskuma gars	130
Aristofobija	132
Metafiziskā kārtība: katrai ģenerācijai sava misija ..	133
Patiesība un vitālisms	135
Par redzes viedokļiem. Pienākums un entuziasms ..	136
Topi par to, kas esi!	138
Masas cilvēks boļševisma izpausmē	140
Termitu pūznis ieb masu sacelšanās	141
Masas cilvēks	142
Dzīves apvāršņu paplašināšanās	144
Eiropas kultūras kaprači	145
Uzvaras un nāves seja	148
Apmierinātais jaunskungs jeb speciālistu briesmas ..	149
Individu un sabiedrība	151
Par personīgo dzīvi	153
Mīlestības tema	154
Sevis apzināšanās un raciovitālisms	156
"Metafiziski jānopelnī sava dzīve"	160
Mistiķi	162

A s t o tā n o d aļ a	
KRISTĪGĀ EIROPA UN TĀS GARIGĀS REALITĀTES	163
Mīlestība — nopietns un atbildīgs darbs	167

Šaipusība un baznīcas krīze	169
Mūsdienu divējādas sejas	172
C. G. Jungs un Heizenbergs — jaunā zinātnes apzina	176
Absolūtā klātiene	178
Personīgā dzīve briesmās	179
Nedrošība un dezorientācija.....	181
Kristīgās kultūras ideāli	182